

TRANSILVANIA

REVISTA

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN.

Nr. 3. — 4.

Maiu—Iunie — August

1912.

VIEAȚA FEMEILOR ÎN TRECUTUL ROMÂNESC.¹

— După N. Iorga. —

De Dr. I. Mateiu.

Oricât de fecundă este literatura noastră istorică de azi — și aceasta o constatăm cu un sentiment de specială mândrie și mulțămire sufletească, oricât de strălucite ar fi paginile sutelor de volume scrise cu căldură și avânt de istoriografii noștri atât de buni cunoscători ai trecutului românesc, trebuie să mărturisim, că în această literatură se găsește o mare și însemnată lacună. Pânăcând aproape toate operele istorice înfățișează viața sbuciumată a neamului nostru prin zugrăvirea întinsă dusă uneori până la o minuțiozitate pedantă a făuritorilor de țară prin arma ascuțită și sclipitoare a răsboaielor înverșunate, *vieața femeilor* a rămas cu desăvârșire ascunsă în umbra vremilor bătrâne. Abia ici-colea de mai zărești câte-o amintire, aruncată în alergarea condeiului fermecat, cu privire și la acele ființe discrete, cari au suferit și s'au bucurat alături de ceice au fost Domnii și apărătorii pământului românesc. Și desigur lipsa aceasta de reliefare a Domnițelor blânde și binefăcătoare, însuflețite și jertfitoare a fost foarte puțin justificată, câtă vreme ele intră cu întreaga lor personalitate în cadrele istoriei noastre, și nu arareori cu un rol însemnat chiar, pentru soarta celor doue principate românești.

Această nedreptate și în acelaș timp păgubitoare lacună istorică, a simțit-o mai mult decât oricare altul tot spiritul uriaș al d-lui *Iorga*, omul sagacității și al muncii legendare. D-sa deci, a ținut să cuprindă într'o carte simpatică, tot ce se poate spune despre Doamnele Românilor în temeiul documentelor și hârtiilor îngălbenite de asprimea vremilor și uitarea vinovată a oamenilor, cari aveau datoria să le scoată la lumină, fă-

¹ Material din conferența ținută în sala festivă a «Muzeului Asociației», la 3/16 Martie 1912.

cându-le să vorbească generațiilor ce urmează. Vom urmări și noi astăzi aceste expuneri vioaie, conduși de gândul superior, că în felul acesta ne împlinim o capitală datorie națională, aceea de a cunoaște vieța neamului nostru sub toate raporturile, dar în acelaș timp o astfel de cercetare pe lângă partea folositoare ce o are, poate fi și foarte distractivă, întrucât are ca subiect *femeia*, acest etern simbol al fericirii întruchipate în visările dulci din pacea serilor instelate...

I.

Despre Doamnele voivozilor și boierilor români se poate vorbi din două puncte de vedere; anume din acela al *originei* lor și al *rostului* ce l-au avut la curte, sub raport politic, social și cultural. Priviiór la *originea* lor trebuie să ținem seamă de cele *trei epoce* în cari se divizează trecutul nostru din punct de vedere politic. Întâia este aceea a neatârnării adevărate în care au trăit țările românești și care a durat până pe la 1550, apoi urmează epoca unei supunerii cinșite și cruțătoare față de Turci, dela 1550—1720, dela această dată până la 1859 avem epoca ascultării desăvârșite de acești stăpâni, și în fine dela 1859 înainte ar fi epoca de neatârnare nouă, în care trăim.

În cea dintâi epocă, obiceiul consfințit cerea, ca mireasa să fie *română* și *ortodoxă*. Într'o vreme când siguranța principatelor românești începea să fie primejduită din partea seminișilor mai mult ori mai puțin barbare, cari se întâmplă să ajungă prin veninul săgeților ucigătoare până în vecinătatea înaintașilor, Voievozii țerilor au început a-și căuta soțiile la acei Domni străini, cari le puteau aduce mai mult rău, prin puterea lor covârșitoare. Această tactică nu putea fi socotită ca o bruscă sfidare a bunelor tradiții domnești, ca o lipsă a iubirii de neam, adecă o «tradare» cum s'ar numi în terminologia curentă, pentrucă busola acestor fapte nu o constituiau anumite ambiții sau pasiuni personale meschine, ci rațiunea superioară de a asigura dănuirea neatârnată a unor țărișoare susținute exclusiv numai prin vitejia stăpânitorilor pământeni alături de aceea a boierimii și a țaranilor recalcitranți. Dacă deci, întimpinăm în epoca primă a principatelor și Doamne străine lângă domnitorii români, faptul se explică prin înaltele «interese de stat» urmărite de capetele încoronate. Ele erau însă cel puțin *ortodoxe* și astfel răul ce-l implica din punct de vedere național originea lor străină, se atenua în măsură însemnată prin această calitate de *ortodoxie* a lor. Aceste dinastii ortodoxe n'au fost greu de găsit. «Pe vremea când se închiagă marele voevodat al țării românești (1300—1350) erau trei neamuri de Țari bulgărești, în cele trei Bulgarii ce se făcuseră pe atuncia: una la Marea-Neagră, alta la Tirnova și o a treia la Vidin; erau apoi neamurile regale sârbești din Sârbia și din Bosnia, mai târziu și din Herțegovina; veniau apoi o mulțime de stăpânitori mai mici, tot dintre Sârbi, în Macedonia și lângă Marea-Adriatică; în sfârșit ceva mai departe străluceă încă până la 1453 familia împărătească a Constantino-polei, cu multe ramuri laterale».

Numele celor dintâi Doamne muntene nu s'au păstrat. Abia dacă știm pe acela al *Calinichei* lui Radu, *Eupraxia* lui Vlad-Călugărul cu fata ei purtând numele românesc *Caplea*, *Maria* lui Basarab-cel-tinăr, o femeie de rând și *Maria* sau *Maria-Despina* soția lui Radu-cel-Frumos. Tot lângă Radu se amintește doamna *Cătălina*, apoi *Voica* crudului Mihnea și *Ruxanda* lui Bogdan fiul lui Ștefan-cel-mare. Acestea sunt toate ortodoxe. «Întâmplător însă, pentru anumite scopuri politice, Domnii munteni, cari îngăduiau, ba chiar sprijineau, din acelaș motiv, propaganda catolică, își luau și doamne de *legea Apusului*. Regii Ungariei erau din partea lor bucuroși de asemenea încuscriri, așa de folositoare din atâtea puncte de vedere». Astfel găsim, că Nicolae Alexandru-vodă ia pe la 1830 pe o coboritoare a vechilor Bani de Severin, Români unguriși și trecuți la religia catolică. Ea se cheamă *Clara*. Fetele ei însă, *Anca* și *Slava* măritate una după țarul bulgăresc din Vidin, iar cealaltă după stăpânitorul Sârbiei, se crede a fi fost ortodoxe după indicațiile numelui ce-l purtau. Vlad Țepeș deasemenea luase o soție catolică, înrudită cu craiul unguresc Matiaș Corvinul. Numele soției acestui om grozav însă, nu se cunoaște. Tot dela Unguri își aduce soția și Petru Aron, de astădată însă mai puțin ungu-roaică. Ea eră sora lui Ion Corvinul, o femeie de cincizeci de ani, însă de lege catolică, ca tot neamul ei înstrăinat de limba și legea părinților români, cari le-au dat vieață.

Alexandru-cel-bun și cu el un număr însemnat al Domnilor moldoveni trec după soții — tot din considerații politice — în Litvania și Polonia. Astfel Alexandru-cel-bun ia pe catolica polonă *Margareta*, încă pe când eră numai pretendent la coroana Moldovei. A doua soție a lui eră *Neașa*, poate o fiică a lui Mircea cel bătrân. După moartea acesteia peștește pe o vară a regelui Poloniei cu numele *Ryngalla*, care eră și ruda lui în al treilea grad de pe bunică-sa Mușata. Căsătoria însă se desfăcū, fără copii la 1421, la cererea Ryngallei, care arătase că soțul ei nu vrea în ruptul capului să se facă și el catolic. Un caz acesta în care obicinuita putere de cucerire — adeseori atât de simpatică a femeii asupra bărbatului, n'a putut fi încununată de succesele, pe cari știu să le stoarcă c'o istețime și artă totdeauna vrednică de admirație. Ca și Alexandru cel bun, Ștefan cel mare al Moldovei încă a avut trei soții. Cu cea dintâi *Evdochia* fiica cneazului *Olelco* din Chiew a făcut nunta la 5 Iulie 1463. Vieața ei însă a fost scurtă și nenorocită. Pe ea o face poetul Coșbuc în poezia «Voichița lui Ștefan» din «Fire de tort» fata lui Radu cel frumos, ceea ce este cu totul greșit din punct de vedere istoric. Să admitem însă că «badea Gheorghe» care a scris minunatele pagini istorice «Din țara Basarabilor», a uzat numai de o «licență poetică» când de dragul frumșetii ce-l poate cuprinde numele arhaic «Voichița», a jertfit adevărul istoric, atât de puțin cumpănitor în împărăția senină a artei poetice.

A doua soție a lui Ștefan veni din Mangup, un orașel pe stâncă în Crimeia, unde stăpâneă o ramură a Comnenilor împărătești din Trapezunt,

Maria Comnena fù cununată cu Ștefan la 14 Septemvrie 1472, de sigur în mănăstirea Putnei.

Ca și cea dintâi, vieța ei a fost plină de nenoroc. După cinci ani ea se stânge la 1477 în Suceava după ce simțise, pe lângă nenorocirile neamului ei, spaima celor două răsboaie ale soțului ei cu Turcii, luptele dela Podul-Înalt și Răsboieni.

A treia soție a lui Ștefan cel mare, vine din Muntenia. În una din luptele sale purtate cu Radu cel frumos, și din care acesta ieșise sdrobit, Ștefan duce în Moldova ca roabe pe soția lui Radu împreună cu cele două fete ale lui. Ele au avut norocul să moștenească ca zestre «marea frumuseță» a tatălui, atât de vestit prin această însușire fizică. Ștefan, care aveà prilej zilnic să vadă aceste copile ale adversarului său, rob de puterea tainică a acestor suflete caste, ia în căsătorie pe *Maria* la 1480. Cu ea trăește Ștefan 24 de ani, anii liniștiți ai mândrului apus de soare. Și cât de capricios e jocul nemilos al sorții! Ștefan a trebuit să se răsboiască cu însuș tatăl soției sale: Radu cel frumos. Din clipa în care gloriosul voevod pleacă împotriva lui, *Maria* sau Voichița cum îi spune Coșbuc:

... «Nu s'a mai oprit din plâns
Brîu pe trup ea n'a mai strâns
Nu și-a mai gătit costița.
În genunchi cu'n dor păgân
Ea sărută iconița
Maicii Domnului din sîn.
Unu-i soț, iar altu-i tată,
Pentru care se rugă?
Zile întregi ea se luptă
De fiori cutremurată;
Când aveà pe soț în gând
Ea se pomenea d'odată
Pe părinte blăstămând.

Dar iată, că Moldovenii se întorc biruitori.

«Sufletul de milă plin
Al Voichiței, cum se frânge
Pentru soțul ei dorit
Râde veselă, și plânge,
Pentr'un tată biruit.

Ea vine să-și cuprindă soțu'n prag, Ștefan însă-o ocolește spunându-i aspre vorbe de durere.

Doamna «e un altar ce se doboară
Când vin trăsnete de sus».

Și rămas acum Viteazul în iatac cu gândurile, se trezește în el iubirea iertătoare, iubirea caldă ce-l leagă de sufletul simțitor al Mariei

... Și 'ngropând în coif obrazul
Ștefan Vodă — el plângea» ...

După *Maria* lui Ștefan, merită să fie relevată în cuvinte deosebite vestita «*Despină*» a lui Neagoe-Vodă, *Milița*, care e unul din cele mai

curate chipuri de Doamne române. Foarte evlavioasă, iubind ca și Neagoe, clădirile, juvaerele, cărțile prețioase — aceste două însușiri sunt întrunite de inchipuirea poporului în legenda care o face să-și vândă podoabele ca să se poată mântui clădirea mănăstirii dela Argeș — bună soție și duioasă mamă, e una din cele mai luminoase încorporații a virtuților creștinești, merită să se servească pentru toate timpurile alături de *Anastasia Șaguna* și alte Doamne evlavioase, ca un simbol sfânt al idealelor etice. Dar nici Despina, n'are zile fericite. Singurul ei fiu Teodosie — din care tatăl său voia să facă un om desăvârșit prin minunatele sfaturi înțelepte ce i-a adresat — și cari merită să fie cetite și de noi, și acest Teodosie zic, a murit departe de ea în Constantinopol.

Au mai rămas lângă ea, cele două fete: *Stana* și *Ruxanda*. Cea mai mică *Ruxanda* eră atât de frumoasă și înțeleaptă, încât amândoi Domnii români de atunci Stefan cel tinăr al Moldovei și Radu dela Afumați al Munteniei începură — ca în poveștile cu fata de împărat — războiul pentru dânsa la 1525. Oștile celor doi *Voinici* se luptară cu o înverșunare aprinsă, până când moldoveanul fu biruit și astfel *Ruxanda* primî de soț pe viteazul Radu. Întâmplarea a făcut, ca frumoasa Domniță să stea în vremea luptei Feților-Frumoși tocmai aici între zidurile Sibiului nostru, de unde după biruință, solii munteni au dus-o preste Carpați. Iată aici, o troiadă românească demnă de dactilii lui Omer.

O Doamnă după chipul Despinei a fost și *Elena* lui Petru Rareș. Ea a ridicat biserici frumoase în Botoșani, înșiruindu-se astfel între ctitorii lăcașurilor Dzeești. Cu toate acestea și ei îi eră păstrată o vieață bogată în multe primejdii și nenorociri. Nu se asemănau, însă, întru nimica cu ea fetele ei *Chiajna* și *Ruxanda*. Dimpotrivă, amândouă au fost tipuri de răutate îndrăzneată. Se pare însă, că aceste scăderi n'au fost o moștenire dela evlavioasa lor mamă, ci mai vârtos un împrumut greșit dar fatal, dela bărbații lor *Mircea Ciobanul* și *Alexandru Lăpușneanu*, cunoscuți amândoi prin sufletul lor înăcrit de patima urii și a răutății.

O vieață sbuciumată a avut și *Stanca* soția lui Mihai-Viteazul. Câtăva vreme ea a petrecut împreună cu copiii ei în cetatea Făgărașului chiar, dar nu în ceasuri de seninătate, ci în rolul trist al ostaticii, pentruca soțul ei să-și poată apăra scaunul Munteniei ajuns în primejdie. În timpul șederii Viteazului Voevod în Ardeal, documentele pomenesce de o altă Doamnă *Velica* soția italianului Fabio Genga, care i-a fost o prietină desăvârșită. *Velica* aceasta, a trebuit să fie o femeie deosebit de frumoasă și cuceritoare, căci un agent al împăratului Rudolf spune la 1600, «că *toate afacerile Țării le are în mână jupâneasa româncă Velica*». Dacă și pe sufletul războinic și oțelit al unui Viteaz ca Mihai s'a putut înstăpâni în măsură atât de covârșitoare, încât să-i determine voința după capriciile ei chiar și în chestiunile politice ale țării, de sigur că în aceste fapte avem motive puternice să credem, că *Velica* a fost femeia care a știut uză de însușirile ei speciale în chipul cel mai strălucit. Locul ei între figurile trecutului

nostru este justificat, și cazul ei poate servi ca un *memento* elocvent pentru împrejurarea, la ce înalt grad de perfecțiune se poate ridica arta parfumată a femeilor, de-a subjuga prin puterea iubirii chiar și inimile cele mai sumbre și mai împietrite.

Ca o antiteză a *Velicâi* ni se înfățișează figura *Elinei* soția lui Constantin Postelnicul Cantacuzino. «Vieța acestei Domnițe e un curat tablou de patriarhală bunătate. Bună gospodină, mamă a mulți copii, fii și fete, cari toți se îndreptau după sfaturile ei cumiști, când moartea soțului sugrumat o lăsă stăpână a casei, miloasă cu casnicii și țărani ei, ea se desface ca un chip blând din Scripturi în mijlocul unor aspre vremi viclene și răsbunătoare».

Și iarăș în culoripopuse găsim pe *Elisaveta*, Doamna lui *Ieremia Movilă*. Fată a nemeșului ungur *Csomortány* a adus cu sine o fire deosebit de pătimașă. «Când Turcii scoaseră pe fiul ei Constantin după abia trei ani de domnie, ea năvăli cu acesta, care muri înecat, apoi cu cel de-al doilea *Alexandru* și cu cel mai mic *Bogdan*, cari fură prinși în 1615 și turciți. Doamna suferi atunci cea mai mare rușine din partea păgânilor, și-și desfăcu de jale și părul, închinându-l mănăstirii Sucevița, unde se vede și astăzi: «două codițe castanii deschis, lungi de-o palmă și jumătate, împletite la partea de sus, fiecare în deosebi și legate la un loc cu un fir de sârmă de argint. Cronicarul *Miron Costin*, care n'avuse prilej să vadă pe ambițioasa învinsă, căzută în mâni dușmane și batjocorită, dar care putuse auzi povestiri înduioșate despre mărirea, trufia, neastâmpărul și groaznica ei cădere, înseamnă aceste cuvinte: «Iară Doamna la mare ocară au sosit; de care singură a mărturisit cătră boieri: trecând cu carul, au văzut pe boieri și lacrămând au zis: Boieri, boieri! rușinatu-m'au păgânul».

Acea care pierdeă astfel pentru totdeauna orice rost pe lume, orice legătură cu lumea creștină, pe care o tulburase de-atâteaori, chemând pe Turci asupra-i prin provocările ei, e fără îndoială una din marile figuri tragice ale trecutului nostru».

O altă Doamnă vrednică de pomenirea pioasă a urmașilor este *Elina* fata postelnicului Năsturel și soția luminatului Voevod Mateiu Basarab. «Foarte evlavioasă ea a ridicat două biserici, la Negoiești și Fierăști, locul de naștere al ei. Iubitoare de învățătură ca și fratele ei Udriște, care a fost cel dintâi cărturar de slavonește al timpului său, ea a cheltuit pentru tipărirea unei cărți de cântări, unui Triod slavon». Gospodină harnică și femeie îndrăzneată ea a condus la 1633 chiat și afacerile țării, în vremea mergerii soțului său la Constantinopol. Tot dela ea s'a păstrat și o frumoasă și înțeleaptă scrisoare în românește, trimisă principelui ardelean George Rákoczy I., prietenul lui Mateiu.

În șirul familiilor domnești, se remarcă aceea a frumosului și impunătorului domn moldovean *Vasile Lupu*, dușmanul lui Mateiu-Vodă. Lupu se căsătorî încă în boierie cu *Tudosca* fata lui Bucioc, care a murit tras în țepă de Turci. Ea a trăit mai mult în umbră, și abia dacă însemnările

bisericilor pe cari le-a miluit cu daniile sale, de-i mai păstrează numele. În schimb însă, cu atât mai mult se știe despre cele două fete ale ei, vestite prin frumseța lor încântătoare: *Maria* și *Ruxanda*.

Vasile Lupu hotărîse — din motive politice — să mărite pe Ruxanda după prințul Sigismund Rákoczy fiul principelui ardelean George Rákoczy I. Acesta și Doamna lui se invoiseră, nu numai pentru că fata eră frumoasă, dar și pentru motivul, că în chipul acesta își putea câștiga și pe cazaci — prietenii lui Lupu — în ocuparea tronului din Polonia. Lupu își aduce deci fata din Constantinopol, unde stătuse ca ostatecă, și toți câți au văzut-o au fost unanimi în a spune, că e foarte frumoasă. Prin solul ardelean Boros, el trimite lui Sigismund chiar și fotografia fetei. Prințului Sigismund însă, nu i-a convenit acest plan de căsătorie, probabil și pentru-că își dădea seama că frumseța orbitoare a Ruxandrei ar putea provoca multe complicații adeseori cu sfârșit tragic în șirul curtenilor ispitiți de vraja seducătoare a dulcilor ochi, negri ca păcatul nopții. Din chipul ce i s'a adus, Sigismund a rămas cu impresia, că înfățișarea externă, deci «toaleta» Ruxandei prea se apropie de aceea a damelor de harem. De altfel — în puritanismul său protestant — el ridică excepții și împotriva anturajului ei. Ținuta lui Sigismund a supărat mult pe membrii familiei domnitoare, și fratele lui *George* viitorul voevod al Ardealului îi scrie o aspră scrisoare în care-l muștră în cuvinte ca acestea: «Doar e vorba de un Domn și de lucruri foarte însemnate; de un Domn puternic, care nu e bucuros să-și mărite fata după nu știu ce ghiuj bătrân. Schimbarea religiei, a moravurilor, îmbrăcămînții și altele ca acestea, atîrnă de istețimea Ta. Dacă tratezi frumos și cuminte, vei avea totul; dacă vei fi însă rece și imprudent, îi vei speria și prietenii. *Zău ai face mai bine, să înveți românește.*»¹ Va să zică, pentru a putea primi mîna unei Domnițe române și încă atât de frumoase ca Ruxanda, se impunea ca o condiție și necesitatea imperioasă, chiar și unui ungar fudul oricît de mult ar fi fost el un prinț — învățarea limbii românești. Uneori găsim, că astfel de cazuri se mai repetă și în societatea noastră, spre mândria damelor române și bucuria legitimă a celor cari le socoteau pierdute pentru neamul nostru...

Deși Ungurii voiau căsătoria aceasta, Vasile Lupu i-a refuzat în urmă, sub pretext «că preoții lui nu-i dau voie s'o încheie», în realitate însă pentru că situația lui politică schimbată îi cereau alte planuri. Privirile lui, se îndreptară acum spre Polonia.

Dar frumoasa Ruxandă, a avut nenorocirea să fie jertfa celei mai brutale sălbătăcii. Ea trebuî să primească de soț pe fiul hatmanului căzăcesc Bogdan Chmelniczky, numit *Timuș*. Acesta o peți cu sila după ce arsese Moldova și gonise pe tatăl ei în adîncimea codrilor. Timuș veni la nuntă în haine ce nu-l prindeau de loc, stîngaciu, mic, cu fața de Tatar stricată

¹ Cf. *Iancsó Benedek*, A román nemzetiségi törekvések története. Budapest, vol. I. 537 și urm.

de vărsat, deci o brută respingătoare lângă o podoabă de frumusețe antică. Acest sălbatec, pe când sunau muzicele și se întindeau danțurile pentru bucuria de nuntă a Domniței zdrobită de durere și rușine — prinse plictisit a-și tăia unghiile la fereastră. Un veritabil gest de barbar tâmpit și inconștient. După nuntă, luxoasa și învățata fată a lui Vasile-Vodă se duse de parte și trăi între Cazacii bețivi, sgomotoși și lacomi de sânge, între femeile lor ținute ca slugile. Sfârșitul acestei minuni de Domnițe a fost dureros de tragic. Fugi înaintea Polonilor ce năvăliseră la 1687 în țară și se adăpostii la Neamț, dar și aici răsbătii o ceată de Cazaci, cari tăiară pe pragul casei capul stăpânei lor din vremea lui Timuș-barbarul».

Mult mai norocoasă și mai fericită în căsătorie decât Ruxanda, a fost sora ei mai mare *Maria*. Ca și Ruxanda, ea primise dela tatăl său, ca o moștenire aleasă, frumuseța chipului. Într'un portret la Academie ea apare într'un bogat costum polon: o față lungăreață, obrajii rumeni, ochii mari negri, umbriși de gene lungi și sprâncene arcuite, o plăcută armonie în trăsăturile feții, gură mică, expresivă și părul bogat. De frumuseța Mariei, de bogăția și purtările ei alese auzise și principele *Ianuș Radziwill* din Litvania, în sângele căruia curgea sânge moldovenesc, fiind un nepot al voevodului Ieremia Movilă. Radziwill pune deci la cale pețirea, în înțelegeră cu sfetnicii săi. El trimite întâi la Vasile Lupu pe principele ardelean George Rákoczy I, a căruia procedură lipsită de sinceritate față de Turci, îl îndemnă pe Vasile să respingă această mijlocire. Atunci Radziwill rugă pe învățatul mitropolit al Chieului, Petru Movilă român de neam, să intervină în această afacere gingașă. Cu ajutorul lui a și izbutit, săvârșind mai târziu cununia însuși acest mare arhiereu și puternic stălp al întregii ortodoxii din biserica Răsăritului. Punându-se logodna la cale, din depărtata Litvanie sosi la curțile domnești din Iași un răvaș pentru Domnița *Maria* dela tomnaticul și nu prea frumosul Cneaz Radziwill. Cu multă smerenie și bunăcuviință îi răspunde frumoasa Domnița în următoarele rânduri:

«Prea strălucite și prea milostive al meu prinț, mult iubitul meu Domn,

«Aducând Măriei Tale mulțămitele mele ce le datoresc pentru prieteneasca scrisoare, răspund și din partea mea plăcutei iubiri din răvașul Măriei Tale, cu dragoste, îndreptându-mă în toate după voința Celui Prea Înalt și a Prea puternicului meu părinte și binefăcător».

În Iași la 2 Septemvrie anul Domnului 1644.

A Măriei Tale, prea iubitul meu stăpân, smerită servitoare, Maria, fica Domnului Țării Moldovei». Apoi mirii își trimiseră unul altuia, inelele de logodnă prin soli aleși la cari se adăugă ca o revelație răvașul cu declarațiile intime, ascunse în colțul tănuit al inimii aprinse de dor. Astfel marele Vistier Nicolae Catargi la întoarcerea sa din Litvania unde fusese cu inelul de logodnă, aduse și scrisoarea lui Ianuș, căruia Domnița îi răspunde în chipul următor:

«Prea strălucite și milostive Cneaz, mult iubitul meu Domn,

Măria Sa jupânul Catargi, întorcându-se din călătorie, mi-a dat răvașul Măriei Tale, prea iubitul meu Domn; primindu-l cu recunoștință, îi mulțămesc cu smerenie Măriei Tale că mi-ai dat prin răvașul acesta o dovadă că nu m'ai uitat și că ești cuprins de iubire cătră mine, care iubire s'a zămislit prin voința Celui Prea Înalt. Scriind îi făgăduesc așisderea Măriei Tale, că voi fi prietina credincioasă a Măriei Tale, prea iubitul meu Domn; așteptând aceasta, mă încredințez cu smerenie voinței Măriei Tale. În Iași la 9 Noemvrie, anul Domnului 1644. A Măriei Tale Prea iubitul meu Domn, roabă de vieață. Maria fiica Domnului Țării Moldovei».¹ În urmă se făcù și nunta cu un fast în adevăr fabulos, apoi perechea princiară părăsi pentru totdeauna frumoasa Moldovă.

Dar nu totdeauna treceau Doamnele prin formele creștinești obicinuite ale căsătoriei. Aducerea onora din rândurile lor la casa soțului, ne amintește de povestea răpirii Sabinelor din vechiul Lațium. Astfel George Ștefan al Moldovei furase în mijlocul drumului pe *Safta*, fiindcă-i plăcea.

Cronicarul *Neculce* redă povestea așa: «George Ștefan-Vodă, când era boier, murindu-i jupâneasa, a rămas văduv și tâlnind o jupâneasă săracă, frumoasă, tinără, anume Safta, au tâmpinat-o pe drum meigând cu rădvanul la Iași și au oprit rădvanul cu sila și s'au suit fără de voie în rădvan și au întors rădvanul la casa lui. Și pe urmă au primit și ea și s'au cununat cu dânsul».

*

Doamnele vechilor Voevoezi nu se înseamnă însă numai prin calitatea lor de bune și harnice gospodine, de soții credincioase și pline de evlavie pentru lucrurile sfinte, ci ele «știau chiar să se lupte pentru Domnie, să poruncească oștilor, să pedepsească dușmanii, să cârmuiască țara și să judece, când soțul pleacă în războiu sau rămân, ca văduve, epitroapele copiilor». Când însă după 1700 începe așa numita «eră fanariotă, soțiile Domnilor nu mai au nici un amestec în trebile țării, ci lăncezesc în gineceu, în *seraiul* Curții, apărând numai la hramuri și la câte un alaiu. Așa cerea moda turcească, stăpânitoare în toate. De aceea vieața lor e mai puțin cunoscută, dar ea nici nu ne privește prea mult, fiind aceste Doamne străine de neamul și legea noastră...

II.

Alt punct de vedere, din care pot fi privite femeile noastre, este cel *social*. Se știe, că în lipsa femeilor, vieața socială în cele mai multe împrejurări este plată și vulgară. Vioiciunea, nota distractivă și exuberantă care umple sufletele de mulțămire și fericire, fineța manierelor și gingășia vrăjită în exprimarea sentimentelor, influența magică aproape imperceptibilă ce-o știu exercită prin întregul lor complex de însușiri superioare,

¹ Cf. *I. Grămadă*, O nuntă domnească. «Vieața Românească». Iași, 1911. Nr. 5.

fac din femei un element din cea mai mare necesitate, fără de care nici imagină nu s'ar putea o adevărată *vieța socială*. Avem o senzație de plăcere, când constatăm acest adevăr pentru zilele noastre. Nu putem însă regăsi firul acestui adevăr, în desfășurarea vieții de mult apuse a neamului nostru. Va fi o descoperire surprinzătoare pentru mulți din rândurile noastre, când vor auzi, că multe veacuri de-a rândul rolul social al Doamnelor române a fost cât se poate de redus, dacă nu aproape nul. Această împrejurare de sigur curioasă și aproape imposibilă, își găsește justificarea în concepțiile și părerile ce stăpâneau pe atunci capetele domnitoare, reformatorii sociali și în respectul tradițiilor uneori atât de absurde cu privire la rostul femeilor pe acest glob terestru, și în genere asupra aprecierii vieții sub cele mai variate raporturi.

Scrutând *vieța socială* a trecutului nostru, găsim că ea se poate cuprinde în trei epoce, cari reprezintă și trei influențe. Acestea ar fi: epoca *bizantină* alături de cea *românească*, influența *turcească* și în fine formele sociale din *apusul Europei*.

În era civilizației bizantine, *vieța socială* se mișcă în cadrele unor anume principii, cari au izbutit să rămână la suprafața vreme îndelungată, luând chiar caracterul unor dogme sociale imposibile de înlăturat. Așa eră d. p. *luxul*, pompa, dorința de-a uimi, care se întimpină dela Domn și până la cei mai mici din oamenii cari aveau ceva avere de risipit.

«Al doilea caracter e *isolarea femeilor*. Gineceul e unul din păcatele cele mai mari ale civilizației bizantine. Femeea nu e pretutindeni pentru a da vieții sociale elasticitate, discreție și strălucire. Nu! Ea nu va sili prin autoritatea grației sale pe învățat a nu se pierde în amănunte, care nu privesc decât pe foarte puțini, a nu întrebuița o limbă greoaie care miroasă a atelier, a nu face critice amare și grosolane care arată totdeauna pe acel care știe de prea puțin timp un lucru și e prea fudul de aceasta. Ea nu va deprinde pe rășboinici cu bunacuviință a păcii, nu va învăța pe bărbați a se privi între ei cu alți ochi decât aceia cari vreau să impue și să supue. Nici nu va fi lăsată să acopere aspra realitate cu subțirea pânză albastră a unei prefăcătorii — să zicem — de împăciuire și înfrățire. Locul ei e între roabe, la lucru; între aceleași roabe, între negustorese venite din afară cu tot felul de știri și de intrigi, la clevetire și la lene, așa se împarte *vieța* femeii în această civilizație greșită, care a început cu disprețul femeii, pentruca să aibă la urmă bărbați din sufletul cărora perise orice umbră de bărbăție».

În epoca românească, aproape aceeași lipsă de viață și de excludere a Doamnelor. Singurele petreceri erau *praznicile* de mulțămită către Dzeu alături de boteze și cununii, despre cari nu știm nimic. Cele mai mari petreceri din acest timp, erau însă bețiile cele strașnice. Așa d. p. când Mihai-Viteazul — în fulgerarea de-o clipă a norocului cucerise Ardealul, el întinsese în Bălgrad unul din rarile chefuri ce s'au văzut vr'odată. Jupănițele și Doamnele însă, nu se amestecau la această mare bucurie a băr-

baților. Ele stăteau acasă, fără pază bizantină de altminterea, țesând la furcă, între roabe, vise de fericire în clipele strașnice ale războiului». Și izolarea asta de plictisire și mortificare perpetuă, nu se schimbă. Se fac petreceri, se dau serbări șgomotoase și vesele, dar femeile lipsesc. Serbătorile cele mari ale anului își aveau toate petrecerile lor speciale. *Anul nou* cu împărțirea darurilor; *Boboteaza* cu ieșirea lui Vodă la gîrlă, cum se obicinuește și azi la București. Acum apare și Doamna lângă soțul ei la slujbă. «Numai la această serbătoare se mai văd, în acest timp de orientalism bănuitor, zăvorît, soția și fetele aceluia, după voia căruia se mișcă orice în țară.

Între petrecerile cele mari ale timpului, erau și alaiurile, cu deosebire acela al noului Domn. Întroducerea în scaun, eră însoțită de un lung și variat cerimonial, care mântuia cu luxoase agape luculice. Nici de astădată Doamna nu-și face intrarea deodată cu soțul ei, ci zăbovește măcar câteva zile, potrivit așa încât să sosiască mai târziu. O primesc jupănele, soțiile boierilor, în cucii și rădvane, și o duc la curte de-adreptul, unde-și ia în primire odăile ei. Ea nu va mai eși de acolo decât la serbătorile cele mari ale Bisericii sau pentru distracție «pe uliță, la baie, pe la mănăstiri, pela vii și primblări. Niciodată însă, cei doi soți nu se văd împreună. Se primesc oaspeți, se serbează hramul, se face un Vlădică nou, se dau vânători mari, toate cu largi forme bizantine și distracții vesele, Doamna însă lipsește. Rolul ei, se reducea, probabil, la aceste îndatoriri frumoase de altfel, cuprinse de poetul *Virgil* în cuvintele înțelepte:

«Să-și țină în cinste casa bărbatului său
Și să-și crească-n virtute copiii».

Veneau petrecerile de familie; botezul, cununia, alaiurile de îngropare ș. a. Nunțiile, mai ales cele domnești, luau proporții uriașe și uneori nuntașii se ospătau neîntrerupt și câte trei săptămâni. Între distracțiile cele mai plăcute și mai dorite de oaspeți, erau năsdrăvăniile scamatorilor, cari de obicei erau Turci sau Negri. Constantin Căpitanul Filipescu descrie în Cronica sa logodna lui Ștefan fiul lui Radu-Vodă Leon cu Catinca lui Duca-Vodă din Moldova și între altele redă câteva din isprăvile miraculoase ale acestor scamatori, spunând: «Adusau pehlivani de cei-ce joacă pe funii, și de alte lucruri: adusesese și un pehlivan harap, carele făcea jocuri minunate și nevăzute pe locurișle noastre: iute om eră și vârtos. Lângă altele de nu le putem lungi, făcea acestea mai ciudat: puneă de rând opt bivoli și se repeziă iute și sărind peste ei, se da în văzduh peste cap, și cădea în picioare de ceia parte. Alta: un cal domnesc, gras și mare; își legă chica de coada lui, și-l bătea comișelul cât putea, și nu putea să-l miște din loc. Alta: un copac mare din pădure adusesese și înfipt s'au suit pe dânsul ca o maimuță; deci, după multe jocuri ce au făcut sus în vârful-i, s'au slobozit de acolo cu capul în jos și au dat în picioare. Alta: un tulpan lung de mulți coți, îl ținea oameni în mâni cât eră, și se repeziă iute și mergea călcând pe tulpan și nu se afundă.

Ca acestea multe făcea, care nu le ținem minte» încheie Constantin Filipescu. După cum rezultă din această descriere, bunii noștri înaintași aveau aceleași simpatii deosebite pentru minunățiile «Sauerteigi-lor», pentru cari ne știm însufleți și noi adeseori mai mult decât pentru preocupări inteligente și superioare. Decât că sufletul omenesc și cu deosebire acela al femeii, are nevoie de continuă variație, care delectează și alungă sentimentele de plictiseală ucigătoare. La aceste reprezentații de pehlivani asistau și *femeile*. Ele însă erau mult prea rari — căci se dădeau numai la zile mari, și deci nu puteau servi drept prilejuri dese, pentru distracții ușoare și amuzante. Ceeace se făcea la serbătorile obicinuite, eră și puțin și grosolan. Așa găsim jocul *geridului* sau al discului, prin care călăreții cearcă să nemerească țanta cu o mică meliță de fier. Apoi jocul *banului*. Un țigan dat pe față cu funingine vine în odaia de oaspeți și cu mâinile la spate, cearcă să ia cu gura niște gologani ascunși într'o grămăjoară de făină. Cine nu poate, face loc altuia, tot țigan și tot uns cu funingine. Alteori banii sunt lângă o luminare aprinsă cu făină sau fără făină împrejur. E în sfârșit jocul *oului* care atârână de o sfoară și pe care țiganul trebuie să-l ia fugind. Ne putem imagina, cât haz produceau opintirile bietului țigan, ale cărui expediții caraghioase erau întovărășite de răsul plin de veselie inocentă al asistenței naive.

În noua epocă de influență turcească, desăvârșita zăvorire a femeilor par'că trebuie să învingă.» Ele trăiesc retrase în camera, în «budoarul» lor cum i-ar spune azi o anume românească franțuziță, și numai arareori se întâmplă să iasă de acolo când formele vieții sociale i-o îngăduie aceasta. Chiar și petrecerile de curte au început să fie tot mai șterse și mai desbrăcate de podoaba și strălucirea ce le-o da prezența femeilor. «O bucată de vreme și danțul se sistase acolo, femeile neputând să vadă alți bărbați decât pe ai lor și rudele lor bărbătești.» Eră cu un cuvânt o adevărată vieață turcească. Religia mohamedană cu preceptele Coranului, se întinsese ca un văl întunecat preste vieața socială a țarilor românești. Abia cătră sfârșitul veacului al XVIII, și anume la 1784 Doamnele române au suprema bucurie să guste plăcerile unei petreceri cu desăvârșire nouă, «modernă». Este cel dintâi *bal românesc* dat în București la acest an. Călătorul francez *Petty* a rămas foarte încântat, și el dă aceste impresii culese din intuiție proprie: «Ieri seara am fost la un bal, dat pentru nunta unui boier. Sala eră plină de lume. Eră multe doamne îmbrăcate grecește și românește, găteala lor eră foarte bogată și bine împodobită cu diamante și alte pietri scumpe. Totul îmi pare o magie. Totul eră pentru mine o altă lume. Fiecare lucru eră nou și mi-a plăcut. Nevasta mea și fica au jucat menuetul și apoi cadriluri, destul de repede. Pot să te asigur ca nu mă puteam ține de răs văzând pe domnii ceia cu bărbile lor, siliți să urmeze danțul după măsura pe care o dase soția mea. La urmă Grecoaicele se încălziră așa, încât puteau să joace ca Englezele. Totul eră vesel, totul în deplină înțelegere. A fost un supeu și apoi s'a început

iarăş balul, care a ţinut până la miezul nopţii». Din aceste impresii conchidem, că cel dintâi bal românesc a izbutit destul de bine, ceea ce de sigur e meritul incontestabil al femeilor române, deşi francezul nost prea îşi laudă nevasta şi fîca, atribuindu-le acestora rolul de conducătoare. E şi aceasta o mică exageraţie paternă, admisă la un soţ, care de dragul unui adevăr fără folos, nu riscă să-şi schimbe blînda Penelopă în Xantipă fulgerătoare... Astfel de baluri încep de-acum înainte a cucerii tot mai mult, ca nişte eminente mijloace pentru promovarea vieţii sociale atât de rudimentară şi simplistă. Îndată ce damele 'au putut luă parte la ele, savurînd deliciul parmfat al danşurilor plin de farmec îmbătător, ele vor fi găsit expediente pentru a le face să se repete cât de des, de sigur şi spre plăcerea neaşteptată a bărbaţilor, abrutizaţi de lungile cartoforii şi chefuri noptatice vulgare...

Cu începutul veacului al XIX-lea viaţa socială românească intră în drumul unei dezvoltări apusene, precipitându-se şi îmbogăţindu-se în chip uimitor. Prin intermediul ocupaţiilor străine, ruseşti şi austriace, ţările româneşti ajung să cunoască apusul cu toate formele lui de viaţă intensă, şi astfel opera de împrumut, adeseori servil, porneşte în toate direcţiile. «Lăsînd neatînse ceremoniile de stat, serbările bisericeşti şi în parte, dătinile de familie, această înrăurire apuseană, «evropienească» ziceau strămoşii, înlătură foarte repede o viaţă de societate aşa de puţin dezvoltată în ceea ce priveşte plăcerile propriu zise şi puse în locul ei obiceiurile pe care le răspîndiseră, timp de două-trei veacuri, Curţile moderne». De acum înainte femeia — potrivit influenţelor franceze — va eşi din singurătatea odăiţei sale, avînd să deă prin apariţia ei strălucire şi farmec vieţii sociale.

Micile duduî vor primi deci, «demoazele străine» lângă ele, cari să le facă instrucţia şi educaţia. Vor învăţa «franţuzeşte «clavirul» şi codul manierelor elegante, pentru a putea fi mai târziu zinele adorate, menite să primească complimentele dulci şi discrete ale tinerilor robiţi de frumuseţa şi graţiile lor cuceritoare. Mai târziu, se găsesc boieri cari cu abandonarea acestor «guvernante» să-şi trimită fetele chiar în străinătate pentru civilizare. În această privinţă, şcoala Ursulinelor din Sibiiu, aveă pe la 1800 un rol însemnat. «Cloăsterul» cum îi spuneau ei, eră frecventat de o mulţime de fete boeroaice din Muntenia. Aici maicele catolice le dădeau o educaţie potrivită exigenţelor vremii, nu arareori însă se întîmplă ca această şcoală să fie pentru tinerele eleve şi o primejdie din punct de vedere religios, neavînd cine să îngrijească de cultura religioasă-ortodoxă a lor. «Trimiţînd — spune dl Iorga — galbini şi şaluri, tata de-acasă cerea ca «broasca» lui să fie «otcărmită» bine, aşa încât «să părăsească orice nărav firesc», acesta fiind şi scopul pentru care o «înstrăinase», ca să se poată îndestulă de bucurie, auzind că o laudă lumea de pricopsită şi împodobită cu toate cele bune lucruri»; nemţeasca nu e de «atăta ananghie», «ungureasca nu face trebuinţă», dar fără «franţuzeşte» şi fără «clavir»

nu se poate «politefsi» cum se cade o fată de boier după moda nouă». Deci aceleași păreri, cari stăpâneau cu mai bine de o sută de ani în urmă, le vedem reliefându-se și astăzi cu privire la educația fetelor. «Franzeasca» și «clavirul» sunt două atribuții însemnate, de cari o duduie cu pretenții de cultură, nu se poate dispensa. Acestea sunt condiții elementare, pentru a putea călca preșurile scumpe din saloanele moderne, unde cultul calităților personale se face cu atâta măiestrie studiată. Paralel cu acestea, merge și moda în îmbrăcăminte. Acum apar și mânușile femeiești de culoare albă și albastră. În coafura meșteșugită a capului, sunt înfipte «părechi de pene» de felurite forme. Femeile se apără de ploaie și chiar de soare cu «cort nemțesc» sau «umbrelă», deși nu merg pe jos decât la coborîrea din trăsură, care începe a fi «modă de Beciu». Evan-taliul apare sub numele, curând părăsit, de «apărătoare». «Pantofii» sunt ceruți de toată lumea, și se caută să fie «pe picior». Apa de obraz «lavantă», împodobește «toaleta», se comandă mai ales «cea care a eșit acum». Rochiile sunt de croazele cu flori mărunte, și vărgate mărunțel, de creditoriu, sau «orbote albe faine». Primirea oaspeților se face în acest timp după forme foarte curioase. «A primi cu cățelul în brațe, cu cățelușul cilibiu, cu părul slobozit și moale, pe care e frumos să-l strigi pe nume europene ca «Miliort», e o dovadă de eleganță și o plăcută trecere de vreme pentru o «mamuzelă» dela Curte, o damă mare sau o domniță. Se caută însă ca «foarte să fie mic, încât să nu mai fie în toată Evropa mai mic decât acela».

În toate manifestările vieții sociale, formele și obiceiurile apusene pătrund c'o iuțeață vertiginoasă, așa încât prin gustul de-o subtilă rafinerie al femeilor, ea e în măsură să dea plăceri sulețești chiar și învățaților, obiceiuiți să se încălzească numai de raționamentele minții lor pururea rigide și calculatoare. Azi trăim deja în epoca «jupe-culottoului» și cine știe ce surprize paradoxale dar plăcute, nu ne mai pregătește în curând spiritul plin de invenție al damelor, atât de istețe în combinarea mult-pelor variații de modă.

Distraucțiile sociale importate și localizate cu atâta însuflețire, încep dela o vreme a nu mai fi practizate exclusiv în cadrele înguste ale țării sau ale familiei. Dorința de-a savură aceste plăceri nouă, chiar în locurile de unde ele au pătruns la noi, face să răsară în gândul înaintașilor planuri de călătorii în străinătate. Astfel găsim pe cel dintâi boier român Barbu Știrbeiu mergând la băi în străinătate pe la 1796. El află prin orașele mari ce străbate, și la Carlsbad, unde se oprește, așa de multe bucurii, încât biata lui cocoană de-acasă, buna Vorniceasă Catinca, nu știe cum să-l mai aducă înapoi din acea depărtată țară, unde-i trimite cisme, papuci și ișlice după datină, tot chipuri și lucruri care-l ispitesc și-l subjugă». Dar și în acest punct, femeile au ținut să întrecă pe bărbați. Anume cu mult înainte de vornicul Știrbeiu, la 1645 Domnița Maria, una din cele mai frumoase Românce, fiica lui Vasile-Lupu, a făcut după ospăț împreună

cu bărbatul ei Ianoș Radziwill o călătorie de nuntă în Apus, care a durat patru luni de zile. Ne gândim cât de bogate în impresii și bucurii au putut să fie pentru frumoasa Marie aceste patru luni, în cari o lume nouă cu toate deliciale și revelațiile ei au robit-o, fermecându-i sufletul. De sigur că, tinerii însurăței de azi ar avea motive să invidieze această pereche pentru lungă călătorie de nuntă, care astăzi e mult mai redusă în proporții din considerații pe cari nu totdeauna e gata să le aprobe tinăra Doamnă. Pentru boierii noștri de atunci însă, astfel de lungi plimbări se puteau face cu multă ușurință, din simplul motiv, că socrul mic ținea să-și cinstască ginerele cu o zestre din cele mai princiare. (Vezi minunata «foaie de zestre» făcută de logofătul Iordachi Cantacuzino ficei sale Balașa la 1730, în cartea Dlui Iorga-Adnexe).

*

Acestea sânt învățămintele ce ni le îmbie cartea dlui Iorga, din care două frumoase capitole și anume: «Imbrăcămintea și rolul femeilor în cultura și literatura românească», n-au format obiectul conferinței de astăzi. Am socotit că săvârșesc un lucru util, când mi-am permis să Vă atrag binevoitoarea atenție asupra acestei cărți, care se poate cumpăra cu 1 Leu 75 bani în librăria arhidiecezană din Sibiu sau în altele dela noi și din țară.

În special însă, ea prezintă un îndoit interes pentru *damele noastre*, pe cari le privește deadreptul, și pentru cari această simpatică carte a și fost scrisă ca un înalt omagiu de admirație din partea dlui *Iorga*, cea mai curată *glorie* a științei și culturii românești...

Să iubim pe acest om genial, citindu-i opera strălucită și însuflețindu-ne prin fapte de munca sa uriașă și eroică, risipită cu largă dărnicie ca o scumpă pulbere de diamante pe toate cărările vieții românești.

MATERIAL PENTRU STUDIUL DIALECTELOR LIMBII ROMÂNE.

— Particularitățile graiului din Săliște, lângă Sibiu. —

de Axente Banciu.

Fiecare limbă, pânăce există un popor, care s'o vorbească, e supusă unei evoluări și prefaceri neîntrerupte. În această prefacere continuă zace viața limbii. Limba literară o îmbogățesc și-o primenesc scriitorii. Nu există scriitor de samă, care să nu-și imprime pecetea talentului și activității sale în ceara limbii, în care scrie.

Aceasta o poate face scriitorul sau prin introducerea în templul limbii literare a unor provincialisme, sau a unor cuvinte și locuțiuni străine, — mai potrivite pentru exprimarea unor anumite noțiuni (neologisme), sau prin desgroparea și reîmprospătarea unor cuvinte uitate și ieșite din întrebuințare (arhaisme), sau prin formarea unor cuvinte nouă, din materialul existent, sau în sfârșit, prin originalitatea stilului său merit a-i reliefa și impune personalitatea sa artistică.

Prefacerea și premenirea aceasta a limbii literare se face așadar în mod conștient. Nu tot așa a celei populare. Aceasta se primenește și se preface mai mult în mod înconștient. Și anume: sau de sine, sau sub influențe străine, externe.

Limba poporului nostru mi-o închipui ca o pânză enormă, care acopere întreg teritoriul locuit de Români și care se țese fără întrerupere pe războiul uriaș al neamului întreg. *Urzeala* acestei pânze — construcția gramaticală a limbii — e aceeaș în toate părțile și pornește de pe sulul trunchiului roman, *băteala* însă nu este, în întregime, aceeaș în diferitele ținuturi. Într'un ținut vedem unele motive, într'altul altele, — dupăcum e de dezvoltat gustul și cultura aceluia ținut, dupăcum sânt de puternice și influențele externe. În unele locuri vom da de motive originale, în altele de motive străine. În pânza limbii ținuturilor amestecate cu Maghiari vom descoperi motive ungurești, în cea a ținuturilor amestecate cu Germani, motive germane ș. a. m. d.

De pe acelaș sul se desfășură și urzeala limbii literare; băteala ei se află însă în mâinile scriitorilor. Aceștia o torc din tortul neamului, a cunoștințelor și-a talentului lor.

Reconstruirea dezvoltării succesive a organismului limbii, arătarea fazelor, prin care au trecut forma și înțelesul cuvintelor și frazelor până la forma și înțelesul lor de azi, e chemarea filologilor. A te apucă însă să reconstruești biografia unei limbi fără datele necesare însemnează a te apucă să zidești fără să dispui de materialul trebuincios.

Materialul necesar la reconstruirea biografiei unei limbi, — și prin ea a modului de gândire al unui neam — îl dau filologului: monumentele de limbă veche, graiul viu al poporului cu dialectele sale și limbile înrudite.

Și cu cât e mai sărac un popor în documente vechi de limbă scrisă cu atât e de mai mare importanță cunoașterea limbii vii a poporului cu dialectele sale, care au păstrat — mai ales cele mai izolate — o grămadă de forme, de construcțiuni și deosebiri semantice vechi, pe care de multeori nu le găsim în monumentele scrise ale limbii.

Mai ales pentru noi Români, care nu prea dispunem de dovezi prea vechi de limbă scrisă, cum dispun alte popoare, — cunoașterea dialectelor limbii noastre e de o însemnătate îndoit mai mare, decât pentru aceia, cari dispun din belșug de astfel de dovezi. La noi graiul viu al poporului cu dialectele sale, suplinește lipsa monumentelor vechi.

Publicând particularitățile limbii vorbite în satul meu natal îmi împlinesc o datorință, pe care ar trebui să și-o îplinească fiecare Român cu carte față de limba neamului său, căci numai așa vom putea scăpa de rușinea, că se interesează mai mult străinii — veniți de multeori din țări îndepărtate — de limba poporului nostru, decum ne interesăm noi de ea.

Și tot numai punând la îndemâna filologilor noștri bogatul și prețiosul material, care trăește în graiul viu al poporului, — dar până azi ascuns încă în mare parte în taințele satelor, cătunelor și bordeielor dela țară — se va putea reconstrui odată biografia completă a limbii noastre.

Numai cunoașterea deplină a acestui material va putea deslegă atâtea și atâtea probleme filologice, istorice, culturale. Și numai după cunoașterea deplină a acestei comori se va putea înălța templul limbii noastre literare în toată splendoarea sa.

Iată o chestie în care i-am putea lua pe Maghiari de model. Aceștia de pela 1872 au reviste filologice, care au dat teren larg colectării folklorului, așa încât în privința bogăției materialului, ce l-au adunat, sunt de invidiat. Cu o astfel de bogăție de material la îndemână apoi, nu e mirare, că studiile filologice au luat la ei un avânt atât de frumos. Și meritul acestui avânt e al Academiei lor de științe, care totdeauna a încurajat și sprijinit materialicește întreprinderile și publicațiunile acestea.

Noi încă avem două reviste pentru folklor: «*Șezătoarea*» dlui Artur Gorovei, care rev. în anul acesta împlinește 20 de ani de existență și «*Ioan Creangă*» dela Bârlad, care apare pare-mi-se de 5 ani. Unde se pot însă asemăna aceste reviste ale noastre cu cele similare maghiare («*Magyar Nyelvőr*», «*A magyar nyelv*» etc.), în cari pe lângă materialul folkloristic se găsesc studii temeinice din domeniul filologiei maghiare.

Reviste de felul acestora noi nu avem nici una.

Ar fi timpul suprem, credem, să se cugete și Academia noastră la întemeierea sau subvenționarea unei astfel de reviste filologice.

*

Comunicările mele se refer numai la comuna Săliște, de unde nu urmează însă, ca ele să nu fie proprietatea întregului ținut, unde se află acea comună. Ba foarte multe din ele sunt cunoscute și în alte ținuturi îndepărtate.

M'am restrâns însă cu afirmațiunile la comuna mea natală, fiindcă n'am avut posibilitatea să controlez întrucât sunt comune particularitățile comunei mele cu ale comunelor din împrejurime și întrucât nu, — mai ales în privința comorii lexicale, căci particularitățile fonetice sunt aceleași. Aceasta vor putea-o constată, în urma comunicărilor mele, alții din comunele respective. Iar punctele de asemănare cu alte teritorii, le vor arăta filologii indicând, întrucât e posibil, hotarele singuraticelor dialecte.

*

I. Particularități fonetice.¹

A. *Vocale tonice.*

1. *A* rămâne nealterat: *masă, dare, sare, mâncare, capră*, etc. — 2. După *ș* găsim *e*, în loc de *a* provenit din *e(ea)*, când vocala silabei următoare este *e*: *șepte, șerpe, șede, șele*, dar: *roșafă, șasă, să șază*. — 3. Alte exemple pentru trecerea lui *a* tonic în *e*: *ciureșe (-cerașe), stânjer (-stejar), jele (-jale)*.

4. *E* se preface în *ă* în următoarele exemple: *trămur, întrăb, sămn săc, folosăsc, răce, răle, cățâl, ȳițâl, oțâl, zăce, douăzăci, încălzăsc, prânzăsc, păzăște, zăstre* etc. dar: *șed, șes, mișel, înșel, grijește, slujește*, cu *e* deschis.

5. *I* se preface în *â* (*i*) după *s, ț, z*: *sângur, san, sămt, sâlă, sâtă, sosât: țâie, bețâie, împărățâie, cuțât, puțân, țâne, ametât, subțâre; zâd, păzît, zâc, târzâu, urzâcă, auzît, zână*. Apoi în: *stânje (-stinge) străcă, strângă*.

6. *U* s'a păstrat nealterat, cu excepțiunea lui *jur* (-jur), în care aflăm *o* în loc de *u*.

7. *Diftongii*. *Ea* medial trece la *a* după consonantele *j, s, ș, ț, z*: să *grijască, sară, măsaă, sacă, țapă, zamă, ȳisază, samăn, să folosască*, apoi în vorba: *măstacăn*.

8. *Ei* a trecut la *âi* în *trâi* (-trei).

9. *Ie* „ „ „ *ii* „ *n'irlă* (-mierlă).

10. *Oa* s'a păstrat intact.

B. *Cuvinte atone.*

11. *E* trece la *ă* după una din consonantele *s, ț*: *sănin, săceriș, sătos, chiersăcă, săcure; țăpușe, țăsălat, înțăpenesc*. Tot așa și *e* final la pluralul femininelor și neutrelor, după *s, ț, z, r*: *oasă* (oase), *mesă* (mese), *feșă* (fețe), *mașă* (mațe), *brașă* (brațe), *buză* (buze), *cară* (care), *topoară* (topoare), *fetișă* (fetițe), *rașă* (rațe).

12. *I* devine *â* (*i*) în aceleași condițiuni ca *i* tonic (după: *s, ț, z*) *frăsân, sămțâre, săngurel, dințl* (dinții), *frașl* (frații), *morșl* (morții), *o ațâchitl* (a ațipit), *grumazl* (grumazii), *zâdărit* (zidărit) etc.

¹ În partea aceasta am urmat, în parte, împărțeaua dlui I. A. Candrea din «Graiul din Țara Oașului» (București 1907), — folosindu-mă și de acele constatări ale sale care sunt identice cu ale graiului din Săliște.

13. *U* final se aude când întreg, când scurt: joru (jorū) fagurū, facū, optu.

C. Consonante.

Labialele b, m, p, v, f, înainte de i se palatalizează.

bi > ghi.

Ex. <i>ghine</i>	pt. bine	<i>ghiet</i>	pt. biēt	<i>deşghin</i>	pt. desbin
<i>alghină</i>	„ albină	<i>ghīata</i>	„ biata	<i>scoghiesc</i>	„ scobesc
<i>cogheşte</i>	„ cobeşte	<i>ghiciu</i>	„ biciu	<i>orghī</i>	„ orbi
<i>oghială</i>	„ obīală	<i>ghirue</i>	„ birue	<i>ghibol</i>	„ bivol
<i>corghī</i>	„ corbi				

Un caz interesant e păstrarea lui *beţ* pt. *ghilţ*.

A rămas nealterat *b* în cuvintele: *biserică* şi în cele intrate mai târziu în limbă ca: *bilet*, *birjar* etc.

pi > chi

<i>chicior</i> (picior)	<i>chiron</i>	<i>a tochi</i>
<i>chīept</i> (pīept)	<i>chīerd</i>	<i>chită</i>
<i>chiele</i> (piele)	<i>chiperiu</i>	<i>chiştol</i>
<i>chică</i> (pică)	<i>cochil</i>	<i>chiuă</i>
<i>chīezăş</i> (pieziş)	<i>chipăe</i>	<i>scarchin</i>
		<i>chīedecă</i> etc.

A rămas nealterat *pi* în cuvinte ca: pipă, împinge, pildă, pinten, pizmă etc.

*vi > yi*¹

<i>γie</i> = vie (subst. verb, adj.)	<i>γiţal</i>	<i>γinovat</i>
<i>γin</i> = vin	<i>γioiu</i>	<i>γiţă</i>
<i>γiclean</i> = viclean	<i>γită</i>	<i>γiu</i>
<i>γier</i> = vier	<i>γiţăţă</i>	<i>γidră</i>
<i>γiorea</i> = viorea		

În câteva cuvinte s'a palatalizat în *ghi*:

<i>ghifor</i>	pt. vifor
<i>ghişin</i>	„ vişin, <i>ghişine</i> pt. vişine

S'a păstrat însă în: vindec, vindecare, Vineri, ş. a. m. d.

fi > hi

<i>hie</i>	pt. fie	<i>hier, hin, hiridă</i>
<i>hiu</i>	„ fiu	<i>hioare</i> (fior) <i>hircel</i> ,
<i>hire</i>	„ fire	<i>hīereşteu, hīeşte-care</i>
<i>hīcat</i>	„ ficat	<i>hiincă</i> (fiindcă)
<i>hīerb</i>	„ fierb	
<i>Hilip</i>	„ Filip	

Păstrat în *ficior* (nu fecior!)

¹ Nu se poate transcrie nici cu *j*, nici cu *ghi*, cum o fac unii, fiindcă diferă şi de unul şi de altul. Corespunde *γ*-mei greceşti.

mi > *n'i* (Corespunde ung. *nyi*, it. fr. *gni*)

<i>an'iaz</i>	pt. amiază	<i>n'irlă, n'ie, o n'ie</i>
<i>să n'iaună</i>	„ se miaună	<i>n'inunat, n'ilă</i>
<i>n'ic</i>	„ mic	<i>n'in'ica, n'ir</i>
<i>n'iere</i>	„ miere	<i>n'irue, n'i, n'iros</i>
<i>n'ișcă</i>	„ mișcă	<i>n'ireasă, N'iercuri</i>
<i>n'iez</i>	„ miez	<i>n'irozenie etc.</i>
<i>n'ierță</i>	„ mierță	

Păstrat în: minte, minciună, mine etc.

ni > *n'i* numai în:

<i>n'in'ic</i>	pt. nimic
<i>n'in'icuri</i>	„ nimicuri

Toate aceste fenomene le întâlnim de altcunum și în alte părți ale teritorului locuit de Români. (Vezi: Philippide: «Ist. limbii rom.» pg. 27 sq).

Palatalizarea lui *s* în *ș* o aflăm în următoarele cazuri:

1. *st* > *șt* (dacă după *st* urmează *i* sau *e*)

dragoște	șteag	trăjnește
coaște	cinște	Criștian (sat)
îește	ale voaște (voastre)	puștiu
ștea, ștele	mânăștire	proaște
pește (preste)	meștecă	vește etc.
oaște	nevește	

Dacă vocala, care urmează după grupa *st* nu este *e* sau *i*, atunci *s* rămâne neschimbat.

Ex. Apostol, post, mastăcă, stup, astupuș, măstacăn, stobor, stăpân, Stan, Precesta etc.

O singură excepțiune cunosc: chiștol pt. pistol.

2. *schi* > *șchi*

Parașchivă, deșchide, șchilod, șchit, șchimbă, șchimosăsc, se șchilăește etc.

3. *smi* > *șn'i*

<i>deșn'iardă</i>	pt. desmeardă
<i>șn'irdă</i>	„ smirnă

4. *spi* > *șchi*

<i>sușchin</i>	pt. suspin
<i>șchin</i>	„ spin
<i>șchinare</i>	„ spinare
<i>șchic, schiță, doșchit</i>	

Rămâne nealterat în: spintec, spiriduș. Dar: șpirt pt. spirt.

5. *sfi* > *șchi* în:

șchiăală, șchiucios pt. sfială, sfiucios.

6. *sbi* > *șghi*

șghier pt. sbier și derivatele sale.
șghicit „ sbicit „ „
deșghin „ desbin

7. *sne, sni* > *șne, șn'i* > *jne, jn'i*

lejne pt. lesne
trăjnește „ trăsnește
îndrăjnește „ îndrăznește

8. *sme, smi* > *șn'e, șn'i*

deșn'iardă pt. desmeardă
rășn'iriță „ răsmiriță
șn'irdă „ smirnă
șn'eură „ smeură

Se mai aude apoi:

șendari pt. jandarmi.

În limbajul copiilor:

ɫ > *g* în cuvintele: *prind*, *tund* și anume: în pres. ind. pers.

i. sing.: pring, tung

și pres: conj. per. 1. 3. sing. și 3. plur:

să pring să tung

să pringă să tungă

formate probabil după analogia lui *ucig* (pt. ucid): ucigă-l toaca! Ucigă-te crucea.

cm > *mn*

tomna pt. tocmai
tomnesc „ tocmesc
tomneală „ tocmeală
 Mai rar: *Omna* „ Ocna (l. Sibiiu)

tn > *mu* în:

îndărămnic pt. îndărătnic

ge gi > *j*

(Ex. *jer* (ger), *junere* (ginere), *joljü* (giulgiu) *jem* (gem), *jană* (geană).

D. Accidente generale.**Augmentare.**1. *Proteză*

nămânjit pt. mânjit, murdar
zglonț alătura de = glonț
sdrob „ „ = drob

2. *Epenteză*

Grupa *sl* > *scl* în cuvintele împrumutate dela Slavi. Ex.: sclănină, sclujnică, slugă, sclobod, scloiu, sclovă, sclujbă, sclut, masclu, sclavă, sclab etc. *sl* > *zgl* în cuv. *zglot* care se aude alătura de: zlot.

<i>cătărambă</i>	pt. cataramă
<i>ciureș, ciureșe</i>	„ cireș, cireșe
<i>buzdunariü</i>	„ buzunar
<i>andă</i>	„ adă, adu (Contaminat din: (i)an + (a)dă)
<i>stânjer</i>	„ stejar (Contaminat din: stânjin + stejar)
<i>înghilin</i>	„ îmbin (Subt influința cuv. <i>dechilin</i> = separat)

3. *Epitesă.*

Pluralul articulat al femininelor se formează cu *lea* în loc de *le*. De ex. vacilea, fetelea, oilea, muierile, neveștelea, chietrile etc.

Elisiune.

<i>răștinesc</i>	pt. răstignesc
<i>gânesc</i>	„ gândesc
<i>vost, nost</i>	„ vostru, nostru
<i>voaște, noaște</i>	„ voastre, noastre
<i>D-Voaștă</i>	„ D-Voastră
<i>une, un'</i>	„ unde (Ex. Une meri? Un'te duci?)
<i>susuoară</i>	„ subsuoară
<i>înente</i>	„ înainte
<i>ai (mai rar)</i>	„ ani
<i>pește</i>	„ preste
<i>pin</i>	„ prin
<i>su</i>	„ subt
<i>cin' zloși</i>	„ <i>cinci</i> zloși (dar: <i>cinci</i> crețari, băncuță etc.)
<i>înt'</i>	„ înfr' (Ex. <i>înt'o</i> grădină)
<i>cătă</i>	„ cătră
<i>buz</i>	„ bulz
<i>doț</i>	„ donț
<i>tuțu (mai rar)</i>	„ tătutu
tatu <i>tână (mai rar)</i>	„ tata bătrân (bunicul)
mama <i>tână (mai rar)</i>	„ mama bătrână (bunica)
<i>lelșă-ta, lel-ta</i>	„ lelișă-ta
„ <i>-sa, „ -sa</i>	„ lelișă-sa
<i>vrenic</i>	„ vrednic
<i>basamă</i>	„ bag sama
<i>al' dată</i>	„ altădată
<i>d'icea</i>	„ de aici
<i>p'icea</i>	„ pe aici
<i>hiincă</i>	„ fiindcă
<i>mere</i>	„ merge etc.

Forme prescurtate mai aflăm la verbele: *văd, șed, gădesc, pierd, vin*

Indic. Prf.: am, ai, o <i>văst</i> ,	am, ați, o(r) <i>văst</i> (văzut)
„ „ „ <i>șest</i>	„ „ „ <i>șest</i> (șezut)
„ „ „ <i>șestoare</i>	pt. șezătoare
„ „ „ <i>găst</i>	„ „ „ găst (găsit)

am, ai, o *chert* am, ați, o(r) *chert* (pîrdut)
 „ „ „ *vent, vint* „ „ „ *vent (vint)*
 alăturarea pe: *venit*.¹

Metateză

n'iljoc și *n'ijloc* pt. mijloc
ȳirnas și *ȳinars* = vinars, rachiu
borbōnac = bobârnac
mascătă și *mastăcă* = un fel de rășină, care se mestecă 'n gură
felderă și *ferdelă*
rilă pt. liră
crătință = cătrință
mămuiță = maimuță

In limba copiilor:

moșchină pt. smochină
măstână „ smântână.

Etimologii populare:

Lână *țigare* pt. țigae
a curui, curuială „ a croi, croială
bobdeaproștea „ bogdaproste ș. a.

Etimologii pop. referitoare la numirea medicamentelor vezi nr. 1 din 1909, al acestei reviste.

II. Particularități morfologice.

a) Nume:

Substantivele formate cu suf. *-arius, -orius* au terminațiunea *-ariū, -oriū*: *brăcinariū, morariū, porcariū, cuptoriū* etc.

Tot astfel, printr'o falsă analogie: *ceriū*.

Articolul *-l* nu se aude nici odată: *cocoșu, bou, omu, cerbu*. Tot astfel la plur. articolul *-i* s'a contras cu *-i* precedent, și s'a redus apoi în anumite cazuri (după ț, z) la *î*, boi, oameni, iepuri, frați, împărați, munți, soți, grumazi.

Tot numai *un i* plin se aude la gen. dat. subst. fem. roata mori, dinți seceri, dă-o mamă, dar: colțu căsă.

Subst. în-ță, -ză păstrează această terminațiune și la plur: *rață* (pt. rațe), *feță* (-fețe), *buză* (-buze), *frunză* (-frunze).

Substantivele neutre în *-r, s, t*, formează plur. în *-ă*: *cară, pâhară, oasă, brață, mață* etc.

Flexiunea numelor proprii de locuri, dealuri, izvoare se face în cele mai multe cazuri fără prepozițiune.

Ex. Dealu Folti, Dealu Furcilor, Coadă Mogorăzi, Șipotu Căprariului, Crucea Rodeanului; dar: Crucea lu Păvăloaie, Șipotu lu Stan Banciu.

Flexiunea numelor feminine de botez se face, ca și a celor masculine.

¹ Toate acestea din urmă se găsesc și în colecțiunea de poezii pop. Iarnik-Bârseanu.

Ex. Asta-i *alu* Mărie, *alu* Parașchivă, Du-o *lu* Ană, *lu* Mărină etc.

Caracteristice sunt formele următoare:

Ana	<i>Nuți</i>	(= Nuței)
Ionu	<i>Herți</i>	(= Ionu lui Herța)
Ionu	<i>Țați</i>	(= „ „ Țața)
Pătru	<i>Vuți</i>	(= Vuței)
Nuța	<i>Hânsi</i>	(= N. lui Hânsa)
Niculaia	<i>Mosori</i>	(N. al lui Mosora)
Dumitru	<i>Bucă</i>	(D. lui Buca = Bucur)
Nuța	<i>Chirci</i>	(N. lui Chirca)
Veta	<i>Jurci</i>	(V. lui Jurca)
a Ciuci,	a Roșci,	a Mogi etc. ¹

apoi:

Stana	<i>Lupi</i>	(= Stana lui Lupea)
Măria	<i>Țânti</i>	(= M. „ Țântea)
Măria	<i>Fuli</i>	(= M. „ Fulea)
Oprea	<i>Borci</i>	(= O. „ Borcea)
Oprea	<i>Ștefli</i>	(= O. „ Șteflea)

(I dela sfârșit e plenison).

În felul uzitat și în alte părți se spune numele cuiva numai când cuvântul, de care se leagă numele de botez nu se termină în *-ea*, sau *-a*
Ex.: Ionu lu Băroiu, Ana lu Ion, Arsăntia lu Banciu, Veta lu Răcuciu, Mărina lu N'iclăuș, Buca lu Comșe, Pătru lu Tocană etc.

Numele, care arată înrudire, se flexionează în legătură cu pron. posesiv în felul următor:

N. mumă-ta, tată-to, frai-to, (dar: frate-n'eu, soru-ta, bai-to (babu-to), tătăiș'ta, socru-to, vară-ta, nepotu-to etc.

Posesivul: a mume-ti (a mumă-ta), a soru-ti (a soru-ta). Celelalte ca la N.

Dintre pronume amintesc pron. arătător: *ăieșta*, *ăieștia*; *ăieła*, *ăieļa*, apoi articolul: *iel*, *ea* (= cel, cea); *iei*, *iele* (= cei, cele). De remarcat e și prepoz. *a* pentru *la* (Ex. Mă duc *a* munte).²

b) Verbe:

Pe lângă verbele amintite la eliziune mai relev ez următoarele forme ale verbului auxiliar *a fi*:

Prez. Ind. Sing. 1. *io -s* Pl.

3. el *îi*, ei *îs* și *sânt* (Ex: *Îs* mulți oameni în târg? — *Sân'* destui!)

Viitorul: S. 1. *oi* mere Pl. *om* mere

2. *îi*, *i* „ *îfi* „

3. *o* „ *or* „

¹ Dintre cele terminate în *-a*, iau așa dar la posesiv terminațiunea *-i*, dacă *-a* e precedat de una dintre consonantele: *c*, *g*, *r*, *s*, *f*, *z*.

² Alte fenomene vezi mai sus la eliziune și la schimbările fonetice.

Ex.: *T'i* duce, dacă-i vrea (= te vei duce, dacă vei vrea);

De-i întâlni să le spui, că... (= de îi vei...)

De *m-i* vedeà, să mă chiami (= de mă vei...)

De *s'o* duce, dus să hie (= de se va...)

Mai amintesc apoi verbele:

ucig (pl. ucid), *vreu* (pl. vreau), *uscū* (= usuc), *pociū* (= pot), *trimețū* (= trimiț).

Nume de familie.

Aldea	Comșa	Hașiu	Pelișgrad
Alămănuț	Coșa	Herția	Poșa
Apolzan	Criștiu	Jitian	Pușchila
Arsenie	Cruțiu	Jurca	Putină
Babă	Cupu	Lăpădat	Răcuciu
Banciu	Curtean	Loamnăș	Răsoiu
Barb	Dădârlat	Luca	Roman
Băroiu	Dârdea	Lupaș	Rodean
Bărză	Domnariu	Măgian	Roșca
Bârzan	Drăgălină	Marcu	Samoilă
Beju	Drăgoiu	Mărian	Sârbu
Bloț	Fanea	Mărtin	Schiopu
Boia	Florian	Miclăuș	Sfârcaș
Borcea	Gherghina	Milea	Simian
Brânduș	Ghibu	Minoiu	Soră
Bucșan	Ghibuleț	Mocan	Șteflea
Cărată	Giurgiu	Moga	Știreciu
Cârjoveț	Goșa	Moisin	Stănișor
Cercel	Greavu	Morariu	Tâmpănariu
Cergău	Greco	Mosora	Țața
Chipară	Grozav	Muntean	Țipuriță
Chirca	Hanciu	Nan	Țintea
Ciuca	Hânsa	Neamțu	Vălc
Ciucur	Hășigan	Nedă	Vărvorea
Cojocariu	Hărăciu	Pătruțiu	Vlad
Comă	Hăra	Pavel	Zeic

Nume de botez.

1. Bărbătești.

Mai uzitate sunt:

Ion	Oprea	apoi:	Savu
Niculae	Stan	Lupea	Simion
Dumitru	Coman	Danil	Văsăiu(<Vasile)
Costandin	Pătru	Aleman	Bucur
Ioaneș		Dan	Achim

Diminutive :

<i>Trică</i>	pt. Dumitru	<i>Mănău</i>	pt. Manuil
<i>Mitiu</i>	„ „	<i>Dinu</i>	„ Costandin
<i>Mitişoru</i>	„ „	<i>Lică</i>	„ Ilie
<i>Nita</i>	„ „	<i>Vâsa</i>	„ Văsăiu (<Vasile)
<i>Tuca</i>	„ Petru	<i>Onea</i> (Țigan)	pt. Ion
<i>Buca</i>	„ Bucur	<i>Onu</i>	„ „ „
<i>Oaşu</i>	„ Ioaneş		

2. Femeşti.

Mărie	Stană	Soră	Brânduşa
Ană	Neagă	Dobra	Safta
Paraschivă	Floare	Ioana	Dahină
Mărină	Comană	Elisaveta	Elena

Diminutive:

<i>Măia</i>	pt. Mărie	<i>Boana</i>	pt. Ioana (?)
<i>Măriuță</i>	„ „	<i>Chiva</i>	} „ Paraschiva
<i>Nuța</i>	„ Ana	<i>Chivuța</i>	
<i>Lina</i>	„ Elena, Ileana	<i>Vuța</i>	} „ Elisaveta
<i>Mina</i>	„ Mărina	<i>Veta</i>	
<i>Mana</i>	„ Comana	<i>Bușă</i>	„ Brândușă

Poreele.

Agiu	Bucuțoe	Savu lu Cocian
Ana din cea curte	Bujecoae	Mana Cocoşelului
Dun'itru lu Babă, Bă- [beșoe	Burcuş	Codău, Coștioaie
Lița Badiului	Buşniția	Stana Colacilor
Baia Băfi	Busuioaca	Cotețoe
Mitiu lu Bălan	Buză-tăiată	Cotoară
Băltăcioae	Boana Căciulilor	Neagă Craiului
Măia Banilor	Măia Cânteceli	Craiu
Sora Bărcului	Cărășină	Ana lu Cruce
Bățanu (Țigan)	Casă-de-bolovani	Dobrișcoae
Chiva Beutorului	Ceacu (E ceacâr)	Dodonica
Boambă 'n gură	Pătru lu Chează	Dodonel
Măia lu Bobe	Savu lu Chișcotină	Alu Fântână
Lina lu Boghian	Chiva ea cuminte	Farfară
Bolboacă	Chiva din unghet	Făsoiu
Bolțiță	Savu Cimpoesu	Oaşu din Făștioacă
Borfă	Ciuloae	Fata cea cu 7 mersuri
Pătru Broaștelor	Ciocărau (Țigan)	Niculaia fetelor
Stana lu Bubuel	Clătită	Floca
Buhosu (Țigan)	Clopoțal	Flocea
	Cocoae	Freacă-sfanți

Danilu lu Friț	A Neică	Spirtu
Ghisorcă	Nonu (Țigan)	Frațiu Spumă
Ghisorcoae	Costandinu Oalelor	Șutilă
Grevoiu	Oașu cu chicioarele	Lica Tâi
Chiva lu Goghițoae	Ochișelu	Alu Tărăță
Gură n'ică	Olălău	Târceatu
Guran	Ostroveanu	Țarină
Gurăneasă	Otăvoiu	Teăcoe
Gușatu	Paipoca	Teșca
Hoagea	Panhiloaie	Maniu Țioani
Holtoaie	Măia lu Păpăluță	Tiolioacă
Hurdu	Picioruș	Tocană
Impărăteasa	Picu	Țopu
Impăratu	Pintenoaga	Țorcotină
Lețu	Pișu Mini	Trei-scânduri
Lunga	Pițiu din Foltești	Tunariu
Lupea minciunilor	Popan	Văsăiu Troancă
Măia ea scumpă	Stana lu Pungă	Ionu lu Țurcan
Măia nenii (exprimă [cu un <i>z</i>])	Pungă-de-scândură	Măia lu Uleu
Măicote	Podărelu	Undrea
Nita lu Măje	Popoiu	Unghița
Măia lu Mățău	Măia Pureceli	Unguriciu
Mățoae	Chiva lu Putină	Măia Urdi
N'icușanu	Stana Răcilor	Ușurelu
Ionu N'ilii (ca mai sus)	Răduțu	Ana Vaviloani (<i>Pavi-</i> [<i>lion.</i> Locuește
Mornea	Răgheroae	[lângă pavilionul
Moarte n'ică	Răgușitu	[satului
Mustăcioasa	Raica	; ițălariu
Mustățea	Roșianu	Voe-rea.
Negovan	Mitiu lu Săpun	
	Sfărcășoae	

Numiri de strade și părți de sat.

Târgu (azi: Piața mare)

Pe Chiaț (Piața mică. Cea mai veche piață)

Ulița ea mare (Strada mare. Azi: Strada lui Șaguna)

Malu râului	Ulița luncii
Foltești	Pe vale
Șteaza	București
Cățanași	Între garduri
Pe părau	Ulița nouă
Gruiu	Zăvoiu
Brata	Pietriș
Godârlău	

Crucei:

Crucea lu Păvăloae	Crucea lu Mâniu Moga
Crucea Rodeanului	Crucea Șanți

Mori:

Moara din sălci	Moara Podului
„ dintră Chțetri	„ Lunci
„ Greavului	„ Văli, (lângă satul Vale)
„ Herță (= a lui Herția)	

Poduri:

Podu Herță	Podu lu Ochiotă
Podu-mare	Podu de cheatră

Părți de hotar și fânațe:

Șes, Între crucei, Lăcuță, Bărboși, Ighidu, Cloace, Pucioasa, Roghină, Mogorădie, Coada Mogorăzi, Lunca, Luncuța, Între părauă, Mailăt, Spoșele, Dosu Mailatului

Vii:

Viile Brăți, Viile din Tarniță, Pucioasa
 „ Buziș, „ „ Mogoradie

Dealuri, coaste, muchi, poenițe:

Tarnița	Fața Cruci
Mailat	„ Gruului de mijloc
Buda	Valea mușeri
Budalău	Dosu văli muieri
Dealul furcilor	Vârful Ghindeștilor
Gruiu Prăji	Dealul Cantorului
Dealul Folti	„ Mărului
Dosu Folti	„ Ștefli
„ Corbului	Fața viperei cu chiliile darâmate
Mucea Corbului	„ Godianului sau f. Rodeanului
Fața Corbului	Coasta Sibielului
Dosu Păzitorului	Dosu lu Vâlc
„ Brăți	„ „ Borcoae
„ Seciului	„ „ Curteanului
„ Netedului	„ „ lu Miclăuș
„ Lacului	„ „ Mitiu Popa
Vâna Bradului	„ „ Stanu Boi
La fagu lu Văsăiu	„ „ Banciu
La fagi ei mari	„ „ Lupaș
Dealul cu cuțitele	„ „ Oanci
Pădina Cojochini	„ „ Ilie Ghisorcă
Poenița cu spini	„ „ Danu Gheorghii

Dosu Herța
 „ lu Mocan
 „ „ Ghib
 „ „ Samoilă
 Fața lu Băncioae
 „ Arșiți
 „ lu Cărată
 „ lu Cârjoveț
 Muchea Chircă
 „ Șchiopului
 „ Tilișcuți

Muchea Peșteri
 „ lu Lupaș
 „ drojdiilor
 „ Țațâ (= lui Țața)
 Dosu Târceatului
 „ Brânzariului
 „ Părăului rău
 „ Gieriști
 „ Rugini
 „ Șugagului
 Fața Șiuri.

Munți;

Crinți
 Duși
 Strâmba mare și mică
 Frumoasa, cu vârful Cindrel
 Peatra albă
 Nu se țin toți de hotarul Săliștei.
 În *Crinți* se deosebesc următoarele părți:
 Scoroșetu
 Muchea Săroi

Cristești
 Șteflești, Miriuțu (Expr. N'iriutu)
 Turișoara
 Praja (frontiera României)
 Muchea Scroafi
 Vaxmute și Sorșile.

(Va urma).

MONOGRAFIA ȘCOALEI GRECO-ORIENTALE ROMÂNE DIN TILIȘCA.

17. Conferențe didactice.

Deși există Plan de învățământ edat de forurile noastre bisericestișcolare, totuși la o școală cu mai mulți învățători, în cadrele acelu plan, trebuie statorit întreg materialul de predat în fiecare clasă în mod amănunțit după săptămâni, eventual chiar după zile în conformitate cu împrejurările și cu trebuințele locale.

Compunerea acestui plan al materialului de propus se face în conferențele corpului învățătoresc, convocate spre acest scop de directorul școlii respective. În aceste conferențe se mai desbat tot felul de chestiuni referitoare la învățământ, disciplină etc.

Primul început de a se ține atari conferențe la școala din Tilișca a avut loc în anul școlar 1869/70, când director al școlii era preotul Petru Iuga sen., care trăește și azi, iar învățători: Ioachim Muntean, Daniil Iosof și Candid Bratu. Din aceste decizii se vede cumcă inițiatorul acestor conferințe și sufletul corpului învățătoresc de atunci a fost Ioachim Muntean, care se și subscie: inv. diriginte.

Sunt de o însemnătate deosebită rezultatele acelor conferențe cari erau trecute într'un protocol legat, care se păstrează și azi în arhiva școlii.

E interesantă precuvântarea acelor concluze, pe care o dau în cele următoare așa cum se află scrisă:

Precuvântare:

Când totu omul ar folosi numai experiențele sale proprii, și nu ar face întrebunțiere și de experiențele altor ómeni, cari au trecutu deja pe cărarile acele, în care se afla elu, atunci omenimea nu ar progresa, ci s'ar lupta fiecare în sfera sa de activitate fără vre-un rezultatul invederatu, căci omul în fiecare zi, ba mai în fiecare minutu putem zice, intempina un feliu de obstacolu, și arareori se intempla ca de 2 sau chiaru de 3 ori se ne aflamu totu în una și aceeași pozițiune critică, ci totu în alte noue; prin urmare viētia pamenteasca e prē scurta de a putea studia tóte circumstarile, care ne pot aduce reulu, si se stimu intrebuintia și medicamentulu corespondietoru. De aceea se infiintiēza reuniuni, asociatiuni, intruniri, conferintie și alte impreunari de felulu acesta, care tóte se conducu de scopulu principalu: prin punerea umēru la umēru a potentia poterea și a asigura rezultatulu; apoi prin inschimbarea ideiloru, cunostintieloru și experiențieloru a efeptuī, ca toate aceste se devina unu bunu, o proprietate comuna. De aceasta idea a fost condusu și subscrisulu, cându amesuratu vócei timpulu, a convocatulu corpul invetiētorescu din locu, inca în primele luni ale activitatiei sale ca invetiētoriu la o conferenția, avēndu de cugetu a repeti aceasta în fiecare luna, pentru de a se tienē consultari în cause scolari. În lips'a armoniei și a solidaritatiei, a zelulu comunu s'au nimicitu planulu acesta. Acum inse, în al 2-le anu, la provocarea a însasi ilustrulu domnu inspec-

toru districtualu, Redss. parinte protopopu Ióne Hannia, facuta subscrisului, vedemu idea întrupata.

Este de comunu stiutu, că nici unu lucru nou nu póte corespunde tuturoru recerintiilor si aşteptariloru. Asia si pe paginile următore se voru afla scaderi, sminte, ba dóra lacune intregi. Lectorului si mai alesu sucesoriloru nostri le vor servi aceste de unu deposit, de unu sumariu alu experiențielor nóstre, făcute pe câmpulu educatiunei poporale, din care bataru unde si unde cate o idee, cate o masima séu indegetatiune li va putea face órecare serviciu si atunci noi ne-am ajunsu scopulu.

Tilişca în februaru 1870.

Ioachim Munteanu m. p.,
înv.-direginte.

Iată acum şi câteva concluze luate şi aflate în acel protocol:

PROTOCOLUL

conferențelor lunari a învățătorilor dela şcoala poporală gr.-ort. din comuna Tilişca.

Sedința I., ținută în 9 Octomvrie 1869.

Constituindu-se conferința primă din d-nii învățători, ca membrii naturali ai aceleia, şi din domnul paroh P. Iuga, ca director local se ia la discusiune «Instrucția cea noauă» a Exc. Sale P. arhiepiscop şi Metropolit Andreiu bar. de Şagana cu privire la împrejurările noastre locali.

După aceea se formează niscai norme, cari se referesc atât la Biserică, cât şi la şcoală. Aceste toate se contrag în următoarele:

«Concluz.»

Cu privire la Biserică:

Urmează apoi 12 ŞŞ-i referitori la disciplina elevilor în biserică şi şcoală, cari se află înşirați la punctul 11. «Disciplina şcolară».

Se continuă apoi tot în protocolul acelei şedințe în modul următor: «Pe lângă aceste s'au mai făcut abateri dela sus menționata «Instrucțiune» în următoarele locuri;

a) alăturându-ne din deosebite repecte lângă concluzul conferinței generale din August 1869 exchidem cu totul «catecismul cel mic» din planul de învățământ şi pre acesta îl inlocuim cu cel «bogat»;

b) la Ş. 46 facem moțiunea: ca numai cântările cele profane să învețe fieştecare învățător pe elevii săi, pe când cele bisericesti din cauza diferitelor metoduri ale învățătorilor, alegându-se unul ca învățător de cant, acesta să le ezerciteze. În fine la Ş. 38.

c) deja din clasa a II-a să învețe elevii a scrie cu litere felurite, pentruca în clasa a III-a să se poată face încercarea şi despre «stilistica» etc.

Cu aceste şedința I, se încheie, statorindu-se viitoarea şedință pe 2 Noemvrie.

P. Iuga m. p., paroh şi director. *I. Munteanu* m. p., diriginte şi notarul conferinței. *Daniil Iosof* m. p., învăț. cl. II. *Candid Bratu* m. p., inv.

Urniează apoi protocolul ședinței a II-a care este următorul:

Ședința II., ținută în 2 Noemvrie 1869.

Dirigintele aduce la cunoștință celorlalți învățători dorința dlui învățător din comuna Galeș, Avram Acelenescu, de a intra și dânsul ca membru părintitor în conferențele noastre lunari, care știre se primește de cătră sus amintiții cu bucurie.

După aceea se dă cetire protocolului din ședința primă, aprobat și de Ven. domn director districtual par. prot. Ioan Hannia. Vrând a formă planul oarelor de preste săptămână, se constată cu părere de rău, ca în clasa a II și III de prezinte nu se află elevi harnici de clasele amintite și că cauza principală zace în lipsa punerii unei baze durabile în clasa primă.

Învățătorul clasei prime, Candid Bratu, deduce acest rău dela tristul fapt, că elevii din clasa sa nu se înzestreză totdeodată și cu abecedariu și cu tăbliță. Mai încolo se primește propunerea dirigintelui, ca în clasa a II-a, deoarece «de facto» nu se află copii capabili de instruarea, carea cu referire la prescisele legii se recere, să se formeze două despărțăminte: unul care să reprezinte despărțământul al doilea din clasa primă, altul care să reprezinte clasa a II-a, în despărțământul prim. Așîderea și în clasa a III-a să se facă 2 despărțăminte, din care unul reprezintă despărțământul al II-lea din clasa a II-a, iar celalalt despărțământul I-ii din clasa a III-a, în care cel de al 2-lea lipsește cu totul.

Mai încolo se primește propunerea învăț. Daniil Iosof, ca clopoțelul școlai să se sune afară de începerea și finirea prelegerei, încă și la 10 oare antemeridiane, când să li se conceadă elevilor tuturor claselor în timp de circa 10 minute distracțiune.

Finindu-se desbaterea asupra acestor obiecte recercă dirigintele Ioachim Muntean pre ceilalți învățători după numărul elevilor din clasele diferite și se constată, că în clasa I, s'au înscris 57, în a II-a 27 și în a III-a 31 elevi, cari frecventează oarele de prelegere în genere abiă mulțamitor.

Se statorește unanim și aceea, ca în fiecare săptămână să se predea prin directorul local antistiei comunale lista de lenevire, care după părerea dirigintelui are să fie duplicată ș. a. pe partea primă se înseamnă cei din protocolul general neînscriși încă în cel școlar de primire, cu alte cuvinte: aceia cari nu s'au prezentat; pe a doua cei cari deși s'au prezentat și introdus în catalogul școlar, totuși frecventează foarte neregulat școala. Acum se deschide aci câmpul pentru o desbatere înfocată și totodată și interesantă despre aceea, că câte jumătăți de zi din săptămână neescuzate de cătră învățător să apere pe elev de a-l înșiră în partea a 2-a a listei de lenevire, la care luase parte toți învățătorii. Se ivesc 2 păreri, ai cărora autori le sprijinesc cu argumente valide și bine întocmite; în fine se face votizare și propunerea învăț. Avram Acelenescu, ca adecă numai $\frac{1}{2}$ zi pe săptămână să i se ierte elevului de cătră învățător, dacă acela aduce mo-

tive binecuvântate; iar dacă acela absentează mai mult, se înscrie în lista de lenevire.

Cu aceste ședințe se încheie, statorindu-se termenul viitoarei conferințe pe 6 Decembrie 1869.

P. Iuga m. p., paroh și director. *I. Muntean* m. p., dirigent și notar. *Daniil Iosif* m. p., inv. cl. II. *Candid Bratu* m. p., învăț. *Avram Acelenescu* m. p., docinte în Galeș.

În forma aceasta s'au ținut în anul școlar 1869/70 10 ședințe, una mai interesantă ca cealaltă.

Elevii școlii din Tilișca în mijloc cu corpul didactic, fotografiați în anul 1904.

În ședința a III-a — extraordinară — ținută în 25 Noembrie 1869 s'a decis, ca ziua de ferii să nu mai fie Vinerea, ci Joia, iar în caz că vre-un învățător ar absentă în vre-o zi din săptămână dela prelegere, e deobligat a ține prelegere în ziua de Joi, pentruca instrucțiunea să nu sufere.

S'a decis apoi, ca pentru vre-o transgresiune făcută de un elev în biserică, acesta să nu fie pedepsit acolo în fața publicului, ci în ziua următoare în școală. Iar pentru susținerea disciplinei în biserică învățătorul va denumi un censor secret, care va împărtași învățătorului pe elevii cu purtare rea.

Punctul cel mai însemnat din această ședință este însă deciziunea adusă de conferență, ca, pe lângă conferențele lunare, să se mai țină în

15 a fiecărei luni conferențe extraordinare, având a se tractă în aceste conferențe numai prelegeri teoretice și practice din sfera tuturor obiectelor de învățământ.

În ședința a IV-a ținută în 16 Decembrie 1869 — după ce conferința primește propunerea parohului Petru Iuga, de a se exercită elevii în citirea cărților bisericești tipărite cu litere cirile — dirigintele Ioachim Muntean, prezintă conspectul prelegerilor resp. elaboratelor, ce sunt de a se lucra pentru proximele ședințe, cari sunt următoarele:

1. Cultura spirituală este o cestiune de viață pentru poporul român.
2. Imbrățișarea industriei prin fiii poporului român deschide o eră nouă pentru viitorul acestuia.
3. Cum trebuie predat studiul religiunii în școala poporală?
4. Cum are să propună învățătorul «Fizica» în școala poporală?
5. Insemnătatea studiului geografic și propunerea lui în școala poporală.
6. Cari sunt cauzele relei frecvențe a școlii prin elevii dela școlile sătești. Stărpirea lor prin ce mijloace s'ar putea face?
7. Ce greutăți întâmpină învățătorul în împlinirea gravei sale chemări?
8. Conversare despre școală a unui învățător cu un țăran în formă de «dialog».

Aflându-se toate acestea de corespunzătoare, se invită fiecare membru al conferinței a-și alege vre-o temă din cele prezentate mai sus. Avram Acelenescu și-a ales tema de sub punctul 1, Candid Bratu pct 2, Daniil Iosof pct 3, Ioachim Muntean pct 8, și în fine, la dorința acestuia, părintele director Petru Iuga punctul 6.

În ședința a V-a ținută numai în 15 Ianuarie 1870 din cauză, că în primele zile ale lunii Ianuarie învățătorii au fost ocupați cu conscrierea populațiunii, au fost prezentate operatele primite spre lucrare. Membrii conferinței Petru Iuga, Daniil Iosof și Ioachim Muntean și-au îndeplinit deobligămintele luate, prezentând elaboratele, pe când membrii Candid Bratu și A. Acelenescu nu. Lucrările din chestiune au fost citite în plenul ședinței, declarate de binereușite și alăturate la protocol pentru arhiva școlară.

Pentru a se putea vedea nivelul cultural al învățătorilor de pe acele vremuri, voi da la finea acestui capitol câte o lucrare compusă de fiecare învățător, lucrări, pe cari le-am aflat în arhiva școlii.

Pentru ședința proximă literară, iarăși s'au angajat fiecare membru al conferinței, afară de parohul-director Petru Iuga, cu lucrarea astorfel de teme literare. Ioachim Muntean a luat tema de sub pct 4, Daniil Iosof cea de sub pct 5, Avram Acelenescu pe cea de sub pct 7, iar Candid Bratu — ne mai fiind nici una, din cele statorite în ultima ședință — a primit spre lucrare tema propusă de întreaga conferință: «Prin ce fel de mijloace s'ar putea câștiga atragerea elevilor către școală?»

Acestea finite Ioachim Muntean prezentează următoarea propunere:

«Deși este altcum nefavorabilă împrejurarea aceea pentru genul uman, că el e silit a avea lipsă de legi scrise, pentru că oamenii ar trebui să facă binele din îndemnul propriu și pentru că e bine și să se ferească de rău nu din frica de pedeapsă, ci pentru că e contrar binelui, — totuși se vede a fi o lipsă imperativă chiar și pentru cei crescuți, dovadă că statele și instituțiunile de orice natură se guvernează și-și susțin autoritatea prin legi; cu atât mai vârtos e neapărat de lipsă dară, ca și școala, care se ocupă cu creșterea tinerimei și cu desvoltarea tuturor facultăților în elevi, să poseadă legi scrise, pentru ca celce comite o crimă contra bunei cuviințe sau a regulilor sustătătoare, să-și poată vedea singur păcatul. Pe lângă aceea susține a fi consult, ca la întâmplări mai însemnate, când oare care elev a greșit contra unei porunci, să se aplice incusator și apărător al aceluia dintre elevi însuși, dedându-i în acest mod a cercetă fie ce lucru mai cu deamănuntul și cu acurateță și câștigând prin aceea ascuțimea rațiunei în elevi».

Aceste propuneri, fiind primite de conferență, s'au satorit niște reguli așa numite «legi școlari», cuprinse în 10 §-i, cari asemenea sunt înșirați la capitolul 11: «Disciplina școlară».

În ședința a VI-a ținută în 1 Februarie 1870 dirigintele Ioachim Munteanu provoacă pe cei doi membri a-și prezentă operatele lor restante pentru a se da cetirei.

Aceste operate, fiind prezentate, se cetește mai întâi al membrului A. Acelenescu, asupra căruia — deschizându-se critică — conferența se exprimă cu deplină mulțumire, afară de unele observațiuni și adecă: că autorul ar fi tractat tema ceva cam prea general, și că să ne ferim a face nici cea mai mică aluziune la întâmplări, cari taie în sfera politică.

Înv. Candid Bratu prezentă operatul cel nou în locul celui vechiu restant, care împrejurare îndeamnă pe dirigintele Muntean a rugă colegii săi, a fi cât se poate de regulați și de exacti întru împlinirea datorințelor, lor, ca astfel să se poată încunjură neplăcerile iscânde din atari confuziuni, după care se da cetire operatului care se află bine lucrat, făcându-se numai din partea dirigentului o singură observare și anume: ca autorul înainte de a intra în materia de tractat să fi lăsat să premeargă o introducere.

Tot în ședința aceasta s'a satorit, pe baza principiului pedagogic «mai bine puțin și bun, decât mult și rău», ca cu elevii anilor din urmă să nu se meargă mai departe din comput, decât învățarea cu temeiul a celor 4 operațiuni fundamentale.

În forma acesta s'au ținut și celelalte ședințe, mai contribuind fiecare membru al conferenței cu câte 2 operate, iar Daniil Iosof cu unul. Pe lângă aceasta în ședința o VIII-a s'a mai satorit materialul pertractat în fiecare clasă și din fiecare obiect de învățământ.

În ședința a IX-a s'a decis ținerea unui «maial» cu elevii școlaei, destinat fiind venitul curat al aceluia pentru înființarea unei biblioteci școlare. Despre rezultatul aceluia maial se amintește la cap. 14 «Bibliotecile școlare».

În anii următori nu s'au mai ținut conferențe didactice; cel puțin eu de vre-o urmă în scris nu am dat în nici un protocol, până în anul 1899 când a fost autorul acestei lucrări ales ca director al școlii din Tilișca. Până atunci, se vede, s'au ținut numai conferențe verbale, fără să se ia protocol în scris despre cele decise. Din anul sus indicat rezultatul conferențelor s'a trecut iarăși într'un protocol legat, în care se induc și azi toate hotărârile luate în sinul corpului didactic.

Ca puncte mai marcante ale acestor decisiuni sunt:

1. Compunerea planului de învățământ pentru fiecare an de școală.
2. Compunerea planului de oare asemenea pentru fiecare an de școală.
3. Aranjarea de producțiuni școlare.
4. Facerea de excursiuni cu elevii pentru îmbogățirea cunoștințelor lor
5. Procurarea de cărți pentru ambele biblioteci, școlară și parohială, precum și pentru biblioteca învățătorilor.
6. Tot felul de hotărâri referitor la disciplină și progres, etc.

De observat este că toate aceste decisiuni s'au adus în mod unanim fără frecări și lupte interne.

Am amintit în acest capitol despre unele lucrări teoretice compuse de învățătorii Ioachim Muntean, Daniil Iosof și Candid Bratu în anul școlar 1869/70 și aflate în arhivul școlar.

Dau aici câte una compusă de fiecare învățător, începând cu învățătorul clasei prime, Candid Bratu.

14/2 --1870.

Îmbrățișarea industriei prin jiii poporului român deschide o eră nouă pentru viitorul acestuia.

Evenimentele trecutului și experiențele timpului de până acum pun înaintea ori căru popor, mai ales poporului român, numeroase dovezi și asigurări despre industrie. Românul până mai ieri alaltăeri eră lipsit nu numai de industrie, ci și de toate bunurile, foloasele și profesiunile. Industria ca și mai toate profesiunile în patria noastră o susțin popoarele conlocuitoare cu noi, precum Sașii, Maghiarii ș. a. Industria de ori ce marfă în monarhia noastră o poartă ici colea și câte un Român, mai cu samă din ținutul Brașovului, se vede pentrucă Brașovul e în apropiere, ba mai învecinat cu România, au avut și unii dintre Români a face și a suportă de acolo în patria noastră felurite negoațe. De altmintrea cei mai mulți industriași sunt dintre popoarele conlocuitoare cu noi și numai câte unul și dintre Români. Cauza doveditoare, care arată, că și dintre Români numai câte unul au fost îmbrătoșetori de industrie este aceea, că până înainte cu 2 zecimi de ani au domnit timpurile cele dărîmătoare, înjugările cele crâncene și barbarismul, aci din partea unora, aci din partea altor popoare învecinate cu patria noastră, eară mai mult din partea popoarelor conlocuitoare cu noi și anumit din partea Sașilor și a Maghiarilor; neres-

pectarea drepturilor din partea acelora, împedecarea lor, ca să nu facă și poporul român vr'un pas de înaintare, vr'o studiere în vre-un institut mai înalt, dela care de sigur urmează înaintarea oricărui popor. Acestea au fost cauzele împedecătoare, care nu au ertat și poporului român, ca să facă vr'un progres, vr'o înflorire, nu au suferit, ci din contră ambițiunea popoarelor conlocuitoare cu noi și de alte confesiuni au oprit pe Români ca să nu zidească școli, ca să nu umble în școli și să nu frecventeze vre-un institut de al statului, din care cauză apoi au și urmat ghibăcia, (?) nedesvoltarea doftorilor spirituali. Din acestea și din mai multe cauze a rămas bietul Român lipsit de drepturile egalității, lipsit de lumină și adâncit întru întunerecul neștiinței. Îndată ce au observat popoarele acestea, că Românul întreprinde un progres în cultură, înaintează, înflorește, numai decât au întreprins mijloace împedecătoare, ca să nu se ridice la un rang mai înalt și mai favoritor. Ei au vrut ca dreptul Românului să fie totdeauna călcat de picioarele Sasului și ale Maghiarilor. Timpurile acestea barbare au durat până atunci când monarhia noastră a devenit sub domnirea Maiestății Sale Impăratului Francisc Iosif I-iu. Dela suirea pe tron a acestuia a început și poporul român a se bucura și a se folosi de drepturile lui, ca și alți conlocuitori, de atunci zic a început și Românul ici colea a clădi câte o școală prin sate și orașe, de atunci li s'au eliberat a cercetă școli de știință și institute înalte de ale statului, a dà din sânul său câte un mădular în deregătorii politice, ba pot zice, că de când i-au fost iertat la Român timpul cel barbar, dușman, înjugător, ca să cerceteze și el școli, institute înalte de știință de ale statului, de atunci a 'nceput și Românul a îmbrățișa industria din animale, feluritele profesiuni li s'au deschis și încă în viitor se va lărgi, se va curăți drumul îmbrătoșetor de industrie, de negoțuri de profesiuni, și se va reincepe pentru viitor o vieață nouă, o reînviere pentru poporul român.

Candit Bratu m. p.,
învățător.

Ce privește ortografia și interpuncțiunea din această lucrare atât au fost de defectuoase, încât m'am văzut silit a le îndreptă la decopiare.

Urmează acum o lucrare a învățătorului clasei a II-a, Daniil Iosof.

' Cum trebuie predat elevilor în școala poporală studiul religiunii?'

După ce întră pruncul mai întâia dată în școală, învățătorul are a vorbi cu el despre starea părinților lui, numele lui, numele părinților lui ș. a. Obiectele lui cunoscute, întrebând apoi învățătorul pe fiștecare băiat, că acasă aude sau vede el pe părinții lui zicând vre-o rugăciune, și anume: sara, dimineața, înainte sau după mâncare și ce fel de rugăciune, apoi întrebându-l, că nu știe și el vre-o rugăciune și ce fel de rugăciune știe, apoi spre a se convinge învățătorul, că băieții au ceva ideie despre rugăciuni mai întâiu provoacă pe 2—3—4 băieți, spre a se însemna cu semnul sfintei Cruci. Văzând apoi învățătorul, că băieții lui știu să se însemne cu semnul sfintei Cruci după cuviință, știu cu care mână și cu

care degete să-și facă cruce și cum să-și încrucișeze mâinile, să le spună însemnătatea facerii sftei Cruci. Aci venind la cuvântul: În numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh să le explice învățătorul aceste cuvinte, însă cât se poate mai pe scurt și anume, că cui au ei de a se închină și așa treptat pășește învățătorul la învățarea rugăciunilor, cunoscute băeților din casa părintească, firește că nu la toți le vor fi cunoscute rugăciunile și anume la «*Tatăl Nostru*». Aci iară să le explice învățătorul însemnătatea acestei rugăciuni. De aci să porceadă la rugăciunea «cătără prea curata fecioară», «simvolul credinței», rugăciunile de sară: «Lumină lină», «în-vrednicește-ne» și «acum slobozește» și alte rugăciuni de felul acesta. După aceea să li se spună nescareva istorioare din sfta scriptură, să le vorbească învățătorul despre Dumnezeu, puterea lui, mărirea lui, bunătatea, înțelepciunea, facerea de bine a lui și despre folosul ce avem noi dela Dumnezeu prin rugăciune. Rugându-se omul să stea în picioare drept și fiind în casă să stea înaintea vre-unei icoane, a vre-unui sfânt. Să li se vorbească despre Christos și anume despre nașterea Lui, creșterea și viețuirea Lui în lume împreună cu ceilalți oameni, despre biserică, despre Duminecă, mergerea la biserică, sărbarea Duminecei și alte sărbători însemnate și așa treptat să pășască învățătorul cu elevii mai departe în predarea religiunii.

Tilișca, în 15 Ianuarie 1870.

Daniil Iosof m. p., învăț.

Cele mai reușite lucrări de soiul acestora, atât ca conținut, cât și ca stil și ortografie, sunt fără îndoială cele compuse de învățătorul clasei a III-a, Ioachim Muntean.

Una din aceste lucrări este și următoarea:

Cum are să propună învățătorul fizica în școala poporală.

Natura se poate asemăna cu o carte, pe care unii nu o pot nici ceti, unii o cetesc, dar nu o înțeleg, și numai foarte puțini, cetindu-o o și înțelegi

Pe cât un obiect e mai neînțeles, cu atât mai interesant devine el în ochii scrutătorului. Istoria naturei mult timp eră un secret pe care învățații se sileau a-l descoperi, însă abea numai îl găciau.

În timpii mai proaspeți a început acest studiu, pe cât de plăcut, pe atât de folositor, a deveni cu încetul un bun comun. Să nu ne amăgim însă a crede, că straturile de jos ale poporului încă sunt întroduse în acest sanctuar al naturei, nu, ci numai începutul s'a pus la Germani, Franzezi și alte popoare culte mai de mult. La Români numai în timpul prezinte a început a se aduce unele raze din aceasta știință înaltă până și în poporul vulgar. Cu săvârșirea acestei sublime misiuni este însărcinat învățătorul dela școala poporală. După vechiul proverb: «Mai multe căi duc la Roma», putem zice și despre acest studiu: «Mai multe metoade se pot aplică la propunerea studiului fizical». Cel mai bun după mine, este acela, carele se acomodează după împrejurările locali, ținând totodată cont și de stadiul, la care a ajuns poporul în cultură. Și

deoarece acest studiu e chemat a risipi întunerecul neștiinței față cu fenomenele, ce se săvârșesc în univers și a desvâli cu ajutorul legilor naturii vălul, care e întins asupra ochilor oamenilor, punând stavilă credinței deșarte, de aceea și greutățile, care le va întâmpina propunătorul acestui studiu, cu deosebire la poporul român, vor fi de o mărime imensă.

În următoarele mă voiu sili, întru cât îmi vor iertă debilele mele puteri și spațiul cel foarte mărginit, față cu opera așa de grea, a desfășurării unelor principii de cunoștință din fizică, care ar fi a li se propune elevilor din școlile noastre sătești.

Fizica, sau istoria naturii, este un studiu, cu a cărui ajutor ne punem în pozițiune de a cunoaște fenomenele, cari se săvârșesc înaintea ochilor noștri în natură și a aduce în contact cauza cu efectul. Elementul cel mai însemnat din natură este aerul. Aerul este compus din 3 substanțe: oxigen, nitrogen și carboniu. Cu acestea economisează natura în mod admirabil, așa încât ce e pentru animale mai priincios se câștigă dela plante, și ce e mai folositor plantelor, aceea o dau animalele. Aceste din urmă iubesc tare oxigenul și mistuindu-l pe acesta în pieptul lor cu ajutorul plămânilor îl redau eară prin expirare, însă nu mai mult ca oxigen, ci ca carboniu. Plantele din contră primesc carboniul și prefăcându-se prin sucii lor în proces chemic, îl redau iarăși prin frunzele lor, care ocupă locul plămânilor, însă prefăcut în formă de oxigen. Aceasta schimbare împrumutată se numește «cursul cercual». Din pricina aceasta iubim așa tare preumblările de primăvară prin păduri, livezi, câmpuri și dumbrăvi, căci pe acel timp procesul acesta chemic se află în culmea sa. Aerul, prin însușirea sa elastică și prin finețea sa, străbate până și prin lemn, apă, pământ și a., căci metalele, lemnele și alte, așa numite obiecte solide, posed niște găurele, numite «pori». Vara, când asudăm, cu ajutorul porilor iasă substanța cea sărată și acrie, care se desface din sângele corpului.¹

Al doilea element însemnat după aer este apa. Aceasta e compusă din 2 substanțe: hidrogen și oxigen. Apa în starea sa stătătoare și nemiscată se află în direcțiune orizontală. Contribue împreună cu aerul foarte mult la iuțimea procesului de mistuire. Ea se află în stare fluidă sau picurăcioasă, mai departe în formă solidă, ca ghiața și în formă de abur sau vapor și atunci are însușirea minunată de a se extinde grozav în toate părțile. Zece cupe de apă dau circa 11 cupe de ghiață, de aceea creapă vasele, dacă, înghiață preste iarnă pline cu apă. Însă în forma aeroasă se extinde apa pre măsură mai tare, cuprinzând de 1600 ori mai mult spațiu decât apa în starea sa normală. Pe aceasta calitate este bazată invențiunea locomotivei.²

Vara pe la răsărirea soarelui, dacă ne aflăm pe o luncă învescută cu flori și ierburi și privim la frunzele acestora, vedem picuri de rouă

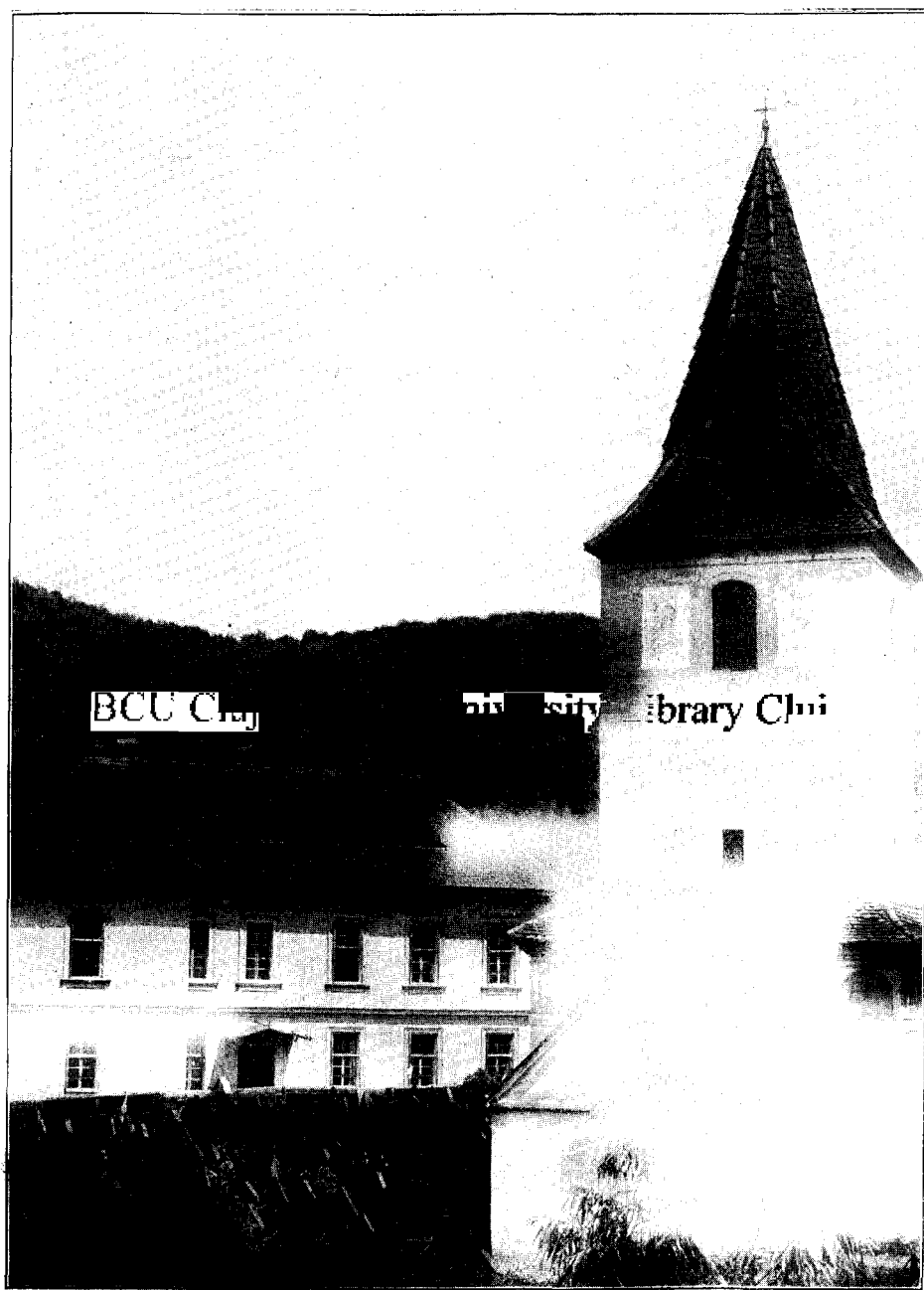
¹ Aici urmează unele experimente.

² Aci să se facă unele experimente relative la aer și apă și să li se desemneze și explice locomotivul.

lucind în lumina soarelui, ca niște smaragde și diamante în colorile cele mai surprinzătoare. Iată în miniatură fenomenul cel pompos al curcubeului. Așa e după o ploaie. Atmosfera e încărcată cu vapori, prin care trecând lumina se reflectează așa de frumos pe pământ. Iată explicațiunea, că înainte de potop nu s'a arătat încă curcubeul.

Am vorbit aci de lumină. Nu e lucru încă cunoscut în lume, care să meargă cu iuțală așa de mare ca și lumina. Aceasta percurge numai în $8\frac{1}{4}$ m. spațiul cel imens dela soare pe pământ, adecă $20\frac{1}{2}$ milioane miluri. Așa ceva prin cifre nu se poate nici cugetă bine, necum pricepe. O să facem cu această ocaziune unele socoteli reale.¹ Am zis că lumina întrece cu iuțea toate obiectele din natură. Sunetul percurge în o secundă 1050 urme. Când se descarcă un tun în o depărtare mai respectabilă observăm focul numai decăt, sunetul vine însă mai târziu cu 10—15 secunde, dacă depărtarea e de 10—15 ori 1050 urme. Asemenea și cu fulgerul și trăsnetul. Să vă vorbesc acum ceva despre fulger. Mai întâi însă despre electricitate. Fi-ți cu atențiune la aceea, ce voiu arătă acum (Se arată experiment despre electricitate). Acum cunoașteți încâtva această putere ascunsă. Ea samănă tare cu altă putere ascunsă în ferul așa numit magnetic, pe care-l cunoaște-ți dejă. (Îi face atenți la magnetism și folosul lui la navigațiuni). Electricitatea, dacă se descarcă asupra unui obiect, îl aprinde și nimicește. Nu cred să fie în natură ceva mai înspăimântător, decăt fulgerul, cărui îi urmează apoi tunetul sau a orea trăsnetul. Acest fenomen decurge așa: 2 nori de natură deosebită, sau un nor venind în apropierea pământului, fiind încărcăți cu electricitate contrară î-și în schimbă pe aceasta. Trecând electricitatea cu iuțală așa mare, desface aerul în 2; după aceea din cauză, că aerul are calitatea de a se extinde, el nu suferă, ca să rămână spațiul gol, ci cu asemenea iuțală se întâlnește iară în urma fulgerului. Această întâlnire a aerului e ceva cam sgomotoasă și se numește tunet sau durduit. Iată cauza pentruce fulgeră și nu durduie întâiu. Care-mi veți spune, că de cei vii frică: de tunet, sau de fulger? (Învățătorul le spune unele reguli contra pericolului de trăsnet). Cu ajutorul magnetului și al electricității se trimit înștiințări pe drot, așa numite «telegrame». (Li se explică mașinăria la telegraf). Vara e cald, iarna e frig. Căldura se câștigă în multe feluri. Soarele e sorgintele principal al căldurei. Însă și pământul nostru își are căldura sa proprie; la adâncime și iarna e cald. Prin frecare și lovire continuă încă se naște căldură (exemple). Toate obiectele prin căldură se măresc și prin răceală se micesc (exemple). Dacă unui material arzător i se detrage căldura trebuincioasă, înceată de a mai arde (exemple). Când voim a stânge focul, sau trebuie să-i oprim incurgerea aerului, sau să-i detragem căldura prin apă. Apa puțină dă nutremânt focului, fiindcă și focul iubește oxigenul de care se află în apă, hidrogenul apoi evaporează. (Înv. le arată proașca

¹ Invățătorul propune și lucră unele probleme referitoare la aceste.

Biserica și Școala din Tilișca.

de apă). Căldura se mai naște și prin amalgamarea a 2, 3 sau mai multe elemente chimice. Varul nestâns amestecat cu apă produce căldură. Asemenea spiritul etc.

Atâta până acum din fizică. Dacă vă veți purta bine și veți fi dilingenți, vă promit că în semestrul al 2-lea voi propune mai departe din fizică, și adevărat despre: mecanică.

Ioachim Munteanu m. p.,
inv. dirigent.

18. Documentele din arhiva școlii.

Fiind până în anul 1899 director al școlii preotul Petru Iuga senior, care purta și oficiul parohial, toate documentele cu privire la școală erau înregistrate în protocolul de gestiune parohial, păstrându-se astfel în arhiva parohială, așa că până la acel dat prea puține documente se află în arhiva școlară.

Acestea sunt următoarele:

1. Listele elevilor obligați pe anii școlari 1860/1 până la anul 1864/5. Apoi dela anul 1867/8 până la 1869/70 inclusive, precum și de pe anii 1874/5, 1876/7, 1877/8 și 1878/9. Apoi de pe anii 1880/81 până în prezent.

2. Zece protocoale-concluze luate în anul școlar 1869/70 pe câte o coală de hârtie, cari apoi s'a trecut și într'un protocol legat, care asemenea se află în arhiva școlară.

3. Patru convocări din anul 1869/70 pentru participarea membrilor corpului învățătoresc și a directorului școlii la ședințele lunare. Acestea erau compuse și trimise de dirigintele, Ioachim Muntean și sunt subscrise de toți membrii conferenței.

4. Opt prelegeri respective lucrări teoretice și practice compuse de membrii conferenței: Ioachim Muntean, Daniil Iosof și Candid Bratu învățători în Tilișca și Avram Acelenescu inv. în Galeș, precum și o piesă teatrală într'un act «Ambițiosul», și un dialog «Învățătorul și poporul» compuse de I. Muntean. Toate acestea sunt din anul școlar 1869/70.

5. 18 cronici școlare, în cari se află materialul parcurs la școala noastră după oare și clase, începând din anul 1883 până astăzi.

6. Cinci protocoale de primire (matricule) legate, cari conțin numărul elevilor ce au frecventat școala pe anii 1883/4 până în 1910/11.

7. 25 conspecte sumarice de ale elevilor obligați și umblători la școală, începând cu anul 1860/1, cu mai multe întreruperi, până în 1880/81

8. 38 protocoale de clasificățiuni, între cari patru numai pentru clasificățiunile elevilor, iar restul pentru clasificățiuni și absenții.

9. Două protocoale pentru conferențele corpului didactic, unul din anul 1869, al 2-lea din anul 1899 până azi, și

10. 130 colecțiuni, scrieri de probă (propise), prezentate cu ocaziunea examenelor, începând din anul 1867/8 până în anul acesta. Intre ele 6 exemplare din limba germană, 16 din limba maghiară, iar restul din limba română.

Din anul 1899, de când oficiul de director e purtat de unul dintre învățători, acesta are un protocol de gestiune sau de esibite, în care introduce toate mandatele și ordinațiunile venite, atât dela autoritatea superioară bisericească-școlară, cât și dela cele politice-administrative, precum și mai multe acte despre momentele mai însemnate obvenite în acest interval.

Astfel de documente sunt de toate 379.

Între acestea mai de însemnătate sunt:

1. Conspectele datelor statistice confesionale, precum și cele reclamate de oficiul statistic din Budapesta pentru fiecare an.
2. Circulara consistorială despre manualele admise în școală.
3. Conspectele elevilor săraci împărțișiți cu manuale de școală în mod gratuit.
4. Listele oamenilor, cari au procurat altoi din grădinile școlare, conținând și numărul și soiul altoilor vânduți.
5. Inventarul rechetelor de învățământ.
6. Conspectele absențiilor școlare, în duplicat.
7. Primirea unor cărți în număr de 14 dela «Administrația domeniilor Coroanei» pentru biblioteca școlai, precum și a unor sume de ban; dela particulari, spre a se procură cărți pentru copiii săraci.
8. Conspectele elevilor dispensați prin comitetul parohial, și a celor prin medicul cercual.
9. Așternerea planurilor de oare pentru fiecare clasă, precum și a planului de învățământ.
10. Un raport făcut «Biroului Asociațiunei» din Sibiu la recercarea de sub Nr. 1458 din 1905 referitor la *castrele romane* de pe dealurile din jurul comunei «Căfinaș» și «Cetate», împreună cu un desemn.
11. Conspectul contribuenților la fondul pentru lărgirea școlai.
12. Circularele consistoriale referitoare la cărțile oprite din biblioteca școlai; la folosirea limbei materne paralel cu cea maghiară în corespondența cu inspectorul școlar de stat; despre folosirea în școală numai a manualelor neinterzise de ministru; despre abonarea revistei «Vatra Școlară»; despre explicarea paragr. 20 din legea școlară dela 1907; despre ținerea conferențelor învățătoresți și didactice; despre promovarea educației religioase a elevilor și altele.

Afară de cele amintite mai sus se mai află în arhivul școlai toate documentele de casă, referitoare la spesele și veniturile fondului bibliotecai, începând din anul 1900 până în 1910.

19. Inspecțiunile școlare.

Precum la toate oficiile publice s'a dovedit că inspecțiunile superiorilor au adus foloase mari pentru binele obștesc, tot astfel de foloase aduc poporului și școlai, și inspecțiunile ce se fac an de an cu privire la progresul în învățământ în toate școlai, de orice categorie ar fi ele.

Școalele confesionale au favorul, de a fi controlate de doi stăpâni, de două autorități: cea confesională și cea de stat. Inspecțiunile făcute până acum de organele confesionale române au fost, cu puține excepțiuni, prea blânde, prea superficiale, ba în unele cercuri, putem zice, că nu s'au făcut de loc, pe când cele făcute de cătră stat au fost din contră grele, aspre, ba unele făcute de inspectorii șoviniști, chiar absurde.

Protopopiatul Săliștei, de care se ține școala din Tilișca, pot zice fără să greșesc, că din timpurile cele mai îndepărtate a fost și în aceasta privință unul dintre cele dintâi protopopiate.

În școala din Tilișca inspecția s'a făcut și se face de directorul școlar și de protopopul, ca inspector districtual.

Directorul școlii face inspecție de câteori simte necesitatea. La învățătorii mai tineri și cu mai puțină practică merge mai des, iar pe cei mai bătrâni, cari și-au câștigat deja un metod sigur și temeinic, îi cercetează mai rar. Prezența aceasta se notifică în rubrica «observări» din «cronică», prin subscriere.

Din aceste protocoale m'am convins, că preotul Petru Iuga senior în timpul de 33 ani, cât a purtat oficiul de director, a cercetat respective a inspecționat în calcul mediu școala noastră cam de 8 ori pe an, iar actualul director, Ioan Bratu, care e totodată și învățător, de circa 10 ori pe an.

Cele mai importante inspecțiuni confesionale au fost însă, fără îndoială, cele făcute de inspectorii districtuali. Tractul Săliștei a avut fericirea de a fi condus și în aceasta privință de bărbați, cari au fost specialiști în ale școlii, fiind recrutați aproape toți din sinul corpului profesoral dela Seminarul «Andreian» din Sibiiu.

În timpurile mai îndepărtate protopopii inspectau școala numai odată pe an, cu ocaziunea examenului final, când din întrebările învățătorilor și din răspunsurile elevilor, se convingeau despre starea învățământului. De vre-o 27 de ani însă școala e inspectată de protopopii tractului de douăori pe an, ba actualul protopop, Dr. Ioan Lupaș, o cercetează și de câte trei ori, odată în primele trei luni, a doua oară în ultimele două luni și a treia oară cu ocaziunea examenului anual.

Unii dintre acești inspectorii lăsau urmă despre inspecție și în protocoalele școlare, alții nu.

Din protocoalele aflătoare în arhiva școlii am aflat următoarele observări făcute cu ocazia acestor inspecțiuni:

«În 5/4—1870 s'a ținut examenul semestrului I. în clasa I-mă, fiind învățător Candit Bratu. Sporul arătat din cauza frecventărei neregulate și lipsind la mulți elevi până și Abc., a fost nu prea mulțumitor.»

Petru Iuga m. p.,
paroh și director local.

În clasa a II-a, unde eră învățător Daniil Iosof, se află următoarea observare:

«5/4 1870. S'a ținut examenul sem. I, sporul arătat (cu aceea numai, că elevii din desp. I al clasei a II-a n'au fost induși și din Catehism) a fost bun».

Petru Iuga m. p.,
paroh și director.

Iar în clasa a III-a, pe care a instruat-o învă. Ioachim Muntean, a făcut următoarea observare:

«5/4 1870. S'a ținut examenul semestrului I. Progresul arătat cu elevii ambelor despărțăminte a fost de laudă».

P. Iuga m. p.,
paroh și director.

În acelaș an, la examenul de vară, la care au luat parte mai mulți frunțași aflați subscriși în protocol și anume: Nicolae Răceu m. p., jude, Stefan Millea m. p., Ioan Mănese m. p., × Andreiu Prică și × Dionisie Nan, tutori, se află următoarea observare:

«28 6—1870. S'a ținut examenul semestrului de vară în prezența eforiei școlare, a părinților elevilor, precum și a altor auditori din inteligență din comunele învecinate. Sporul arătat din cauza frecventării neregulate a fost în clasa I-mă și a II-a nu prea mulțumitor, în clasa a III-a mulțumitor».

P. Iuga m. p.,
paroh și director.

În anul următor 1871 examenul semestral s'a ținut în Duminica Floriilor, fiind în clasa I. învățător Dumitru Iosof, iar în clasa a II-a Ioan Necșia. Al treilea post s'a sistat. Sporul în clasa I. a fost deplin mulțumitor, iar în clasa a II-a... mulțumitor.

Nu se mai află nici o observare în protocolul de clasificățiuni până în anul 1873, când protopopul Ioan Hannia, conducătorul examenului, a scris următoarele:

Tilișca, 1 Iulie 1873.

«Examenul semestrului II cu tinerimea clasei I, s'a ținut ieri, în 30 Iunie, iară cu clasa a II-a astăzi ante m. înaintea unui public numărös cu cel mai bun și mai mulțumitor rezultat».

D. u. s.

I. Hannia m. p.,
protopop.

În anul următor 1874, când în locul învă. Ioan Necșia, a funcționat Ioachim Muntean, examenul anual l-a condus tot protop. I. Hannia, care a scris în protocol aceste cuvinte:

«Examenul semestrului al II-lea anul școlastic 1874 s'au ținut în 30 Iunie înaintea Mult Onoratului Domn inspector regesc de școale de Bar-doși, a preoțimei locale, a unui public numărös, atât din loc, cât și din vecinătate, între cei din urmă învățătorii învecinați, cu succesul cel mai mulțumitor în ambele clase».

Tilișca, în 30 6 1874.

I. Hannia m. p.,
protopop.

În anul 1875, când în locul înv. Ioachim Muntean, ales în Săliște, a venit iarăși Ioan Necșia, prot. I. Hannia a scris cu ocazia examenului:

«S'a ținut examenul ambelor clase în 15 și 16 Iunie cu succesul întru toate mulțumitor».

I. Hannia m. p.
protop.

În 1877 a scris:

S'a ținut examenul în 12/6 1877. Progresul întru toate foarte mulțumitor.

I. Hannia m. p.,
protop.

Tot astfel a clauzulat prot. Hannia și protocolul examenului din 1878.

În anul următor, abdicând protop. Ioan Hannia de oficiul protopresbiteral și însărcinat fiind cu conducerea acestuia Moise Toma, acesta a scris la examenul din 4/16 Iunie 1879 în protocolul de clasificării astfel:

«În 4/16 Iunie 1879 s'au ținut examenul la școala noastră din Tilișca, fiind de față un mare număr de popor; sporul arătat de elevii din ambele clase în toate obiectele de învățământ s'a arătat deplin mulțumitor și vrednic de toată lauda».

Moise Toma m. p.,
inspect. district.

În anul 1880 nu se află nici o urmă de inspecțiune, iar în anul 1881 fiind examenul anual condus de parohul și directorul Petru Iuga sen, acesta a indus în protocol următoarea clauzulă:

«Astăzi în 14/26 Iunie 1881 s'a ținut examenul cu elevii dela școala noastră confesională gr.-or. în prezența unui public numeros. Sporul în ambele clase este deplin mulțumitor».

Petru Iuga m. p.,
paroh și dir.

Până în anul 1884, când ajunsese protopop al Săliștei Dr. Nicolae Maier, nu se mai află nimic. Acesta a clauzulat examenul din acel an cu următoarele cuvinte:

«În 10 Iunie s'a ținut examenul cu elevii școalei din Tilișca. Dr. Nicolau Maier m. p. protopresbiter».

Deși toate examenele anuale au fost conduse de răposatul protopop Dr. Maier în toți anii următori, totuși până în anul 1893 nu se mai află nici o urmă de inspecționare. În acel an scrie apoi protopopul amintit:

«În 27 Maiu 1893 s'a ținut examenul cu copiii dela școala din Tilișca, fiind prezenți 159 elevi. Dr. Maier m. p., protopop».

Tot astfel a scris la inspecțiunea făcută cu ocaziunea ținerei examenului din 1894, la care au fost prezenți 178 elevi, iar cu ocazia inspecțiunii din 26 Maiu 1896 a aflat prezenți 193 elevi din 222 înscriși. Cu ocazia inspecțiunii din 27 Maiu 1897 a scris:

«În 27 Maiu s'a ținut examenul cu copiii de școală din Tilișca, fiind prezenți 190 copii».

Dr. Maier m. p.,
protopop.

Aceasta a fost ultima inspecție făcută de amintitul protopop, care bolnăvindu-se în anul următor, a decedat în primăvara anului 1898, fiind în-

sărcinat cu conducerea examenului și cu facerea inspecțiunii în 1898 directorul școlii din Săliște, Dumitru Lăpădat.

Acesta a scris în protocolul de clasificății cu acea ocaziune:

«În 23 Maiu s'a ținut examenul la școala din Tilișca, fiind prezenți 70 elevi și 90 eleve.

Dumitru Lăpădat m. p.

Inspecția școlară în cei 2 ani următori a făcut-o administratorul propopesc Petru Iuga din Tilișca, care a clauzulat inspecția din 8 Iunie 1899, astfel:

«În 8 Iunie s'a ținut examenul cu elevii școlii din Tilișca, fiind prezenți 195 elevi.

*Petru Iuga m. p.,
adm. prot.*

Schimbându-se în anul următor școlar protocelele de clasificății, unde se obicinuiă a se induce rezultatul inspecțiunilor, așa că fiecare clasă își avea protocolul său, în care fiecare elev îi avea designat o pagină — nu s'a mai înscris mai mult în aceste protocele nimic, iar altele neavând lucru natural că inspectorul districtual cu ocazia inspecțiunii își inducea numele său în rubrica observărilor din «cronica școlară».

Protopopii următori d. d. Dr. Ioan Stroia și Dr. Ioan Lupaș, cu ocaziunea inspecțiunii au ținut și țin conferințe cu întreg corpul didactic, în cari laudau părțile bune și desaprobuau părțile defectuoase ale instrucțiunii din fiecare clasă.

Din anul 1909, în urma unui mandat consistorial, se află la fiecare școală câte un protocol special pentru inspecțiunile școlare, în care atât inspectorii confesionali, cât și cei de stat își induc observările lor.

Actualul protopop, Dr. I. Lupaș, la inspecția făcută în 25 Noemvrie 1909 dela 8—9 a. m., a scris în acest protocol despre rezultatul clasei prime, unde a funcționat învă. I. Bratu, următoarele:

«Cetitul merge bine; din limba maghiară se constată un progres însemnat la începători».

Dr. I. Lupaș m. p.

În clasa a II-a la învă. Daniil Săroiu, unde inspecția s'a făcut dela 9—10, a scris:

«Din religie s'au dat răspunsuri bune cu elevii anului III. Cetitul și calculul lasă de dorit la elevii anului II. Întrebările trebuie să fie mai precise», iar în clasa a 3-a la învă. George Păcurar, care a instruit cursurile IV—VI a făcut următoarea observare:

«Din limba română elevii au cunoștințe puține și defectuoase. La limba maghiară se constată cunoștințe mai sigure și mai variate. Din religie de asemenea s'au dat răspunsuri potrivite.

Dr. I. Lupaș m. p.

Cu ocaziunea inspecțiunii din 5 Noemvrie 1910, făcută dela 9—11 a. m. și dela 2—4 p. m., și care a fost cea mai minuțioasă și mai scrupuloasă din toate inspecțiunile, câte s'au făcut de 24 de ani la școala din Tilișca, a clauzulat protocolul de inspecție astfel:

«Azistând la prelegeri în fiecare clasă, învățătorii au examinat din aproape toate obiectele. Rezultatul inspecției este în general mulțămitor. Curățenia și disciplina le-am aflat în perfectă ordine. În special constat cu plăcere, că fiecare învățător depune o silință corespunzătoare și desvoaltă o muncă rodnică întru promovarea învățământului. Învățătorul D. Săroiu a făcut progrese simțitoare din anul trecut până în prezent. Învățătorul I. Bratu arată rezultate îmbucurătoare la toate obiectele. Învățătorul G. Păcurariu dă îngrijire și atențiune deosebită cunoștințelor practice și aplicărilor la viața de toate zilele. În general se constată, că școala din Tilișca e bine condusă și se află pe calea progresului».

Tilișca, în 5/XI 1910.

Dr. I. Lupaș m. p.,
adm. prot. și inspect. școlar.

Inspectorul de stat, care a cercetat școala în 21 Februarie 1910 a scris următoarele:

«În clasa I—VI din toate obiectele. Am aflat în ordine. Observările mele se cuprind în protocolul de cercetare».

Nisztor Ioakim m. p.,
sub-inspect. reg.

Afară de inspecțiunile făcute pentru promovarea progresului tuturor obiectelor de învățământ, inspectorul districtual, protop. Ioan Hannia, căruia i s'a prezentat protocolul conferențelor corpului didactic, la care unii membrii nu mai voiau să participe, — l-a aprobat pe acesta prin aceasta prin următoarele:

«Am văzut și aprobez cu aceea, ca conferențele să se țină regulat în fiecare lună, la cari sunt îndatorați a participa toți învățătorii cu P. directore local dimpreună și protocolul are a se subscrie de toți cari au participat la conferență».

Sibiiu, 1 Noemvrie 1869.

I. Hannia m. p.,
prot.

20. Date și referințe locale de interes pentru starea și mersul învățământului.

Pentruca școala să producă rezultate reale, e de neapărată trebuință, mai ales la școalele noastre confesionale, ca între învățător și preot, ca cei mai importanți factori pentru promovarea culturii în comună, să domnească bună înțelegere căci la din contră unul producând neplăceri celuilalt, se nasc cari îi disgustă pe ambii, pe lângă că aceste frecări consumă o bună parte din timpul care ar putea fi folosit spre alte scopuri mai bune.

În comuna noastră aproape totdeauna a existat între acești doi factori bună înțelegere, așa încât a servit de model și altor comune. În anii din urmă ce e drept, în urma amestecului unor persoane, această bună înțelegere s'a cam sdruncinat, așa că am ajuns de model — în sens rău. De prezent relațiile sunt mai bune și e speranță, că între toți conducătorii comunei — dacă nu vor fi ambițiuni exagerate — se va sălășlui iarăși duhul păcii și al înțelegerii.

Pentru mersul spre bine al învățământului în fiecare an se cumpără cărți din fondul școlii pe seama elevilor săraci, așa că fiecare elev posedă toate manualele necesare pentru învățământ.

Nu mai puțin folos aduc învățământului diferitele conferințe, ce se țin din partea corpului învățătoresc de câteori se simte trebuința, în cari se discută despre progresul făcut, despre piedecile obvenite, despre măsurile ce sunt a se lua pentru înlăturarea lor, precum și despre diferitele mijloace pentru susținerea disciplinei și a ordinii, atât în școală și biserică, cât și pe stradă și acasă.

Poporul din comună încă arată un interes destul de mare față de școală, cu excepția câtorva uscături, ceea ce se poate vedea mai bine cu ocaziunea examenelor și a producțiilor școlare, când sala geme de public venit anume, spre a se convinge despre sporul și prestațiunile elevilor.

Însuflețirea la unii a mers până acolo, încât, sau până au fost în viață, sau la moartea lor, au donat, conform stărei lor materiale, sume frumoase de bani pe sama școlii.

De când a venit în fruntea tractului protopopesc al Săliștei răposatul protopop Dr. Nicolae Maier s'au introdus cu ocaziunea examenelor anuale așa numite conferințe metodice-didactice, la cari asistau, pe lângă învățătorii din comună și câte 2—4 învățători dela alte școli din cerc, cari aveau să examineze atât metoda, cât și materialul parcurs de învățător

Aceste conferințe se țin și azi. Ele au de scop câștigarea unui metod sigur de purcedere, prin care să se poată mai ușor ajunge la țintă. Conferințele învățătoresci cercuale și tractuale, încă au produs și produc rezultate multumitoare, ridicând mult mersul învățământului și în comuna noastră.

Nimic nu jignește mai tare pe învățătorul conștientos ca absentarea elevilor dela prelegeri. Dacă aceasta se întâmplă în măsură mai mare, atunci învățătorul își pierde pofta de a mai propune ceva de nou. La școala noastră absențe nemotivate nu avem decât foarte puține. Elevii cari absentează fără motiv, se induc în listele de absenții și se aștern tot la 2 săptămâni primăriei comunale. În cazuri de rezistență din partea părinților sau a elevilor, acestea se comunicau momentan, verbal sau în scris, primăriei comunale, spre a influența prin autoritatea sa asupra celor îndărătnici și astfel a-i sili la cercetarea școlii. Noi, învățătorii dela școala din Tilișca, nu ne putem plânge de absenții, decât atunci, când grasează între elevi boale epidemice.

Un alt mijloc educativ, atât pentru elevi, cât mai ales pentru adulți, sunt prelegerile populare.

Câtă vreme a existat între conducătorii comunei bunăînțelegere, în fiecare an se țineau câte 10—12 prelegeri cu diferite învățături, atât în biserică, cât și în școală. În ani, când acești luminători ai poporului, s'au

lăsat conduși de patimi, când ura și zavistia le copleșise sufletul, numărul prelegerilor a scăzut la 2—3 pe an.

În urma circularului însuflețitor al despărțământului Săliște al «Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român» din anul 1910, aceste prelegeri s'au pus pe o bază mai solidă, încopciindu-se cu câte o mică producțiune de cântări, dialoguri și declamări, aranjată cu elevii școlai. Organizarea în chipul acesta a prelegerilor s'a dovedit de foarte practică întrucât acestea atrag poporul, ca nici odată până acum. Rezultatul acestor prelegeri și producțiuni, împreună cu numărul participanților, se trece într'un protocol anume spre acest scop.

21. Biserica și cercetarea ei de cătră elevi și învățători.

Pe cât de binefăcătoare este concordia între preoți și învățători pentru binele obștesc, pe atât de strâns legată trebuie să fie activitatea școlai cu a bisericei. Ideile și principiile morale desvoltate în școală trebuie să fie continuate și întărite în biserică.

Pentru a se putea realiza acest lucru e necesară o frecventare cât mai deasă a lăcașului dumnezeesc atât de cătră elevi, cât și de cătră învățători, cari și aici trebuie să premergea cu pildă bună.

Fiind mulți elevi, cari cercetează școala noastră, circa 300 cu cei dela școala de repetiție, încă din timpuri îndepărtate s'au luat dispoziții, ca elevii cursurilor I—III să se așeze în biserică lângă altar, înaintea stranelor cântăreșilor, iar elevii anilor IV—VI, precum și cei dela repetiție în corul bisericei. Dintre aceștia se aleg cântăreșii, cari au să dea răspunsurile liturgice.

Întrarea în biserică se face înainte de începerea liturgiei, dupăce trage a 3-a oară. Până atunci elevii se adună, iarna în școală, vara în curtea și strada școlai, de unde pornesc, sub conducerea unui învățător și anume a conducătorului de cor, la biserică. Elevii claselor inferioare ies din biserică imediat după Axion (Cuvine-se cu adevărat), pe când ceilalți numai după cântarea «Fie numele Domnului binecuvântat».

Elevii cursurilor superioare sunt obligați a cercetă biserică și la Vechernie, când sunt pe rând designați a ceti psalmul «Binecuvintează» și a roști rugăciunile: «Lumină lină», «Învrednicește-ne» și «Acum slobozește», iar în postul Paștilor se cetesc tot de cătră elevi înaintea icoanelor împărătești rugăciunile din «Pavecernița cea mică»: «Nepătată, nestricată...» și «Și ne dă nouă Stăpâne...», precum și «Paraclisul», executând și cântările aparținătoare acestora. Tot ei cetesc și Apostolul în fiecare Duminică și sârbătoare.

Un punct însemnat de atracție la cercetarea bisericei de cătră credincioșii din comună, îl formează executarea cântărilor liturgice de cătră elevi.

De peste 50 de ani în biserică noastră s'au dat aceste răspunsuri de cătră elevi sub conducerea unui învățător. Ba sub învățătorii Ioachim

Muntean, Ioan Necșia, George Stănesă, Nicolau Șoldea și Ioan Bratu acestea au fost cântate în 2 voci. De prezent se cântă liturgia în 2 voci de Ștefănescu, profesor în București.

Învățătorii, cari s'au perândat la școala din Tilișca, cu puține excepțiuni, au cercetat regulat biserica, făcând aci și serviciile de cantor.

Fiind școala fiica bisericii, cred că nu strică a descrie puțin și pe mama acesteia, biserica.

Înainte de a fi actualul edificiu bisericesc, a fost o biserică veche de lemn, care s'a clădit la anul 1684 și a fost sfințită, de vlădica din Bălgrad (Alba-Iulia) de pe atunci, cu numele Sava al III-lea, dându-i-se hramul «Sfântul Sava». Cu ocaziunea sfințirii bisericii amintitul Vlădică — poate din considerare, că s'a dat bisericii numele său — a donat acesteia o Evangelie, pe care a fost primit-o dânsul cu ocazia sfințirii sale de metropolit în București, dela voevodul Munteniei Ioan Șerban Cantacuzino. Evangelia aceasta, tipărită la anul 1682 se păstrează și azi ca o relicvie în biserica noastră.

Pe pagina primă a ei e scris cu litere vechi: «Din mila lui D-zeu Șerban Vodă Cantacuzino am dat aceasta sf. evanghelie în satul Tilișca bisericii, care a făcut vlădica Sava să fie de pomană, nici popă, nici sătean să nu aibă a o vinde, iar de s'ar afla un nebun a o vinde sau alt nebun a o cumpără sau a o da zălog.....» (Aici nu se mai poate ceti). Apoi se continuă astfel:

«Aceasta s'a dat, când am fost în țara muntenească pentru vlădicie și s'au dat când am sfințit biserica, luna Octomvrie 16 zile anul 1684.

Sava III. m. p.

Vestemian.¹

Prin stăruința și la intervenția unui fiu al comunei noastre, cu numele Ioan Iosof, unchiu al actualului preot cu acelaș nume, fost inspector-revizor la banca «Națională» din București un strănepot al amintitului voevod, dl George Grigorie Cantacuzino, a legat de nou pe spesele sale această evanghelie la anul 1893, pe când eră președinte al Senatului. Legătura e foarte frumoasă și artistic lucrată și a costat mai multe sute de franci.

Biserica actuală, clădită tot pe locul celei vechi, din material solid, cu 3 cupole și 2 hore, s'a ridicat la anul 1782, și s'a pictat la anul 1793. Pictura aceasta atât de interesantă ștergându-se și afumându-se cu timpul comitetul parohial a decis renovarea ei, care a avut loc în anul 1903, prin spălarea picturii din cupole și prin zugrăvirea de nou a altarului, precum și a evangeliștilor și prorocilor aflători la marginea de jos a cupolelor.

Până la anul 1903 altarul eră despărțit de naia bisericii printr'un zid gros de cărămidă, pe care se află o cruce și alte insignii religioase. Tot

¹ Dl N. Iorga îl socotește de Sava II, de loc din Veștem, comit. Sibiiului. (Istoria bisericii românești, vol. I. 385).

cu ocazia renovării picturii s'a decis a se face un fruntar nou, mai ales că creștinul Ioan Popa Zeic din comună a donat spre acest scop suma de 2000 coroane. Lucrarea aceasta s'a îndeplinit în acelaș an prin mă-sarul Preda din Avrig și pictorul Hofrichter din Boemia. Spălarea picturii vechi și zugrăvirea evangeliștilor și prorocilor s'a dat în grija profesorului Albrich din Sibiiu. Icoanele dela fruntar, în număr de 27, sunt foarte bine succese, pe când evangeliștii și prorocii ceva mai slab.

Aceasta renovare dă bisericei noastre un aspect nou, interesant și plăcut. (Va urmă).

HERMANN ȘI DOROTHEA.

Poemă idilică de *Goethe* tradusă în mersul textului original de *M. Strajanu*.

(Urmare).

ERATO.¹

Cântul VII.

Dorothea.

Cum călătorul privește cu drag înc'odată la soare,
Când el apune și pier, și-i vede plutind apoi chipul
În tufișul întunecos și pe coastele stâncii;
Ș'ori unde 'ntoarce privirile el strălucește 'nainte-i
În maiestoose colori: așa cugetând acum Hermann
Vede al fecioarei chip drăgălaș, ce părea că-i urmează
Lin pe cărarea de pîntre holde la deal cătră casă.
Dar el tresare din visul său uimitor și pornește
Încetinel cătră sat. Și iar se oprește uimit, căci
Iar îi apare frumoasa figur' a fecioarei dorite.
El o privește mai bine, acum nu eră vis; eră însaș
Ea. Veneà la fântână, grăbită, cu doue urcioare,
Unul mai mare într'o mână, altul mai mic în cealaltă.
El îi ese 'nainte cu bucurie. Privirea-i
Blândă și foarte mirată-i însuflă curaj și putere.

«Vrednică fată», — 'i vorbește, — «iar te gălesc azi grăbită,
Să ușurezi suferințe, să dai ajutor ca 'nainte?
Spune, de ce numai singură vii la această fântână
Îndepărtată, când altora apa din sat li-i destulă?
Apa de aici e, firește, mai bună și dă o putere
Deosebită. Tu o duci, sigur, bolnavei, pe care,
Cu o rară credință, o ai scăpat dela moarte?»

Salutând prietinește pe tânăr, buna fecioară:
«Calea pân' la fântână», — i răspunde — «mi-i răsplătită

¹ Iubitoarea. Muza iubirii.

Chiar în minutul de față, căci iar văd pe prea bunul tânăr,
 Care ne dete astăzi așa multe daruri. Vederea
 Dăruitorului este plăcută ca și însuș darul,
 Vino vezi însuși, pe cei ce gustară 'ndurarea, și câtă
 Recunoștință-ți păstrează cu toții, cei ce nutrit-ai.
 Însă să-ți spun pentruce am venit să iau apă de aicea,
 Unde izvorul e limpede, rece, și nencetat curge.
 Oamenii noștri au turburat toată apa 'n comună
 Nesocotiții, lăsară să treacă boii și caii
 Peste izvorul de obște, de unde sătenii iau apă.
 Iar cu spălatul de rufe și curățitul de lucruri
 Au murdărit fântânile și adăpătorile toate.
 Oricare cugetă numai la sine, să îndestulească
 Repede a sa trebuință de-o clipă, și nu mai departe».

Astfel vorbind se coboară 'n jos pe latele trepte
 Insoțită de Hermann; și amândoi șed pe zidul
 Cel scundicel al fântânii. Ea se plecă să ia apă;
 El, apucând celalalt ulcior, se pleacă de o potrivă;
 Și amândoi își văd chipul plutind în albastru senin al
 Ceriului, și se salută din cap în aceeași oglindă.

«Dă-mi să beau din apa aceasta», — zise ei vesel
 Tânărul. Ea-i întinse ulciorul. Apoi odihniră,
 Plini de o nobilă 'ncredere ambii, pe zid lângă vase.

«Spune-mi», — zise ea bunului prietin, — cum te gădesc eu
 Fără trăsură și cai în acest loc, departe de unde
 Eu te-am văzut întâi astăzi? Cum ai venit tu aicea?»

Hermann să uită'n pământ gânditor, ridic' apoi ochii
 Și privind'o cu drag în ochii ei negri, se simte
 Sigur și liniștit. Să-i vorbească de dragoste, însă,
 I-ar fi fost cu neputință. Căci nu doar iubirea,
 Ci o minte 'nțeleaptă vorbiă din frumoasa-i privire,
 Și așteptă un răspuns înțelept. Hotărându-se iute,
 Tânărul zise c'o dulce încredere fetei: «Ascultă,
 Dragă copilă; vreau să răspund întrebărilor tale.
 Pentru tine am venit eu aicea! De ce ași mai ascunde-o?
 Eu am un tată ș'o mamă, cari îmi doresc fericirea.
 Unicul fiu, eu le-ajut cu credință și zel la purtarea
 Trebilor casei ș'ale moșiei, cari sunt număroase.
 Dar tu cunoști, cum sunt slugile, o știi din pățanie, sigur;
 Uneori prin ușurință, alteori din rea voință.
 Ele mereu năcăjesc pe stăpâna din casă, silind'o
 Ca să le schimbe, să 'nlocuiască o scădere cu alta.
 Pentru aceea de mult doreă mama în casă o fată,
 Care, nu să-i ajute numai cu mâna la lucru,

Dar s'o izbească, să 'nlocuiască pe scumpa ei fică,
 Care, durere, ea a pierdut-o încă copilă.
 Când am văzut sănătatea ta și puterea junetei
 Ș'am auzit înțeleptele-ți vorbe, am rămas încântat, și
 M'am grăbit să laud acasă părinților mei și
 Prietinelor vrednicia străineii. Acum vin a-ți spune,
 Ce doresc ei, ca și mine... Dar iartă 'ncurcata-mi vorbire»...

«Nu te sfii», — zise dânsa; — spune-ți dorința 'nainte.
 Nu mă supăr; din contră, cu mulțămire am simțit-o.
 Ai voi ca să viu servitoare tatei și mamei,
 Și să păstrez rânduiala casei bine îngrijite;
 Și socotești c'ai aflat în mine o fată cu minte,
 Cu 'ndemănare la muncă și cu o fire blajină.
 Scurtă-i propunerea; tot așa scurt și răspunsul să fie:
 Viu bucuroasă; urmez a sorții mele chiemare.
 Mi-am împlinit datoria aici; am adus pe lehuza
 Iar la ai săi, și cu toții se bucură că le-am scăpat-o.
 Sunt acum la olaltă mai toți, și cred c'or să vină
 Și ceialalți. Ei cugetă, că peste câteva zile
 Se vor rentoarce în patrie. Speră mereu prigonii;
 Dar în aceste zile de jale, cari vor aduce,
 Poate, iar alte zile de jale, pe mine speranța
 Nu m'amăgește ușor. Legăturile lumii sunt rupte;
 Cine să le 'nnădească din nou decât trebuința,
 Ce se va naște din culmea relelor. Dacă prin muncă
 E să mă pot hrăni 'n casa părinților tăi venerabili,
 Sub privegherea virtuosei matroane, o face cu plăcere.
 Pentrucă numele unei fete pribege-i pururea
 Subt îndoială. Dar am să duc întâiu aste urcioare
 Rudelor mele, și să-mi iau rămas bun dela dânsii.
 Vino și tu, ca să-i vezi, și să mă primești dela dânsii.
 Tânărul cu bucurie auzi hotărârea fecioarei;
 Dar se 'ndoia dacă-i timpul acum să-i spună adevărul;
 Și crezù că-i mai bine s'o lase 'n ideile sale,
 Și, conducând-o acasă, acolo să-i ceară pe față
 Mâna și inima. Ah, dar o nedumerire-l cuprinse:
 El a zărit un inel de aur în degetul fetei,
 Și o lăsă să vorbească îngrijorat ascultând-o.
 «Dar să plecăm», — zise dânsa; — că oamenii scot vorbe rele
 Fetelor, cari rămân mult la fântână. Ș'asa e de dulce a
 Sta câteodată de taină la murmurul lui de izvoare».

Ei se sculară să plece aruncând amândoi înc'odată
 O privire 'n fântână, și o dulce dorință-i cuprinse.

Ea apucă de toartă urcioarele și sue 'n tăcere
Treptele. Hermann, aprins de iubire, pleacă cu dânsa;
Cere pe drum, să-i duc' un urcior, să-i împartă povara.

«Nu», — zise dânsa; — așa mai ușoară e sarcina. Nu vreau
Să mă servească stăpânul, ce are de azi să-mi comande.
Nu mă privi așa serios. Poate soartea mea-ți pare
Demnă de plâns? De cu vreme are să 'nvețe femeia
Grija de trebile casei; aceasta-i menirea,
Și prin aceasta ajunge 'n sfârșit la puterea, pe care
A meritat-o și care trebuie s'o aibă ea 'n casă
De timpuriu îngrijește sora de frate, servește
Tatei, ajută pe mama, și viața ei este un veșnic
Du-te și vino; ridică, aduce, gătește și face
Pentru ceilalți. Și fericite de ea, când este deprinsă,
De nici o cale nu-i e prea aspră, și oarele nopții
Ca ș'ale zilei îi sunt de-o potrivă, și niciodată
Nu i se pare un lucru prea mic sau un ac preasubțire,
Incât se uită pe sine și numai în alții trăește.
Pentru că, în adevăr, ei ca mamă îi sunt necesare
Toate aceste virtuți, când pruncul va deșteptă-o,
Ori cât de slabă, ca să-l nutrească. Și astfel s'adună
Griji și dureri. Și povara aceasta n'ar suportă-o
Douăzeci de bărbați. Ei nici nu-s chemați la aceasta;
Dar se cuvine să poarte recunoștința femeii».

Astfel vorbea ea, trecând cu tovarășul său prin grădina
Până la aria șurei, în care găsi pe lehuza
Veselă și 'ncunjurată de fiicele sale, icoane
De frumseță nevinovată, pe cari le scăpase
De prădători.

Intrar'amândoi, și de cealaltă parte
Judele încă venea cu alți doi copii mici de mână,
Cari îi credeă ca pierduți întristata lor mamă, ș'acuma
Judecătoriu-i aflase prin sgomotoasa mulțime.

Veseli săriră copiii în brațele mamei iubite,
Și se uitau drăgălași la micuțul lor frate, tovarăș
Pe viitor pentru jocuri, pe care-l văd prima dată.
Apoi săriră la Dorothea ș'o salutară
Cu bucurie, cerându-i pâne și poame, și 'ntâiu ca să bea.
Ea le dete urciorul pe rând. Beură copiii,
Bea și lehuza și fiicele sale, și judele bea, și
Toți simt plăcerea răcoarei și laudă apa cea bună,
Cam acrișoară, întăritoare și sănătoasă.

«Bunii mei prietini! — vorbi serioasă tânăra fată, —
«Azi pentru ultima oară v'am adus, cred, urciorul,

Să vă restaurați cu apa răcoritoare.
 Când veți mai bea de acum înainte în arșița zilei
 Apă răcoritoare, când în odihnă la umbră
 Veți mai gustă din isvoare curate, v'aduceți aminte
 De Dorothea, ce v'ajută ca o pretină bună,
 Din iubire mai mult decât din îndemnu 'nrudirii.
 Eu în toată viața nu voi uita bunătatea
 Ce-mi arătați. Vă las cu părere de rău, însă astăzi
 Este oricine mai mult o povară decât mângăiere
 Altor. Și dacă 'ntoarcerea 'n patrie ne e oprită
 Trebuim toți în sfârșit, risipiți în țară străină,
 Să ne găsim adăpost. Acî este tânărul, căruia
 Li datorim binefacerea, învelitoarea acestui
 Prunc, și mâncările cari se pareă că din cer ni-s trimise.
 El a venit ca să-mi facă propunerea, să-i fiu în casă
 De ajutor părinților, bogați de avere
 Și de virtuți de-opotrivă. Și eu am primit, căci o fată
 Pretutindenea trebuie să aibă grijă de casă;
 Și pentru ea ar fi o povară să fie servită
 De cătră alții și ea să stea. Eu mă duc bucuroasă;
 El pare-un tânăr cu minte, și astfel vor fi și părinții,
 Cum se cuvine bogaților. — Să rămâi dar cu bine,
 Scumpa mea prietină, și să te bucuri de pruncul acesta
 Plin de viață, 'n a cărui privire se vede puterea
 Și sănătatea. Și când îl vei strânge la piept în aceste
 Fășii frumos colorate, aduți aminte de bunul
 Tânăr, ce ni le dete, și care de azi și pe mine,
 Prietina și ruda voastră, mă va hrăni și 'mbracă.

Și

Adresându-se judei: «mulțămescu-ți», — îi zise, —
 Nobil bărbat, că mi-ai fost ca un tată în multe prilejuri.

«Ingenunchiază 'naintea lehuzei apoi, o sărută;
 Și ea, de abia șoptind în durere-i, o binecuvântă.

Tu după aceea, vrednice jude, ziseși lui Hermann:
 «Prietine, trebui să fii socotit între oamenii cei buni,
 Cari, ca 'nțelepți gospodari, își caută oameni de treabă.
 Pentru că adese am văzut cercetându-se cu de-amănuntul
 Boii și caii, sau oile, cari se vând ori se schimbă;
 Inșă pe om, care, vrednic și bun, este sprijinul casei,
 Iar când e rău, ruinează și 'mprăștie toate, pe acesta
 Il luăm la noroc în casă și la 'ntâmplare.
 Ne pare rău mai pe urmă de hotărîrea pripită,
 Inșă e prea târziu. Dumniata pricepi, cum se vede,
 Căci ai ales o vrednică fată pentru serviciul

Casei și al părinților. Numai să aibă și dânsa
Grijă și cinste! Cât va 'ngrijî ea de trebile casei,
Domniata vei avea 'n ea o soră, părinții o fiică».

Iar într'aceea veniră mai multe rudenii de-aproape
Ale lehuzei, fiecare aducând câte ceva,
Sau prevestindu-o c'o locuință mai bun' o să aibă.
Toți fericeau pe Hermann aflând hotărîrea fecioarei,
Și se uitau la el cu priviri ce exprimă gândirea,
Iar femeile își șopteau pe furiș la ureche:

«Dacă stăpânul devine al ei mire, ferice de dânsa».

Hermann, luând-o de mână, «să mergem» — îi zise cu grijă, —
«Pentru că ziua se pleacă, și e departe orașul».

Iar femeile mult vorbărețe îmbrățișează
Pe Dorothea. Hermann îi dă iarăși zor. Ea le spune
Încă multe salutări pentru rude și prietini.
Dar copilașii, plângând și țipând, o apucă de haine,
Nu vreau s'o lase să plece pe a doua a lor bună mamă.
Iar femeile-i mângăie și-i sfătuesc ca să tacă.

«Fiți copii buni! ea se duce, ca să v'aducă biscote
De cele bune, cari le-a tocmit pentru voi frățiorul,
Când, aducându-l barza, trecu pe la cofetărie.

În curând vine iar cu frumos aurite cornete».
Și de abiă o lăsară copiii; Hermann o smulge
Cu greutate îmbrățișărilor nemai sfârșite,
Până departe-i fâlfăiu batistele 'n semn de adio.

MELPOMENE. ¹

Cântul VIII.

Hermann și Dorothea.

Tinerii pleacă amândoi spre apusul soarelui, care,
Învăluit în nouri adânci, prevestea o furtună
Și aruncă de sub vălu-i ici colo priviri arzătoare,
Împrăștiind peste câmp o lumină 'nfiorătoare.

«O vijelie ne amenință; de nu ne-ar aduce
Grindină și vr'un năprasnic povoi», — îi zise ei Herman; —
«Pentru că câmpul promite-o frumoasă recoltă». Și ambii
Se bucurau privind la bogatele holde, ce vântul
Le undulă și cari mai le-ajungeau la înalta statură.

«Bunule prietin», — zise fecioara lui Hermann, — «cărui
Eu încurând datoresc o soarte 'mbucurătoare,
Un adăpost, când pe atâți prigoniti i-amenință furtuna!

¹ Cântătoarea. Dela μέλο, caro, celebros, Muza tragediei.

Spune-mi acum înainte de toate, cum să cunosc eu
Pe-ai dumitale părinți, pe cari eu de astăzi din suflet
Vreau a-i servi cu tot zelul. Dacă cunoști dinainte
Firea stăpânului, dacă anume-i ști gândul și voia,
Când îți comand'o lucrare, îl poți mulțami cu'nlesnire.
Spune-mi dar, cum să câștig eu inima tatei ș'a mamei?»

«O, ai toată dreptatea, vrednică fată cu minte»,
Zise 'nțeleptul ei prietin, — «că înainte de toate
Vrei a cunoaște firea părinților! Fără aceasta
Eu înzadar mă sileam pân' acuma s'aduc mulțămire
Tatei, grijind dimineața și seara de câmp și de viie,
Cum ași fi însumi stăpânul. Mama mea știe mai bine
Să prețuiască silințele, ș'o mulțămeam cu'nlesnire.
Astfel și tu vei fi 'n ochii ei o vrednică fată,
Dacă-i purtă grija casei, cum ar fi a ta însași.
Nu e tot astfel cu tata, el ține ca să s'arete.
Buna mea fată, să nu mă crezi rău fiu, dacă-ți descoper
Ție, străină, la prima 'ntâlnire, o slăbiciune
A părintelui meu. Îți jur c'o asemenea vorbă
De când sunt mi-a eșit azi întâiadata din gură,
Pentru că nu sunt deprins să spui fleacuri. Dar ție-ți descopăr
Sincer și c'o deplină încredere întreg al meu suflet.
Bunul meu tată vrea oarecare podoabă 'n viață.
El ar dori ca să vadă dovezi de respect și iubire;
Ș'un servitor mai rău ce i-ar ști măguli slăbiciunea,
I-ar fi mai drag decât altul mai bun, care n'ar înțelege-o».

«Sper cu tărie, să-i mulțămesc pe-amândoi», —
Cu bucurie, grăbind ușorii săi pași pe cărarea
Intunecoasă. — «Eu am o fire ca buna ta mamă;
Și de copilă nu mi-e străină plăcuta purtare.
Altădată Francezii prețuiau mult politeța;
Nobili, burghezi și țărani de-opotrivă o iubeau, și cu toții
Recomandau copiilor lor maniere plăcute.
Și copiii Germanilor noștri veneau dimineața
Ca să sărute părinților mâna și să le facă
Mici reverențe; și toată ziua păzeau cuviința.
Tot ce 'n o creștere bună eu m'am deprins de copilă,
Tot ce inima-mi spune, voiu împlini cu plăcere
Pentru cinstitul bătrân.

Dar acum cine-mi va spune,
Cum să mă port eu cu tine, unicu-i fiu, și de astăzi
Mie patron?»

Cum vorbeă dânsa astfel, ajunseră 'n deal sub
Părul cel mare. Pompos luceă pe cer luna plină

Noaptea sosise și acoperise sub vălul ei negru
 Cele din urmă raze ale soarelui. Și astfel în masse
 Se întindeau înaintea privirilor lor o lumină
 Albă ca ziua, și umbrele nopții întunecoase.
 El auzi cu plăcere 'ntrebarea ei pretinească
 Tocmai în umbra mărețului pom, lui atât de iubit, și
 Care-i văzû încă astăzi ferbințile lacrimi, vărsate
 Pentru a sa exilată. Și cum ședeau ei subt arbor
 Să odihnească puțin, fermecat de-o adâncă iubire,
 Tânărul om, luând-o de mână-i răspunse: «întrebă-ți
 Inima ta și, liberă 'n toate, să faci ce-ți va spune».
 Nu cutezâ un cuvânt mai departe, deși erâ ceasul
 Mult potrivit; se temeâ că grăbește un *nu* ca răspuns.
 Ah! simțeâ mâna lui în degetul fetei inelul,
 Care încă la 'ntâia vedere-l îndurerase.

Ei ședeau liniștiți și tăcuți lâng'olaltă, când fata:
 «Cât mi se pare de dulce lumina lunei acum», — zise, —
 «Pare că-i ziuă; eu văd de aici în oraș foarte bine
 Case și curți, și sub coperiș o fereast' ale cărei
 Geamuri pot să le număr».

«Casa ce-o vezi», — zise Hermann, —
 «E locuința noastră, în care te duc, și fereasta
 Sub frontispiciu este a camerei mele și care
 Va fi a ta poate, noi schimbăm odăile'n casă.
 Holdele acestea sunt ale noastre, sunt coapte și mâne-s
 De secerat. Noi la umbra acestui păr luăm prânzul,
 Și hodinim la amiazi. Grădina și viia la vale
 Încă-s a noastre. Dar să grăbim, vine o grea vijelie;
 Fulgeră ș-o să ne ascundă a lunei plăcută lumină».

El o conduce la vale pe multele lespezi, cari fuse
 Neprelucrate, serveau ca de trepte'n aleia din viie.

Luna le mai trimite câteva raze 'nterupte,
 Pân'ce învălîtă de nouri, îi lasă în 'ntuneric,

Hermann, voinic ca un Hercul, conduce cu grijă pe fată,
 Care se ține de dânsul, ca să-și asigure mersul.
 Ea însă, necunoscând cărarea și groasele trepte,
 Calcă greșit și, pocnindu-i piciorul, erâ să cadă.

Agerul tânăr iute și cu îndemânare-i întinde
 Brațele. Ea se ține de umerii lui și se lasă
 Inctinel cu pieptul pe pieptu-i și cu obrazul
 Peste obrazu-i. Ca o statue de marmură stă el
 Înțepenit, reținându-se c'o serioasă voință
 De a o strânge prea tare la sân. El îi stă numai proptea.

Și sub această scumpă povară el simte căldura
Inimei ei și-i aspiră pe buze-i balsamul suflării.

El susține cu simț bărbătesc pe frumoasa ficioară,
Care, prin majestuoasa-i figură este podoaba
Sexului ei și tip ideal de femeie. «E rău semn»,
Zise ea, ascunzându-și durerea cu vorbe glumețe,
«Când întri în casă ș'aproape de prag îți pocnește piciorul,
Zic unii oameni cari au credință'n ast-fel de semne.
Nu se putea arăta tocmai azi un mai bun semn și mie
Dar să mai stăm un minut, ca să nu te creadă părinții,
Că ești un rău gospodar aducându-le o slujnică șchioapă».

URANIA.¹

Perspectivă.

Cântul IX.

Muzelor, mult priincioase iubirii adevărate,
Care ați condus pân'aici pe-al său drum pe vrednicul tânăr,
Și i-ați lipit pe iubita de inimă încă 'nainte
De logodire, ajutați pân la urmă unirea acestei
Mult dragălaşe părechi. Risipiți acum norii furtunei
Ce le-amenință norocul! Dar mai întâiu să ne spuneți,
Ce se petrece'n casă'n aceste grele minute?
Nerăbdătoare, a treia oară într'acum mama
In salonul, pe care de abia-l părăsise și unde
Stau bărbații de taină. Ea vorbea de furtună,
De întunecarea cea repede a lunei, de întârzierea
Prea îndelungată a fiului său și de-ale nopții primejdii.

Celor doi prietini le bagă de vină, că prea se grăbiră,
Să se despartă de tânăr, făr să vorbească cu fata,
Și să-i propună căsătoria, ce el o dorește.

«Nu face răul mai rău», supărat îi răspunde acum Tatăl.
«Vezi că și noi sântem nerăbdători, s'așteptăm rezultatul».

Iar vecinul ia liniștit cuvântul și zice:

«Plin de recunoștință-mi aduc aminte pururea
De fericitul meu tată, care din frageda mea vârstă
M'a desvâțat de a avea nerăbdare în orele tulburi.
Eu mai mult decât ori ce 'nțelept sunt deprins cu răbdarea».
«Care eră măestria bătrânului, ca să producă
Un așa cap de operă?» — întreabă preotul.

«Voiu spune

Prea bucuros, că poate fi de folos fiecărui», —

¹ Muza Astronomiei, și numele zinei Venos, ca divinitate cerească.

Zise vecinul. «Odată, eu ca băiat eram foarte Nerăbdător. Așteptam cu o mare dorință trăsura, Într'o duminică, ca să ne ducă pe câmp la fântâna Teilor. Nu mai venea. Sglobiu eu fugeam de ici colo, Dela fereastră la ușă și pe scări ca nebunul; Tropoteam bătând din picioare 'n toată odaia; Mă mâncau mâinile, zgăriam masa, începusem a plânge. Tata privea liniștit; însă când ajunsesem la culme Cu nebuniile, mă ia 'ncet de mână și dela fereastră Imi adresează aceste frumoase cuvinte: «Vezi tu Atelierul tâmplarului dincolo, 'nchis pentru astăzi? Mâne-i deschis, și firezul și broasca-s mereu în mișcare. De dimineața și până seara 'n amurg trec astfel Orele. Dar ia aminte: o dimineață veni-va, Când măestrul cu toate calfele da-și-vor silința Să-ți pregătească sicriul și repede să-l isprăvească. Și vor aduce de grabă casa de brad, ce primește Pe răbdător și pe nerăbdător de o potrivă, Și care un greu coperiș de pământ e menită să aibă». Eu, în spiritul meu, le vedeam întâmplându-se toate Numai decât și aievea; vedeam așezate 'mpreună Blăniile, și pregătită văpseaua cea neagră de jale. Mă liniștii și așteptai cu răbdare trăsura. De atuncea Când văd pe alții că 'ntruna alearg' așteptând îngrijați și Nerăbdători, eu mi-aduc totdeauna aminte de raclă».

«Mișcătoarea imagine a morții», — răspunse preotul, Care-ascultă surâzând, — înțeleptului nu e spaimă, Și celui bun ea nu e sfârșitul. Pe unu-l îndeamnă Să prețuiască viața, învățându-l cum s.o trăiască; Celuialalt în nenorociri îi mărește speranța De mântuirea ce așteaptă. Și astfel amândurora Moartea-i izvor de viață. Tatăl pe nedreptul A arătat simțitorului tânăr în moarte sfârșitul. Să arătăm celui tânăr, cât prețuește viața Unui bătrân virtuos, și bătrânului iar tinerețea; S'aib'amândoi bucuria de a viețui în nesfârșitul Cerc al vieții, desăvârșindu-și viața 'n viață».

Maiestoasa pereche 'ntr'aceea intră pe ușă. Bunii părinți și amicii rămân uimiți la vederea Mândrei mirese, de o potrivă cu mirele. Ușa Prea pareă mică, când ei pășiră pe prag împreună, El o prezentă părinților cu 'naripate cuvinte: «Iată o fată», — le zice — cum o doriți dumneavoastră. Scumpul meu tată, ea merit'o bună primire din parte-ți.

Și dumneata, scumpă mamă, s'o 'ntrebi chiar acuma de întregul
Casei cuprins, ca să vezi cât de deamnă-i să-ți fie de aproape,
Să 'nlocuiască pe sora»

Repede a tras la o parte

După aceea pe vrednicul preot zicându-i: «părinte,
Ești înțelept, să mă scoți mai de grabă din grija aceasta,
Și să-mi deslegi acum nodul, a cărui desfășurare
Mă 'nfiorează. Eu nu i-am spus fetei c'o vreau ca mireasă;
Ea n' credință că vine ca slujnică'n casa, și teamă
Am c'o să fugă cu supărare vorbindu-i de nuntă.
Să hotărîm la moment! să n'o mai lăsăm în eroare;
Și nici eu nu mai pot suportă această 'ndoială.
Dă-i acum zor și ne arată ș'aicea înțelepciunea,
Ce noi cu toții o venerăm».

Preotul se întoarce

Numai de cât cătră toți cei de față. Inșă durere,
Sufletul fetei se turburase de vorbele tatei,
Vorbe grăite în ton glumeț, dar din inimă bună:
«Iată ce-mi place, băiete! Mă bucur că fiul meu are
Gust ca și tată-so, care lua'n vremea lui totdeauna
Fata cea mai frumoasă la dans, și pe cea mai frumoasă
El ș'a ales-o 'n sfârșit ca soție, eră mamița.
După mireasa ce și-o alege se poate cunoaște
Ce sprijin are bărbatul și de se simte om vrednic.
Nici dumneata cred că n'ai stat mult timp pe gânduri așa e?
In adevăr e ușor să urmezi unui astfel de tânăr».
Hermann tot tremură, și de abia auzi aste vorbe.
Toți tăcură deodată, iar vrednica fată atinsă
Și până'n suflet rănită de vorbele, cari păreau ei
Zise'n bajocură, stă nemișcată, și iute-i roșește
Pân'la urechi tot obrazul, dar se 'nfrânează și 'n grabă
Reculegându-se, zice bătrânului, făr 'a-și ascunde
Toată durerea: «'n credință, la o primire ca asta
Nu-s pregătită. Fiiul îmi povesti despre tatăl
Și despre virtuțile lui, și eu știu că mă aflu 'naintea
Unui om cult și înțelept, care-i drept cu ori cine și care
Iși potrivește purtarea după persoane. Dar pare
Că dumneata azi nu ești destul de milos cu săraca,
Care vă călc'acum pragul, dispusă să vă slujască.
Altfel nu-mi arătai cu așa ironie amară,
Cât de departe-mi e soarta de a fiului domniei voastre.
Eu sunt săracă, și numai c'un umil pachet întru 'n casa
Care, cu toate înzestrată, vă face vieața voioasă
Ș'asigurată. Dar mă cunosc, și știu legătura,

Ce se cuvine să fie 'ntre noi. Generos este oare,
Să mă primiți la 'nceput cu așa ironie, ce aproape
Mă depărtează de pragul, pe care de abia-mi puse-i pașii?

Hermann tot se frământă de grijă și 'ndeamnă pe preot,
Prietinel său, să păsească la mijloc, să 'mprăștie norul.
Înțeleptul preot s'apropie 'ndată și vede durerea
Și supărarea ascunsă a fecioarei, și 'n ochii ei lacrimi.
Dar se gândește să nu deslege deodată 'ncurcarea,
Ci mai întâiu să probeze inima fetei mișcată;
Și s'adresează ei cu cuvinte ispititoare.

«Fată străină, când ți-ai luat hotărîrea pripită
De a sluji la străini, tu se vede că nu ți-ai dat seamă,
Ce ai să faci și ce 'nseamn'a pune piciorul în casa
Unui stăpân. Dela 'nvoiala făcută atârnă
Soartea întregului an; și un singur da ne obligă
A răbdă foarte multe. Și cea mai grea treab'a slujbei
Nu-s alergările obositoare, și nu e sudoarea amară
Stoarsă de munca veșnic zorită, căci și stăpânul
Harnic, de multeori, ostenește alături cu sluga;
Dar ca să rabzi greurușii stăpânului, când ocărește
Pe nedreptul sau când, nestatornic, dă ordini contrare;
Și silnicia femeilor, cari să mânia lesne,
Cum și necuviința copiilor răi și 'ndărătnici:
Iată ce-i greu; și totuș trebui să-ți faci datoria
Ne'ntârziat, și fără să stai mâniaș și să mârâi.
Tu însă nu pari deprinsă cu asta, fiindcă gluma
Unui părinte atât de adânc te-a jignit; și nimic nu-i
Mai de obicei între oamenii veseli ca tachinarea
Unei tinere fete, cum c'ar iubi pe un tânăr».

Chibzuita vorbire-și produse efectul, și fata
Nu mai putu reține emoțiunea. Puternic acuma
Se manifest'ale ei sentimente; pieptu-i se umflă,
Un adânc snspin izbucnește dintr'ânsul, și 'ndată,
Cu șiroaie de lacrimi arzânde pe față, răspunde:
«O, niciodată nu știe cumintele om, ce 'n durere
Vrea să ne mângăie, cât de puțin poate vorba lui rece
Să ușureze o inimă de suferință, pe care
O hotărîre de sus i-a trimis-o. Pe dumneavoastră
Cum ar putea să vă supere o glumă, că sunteți veseli
Și fericiți! Bolnavului însă-i face durere
Și o ușoară atingere. Nu; prefăcătoria
N'ar putea să-mi ajute, când chiar mi-ar fi cu putință.
Să hotărîm deci în clipa aceasta! Întârzierea
Mi-ar înmulți suferințele, ș'o mai adâncă durere

M'ar cufundă 'ntr'o melancolie mistuitoare.
 Vreau să mă duc! Să rămâiu eu nu pot în casa aceasta.
 Vreau să mă duc, să-mi caut sărmanele rude, pe cari eu
 Le-am părăsit în nenorocire, numai la mine
 Fiindu-mi gândul. Aceasta e tarea mea hotărîre!
 Și ea-mi îngăduie acuma, să-mi spui simțimântul, ce altfel
 L'aș fi ascuns în inima mea poate toată vieța.
 Da, m'a durut ironia tatălui acestui tânăr;
 Nu c'ași fi mândră și prea simțitoare, cum unei slujnici
 Nu se cuvine, ci 'n adevăr am simțit o pornire
 De simpatie în sufletul meu pentru tânărul, care
 Ca un liberator mi-apărû azi în cale. Și când el
 S'a depărtat, și eu îmi urmai iarăși drumu 'nainte,
 Minte-mi rămase la dânsul. «Ce fericită e fata,
 Care-i va fi lui mireasă ș'a acărei imagine, poate,
 El o poartă în inima lui», îmi ziceam. Și când iarăși
 L'am întâlnit la fântână, îmi părû că vine din ceriuri;
 Și i-am urmat bucuroasă, când m'a cerut servitoare.
 Dar, o mărturisesc, venind, îmi făceam măgulirea 'n
 Inima mea, că 'ntr'o zi-i voiu putea merita, poate, mâna,
 Când voiu fi reușit ca să fiu un razem al casei.
 Vai! însă, acum îmi văd eu primejdia 'n care mă aflu
 Locuind lângă 'acel cărui port o iubire ascunsă.
 Numai acum simț, cât de departe-i o fată săracă
 De un tânăr bogat, fie ea cea mai destoinică fată.
 Spun toate acestea, să nu-mi recunoașteți inima, tristă
 Pentru 'ntâmplarea, cărei acum datoresc cuminția.
 Căci trebuia să m'aștept, ascunzându-mi dorința secretă,
 Ca să-l văd aducându-și în casă mireasa, ș'atuncea
 Cum ași fi suportat eu durerea mea tănuită?!
 Avertisment fericit! El mi-a stors din suflet secretul
 Tocmai la timp potrivit, când mai pot vindecă încă răul.
 M'am spovedit; și în casa aceasta nimic nu mai poate
 Să mă rețină, aici unde acum eu stau cu rușine
 Și turburată, mărturisindu-mi nebuna speranță.
 Nici întunerecul nopții, nici norii încărcăți de furtună,
 Nu mă oprește nici tunetul care-l aud durduind, nici
 Ploaia ce afară se varsă 'n șiroaie cutropitoare,
 Nici vijelia ce urlă. Le-am suferit toate acestea
 Când am fugit din căminele noastre, alarmați de dușmanul
 Care ne urmărea de aproape. Mă duc acum iarăși
 În pribegie, mânăta pe drumuri pe volbura vremii,
 Ce mă desparte de toate. Așa mi-a fost mie ursita.
 Fiți fericiți!»!

Și cu vorbele acestea repede plecà spre ușă
 Strâns ținând subsuoară pachetul cu care venise.
 Mama, cu ambele mâni o oprește, și îmbrățișând-o
 «Spune-mi», — îi zice mirată și înmărmurită de grijă, —
 «Ce 'nseamnă asta? Ce sunt aceste zadarnice lacrimi?!»
 «Nu te mai las eu de lângă mine: tu ești mireasa
 Fiului meu, care știi numai eu cât de mult te iubește».

Tatăl privea plânsul fetei cu nemulțumire, și zise
 Cam supărat: «Așa dar aceasta-i răsplata prea marei
 Mele îngăduințe, să mi-se întâmple 'n apunerea zilei
 Ce mi-a fost mai neplăcut totdeauna. Căci pentru mine
 Nu e nimic mai de nesuferit decât plânsul femeii.
 Ele cu țipetul lor încurcă mai tare un lucru,
 Ce cu puțin sânge rece-l poți lămurì foarte lesne.
 Imi este greu să mai stau la această stranie scenă;
 Eu mă retrag să mă culc; isprăviți-o singuri!»! Și iute
 Pleacă cu pasul grăbit spre odaia, 'n care-i e patul
 Cel nuptial, și unde aveà obiceiul să doarmă.

«Tată!» zice fiul cu glas rugător și-l oprește;
 «Nu te grăbi, și n'aveà mânie pe fată. Eu singur
 Port toată vina încurcătorei acesteia, care
 Prietinel nostru, prin o prefacere neașteptat, a mărit-o.
 Mult onorate părinte, vorbește, căci dumitale
 Ți-am încrezut eu afacerea. Nu ne mări supărarea
 Și neodihna; ci lămurește-ne cum stă tot lucrul!
 Nu ți-ași putea păstrà 'n viitor înalta venerațiune,
 Dacă 'n această oră supremă, 'n loc de senina
 Înțelepciune, ne-ai arătà bucurie vicleană».
 «Ce 'nțelepciune», răspunse zâmbind prea vrednicul preot,
 «Ar fi putut ca să smulgă frumoasa mărturisire
 Bune-i fecioare, desvâlindu-ne nobilu-i suflet?!
 Nu s'a schimbat în plăcere și bucurie a ta grijă?!
 E trebuință de altă lumină? Vorbește-i tu însu-ți!»!

Hermann atuncea se 'ntoarce spre Dorothea și-i zice:
 «Nu te căi de-aste lacrimi și de durerea de-o clipă.
 Ele 'mi sunt scumpe dovezi de deplina mea fericire
 Și de a ta, sper. Eu nu venisem atunci la fântână,
 Ca pe distinsa fecioară străină s'o iau servitoare;
 Eu am venit să cer mâna și inima ta. Dar privirea
 Mea vai! prea sfiicioasă, n'a observat înclinarea
 Inimei tale. Eu am văzut în ochii tăi numai
 Un simțimânt prietenesc, când privirile noastre
 Se salutară 'n oglinda senină a fântânii. Atuncea
 Eu îmi credeam fericirea pe jumătate 'nplinită,

Dacă vom fi la un loc. Acum tu ai desăvârșit-o.
Binecuvântat fie ceasul acesta!

Și fata

C'o emoțiune profundă 'și 'nalță spre tânăr privirea
Și 'mbrățișându-se, 'n primul sărut ei simt bucuria
Cea mai înaltă; căci pentru cei ce-și sunt dragi asta este
Asigurarea mult timp dorită a fericirii
Lor viitoare, și viața acum li se pare eternă.
Celoralalți le spusese preotul toată intriga.
Fata, acum cu respect și iubire, veni grațioasă
Ca să se 'nchine și să sărute tatălui mâna
Ce el voiă s'o retragă. «Ești drept» zise, iart' ale mele
Lacrimi, întâiu de durere, fiind de o greșală surprinsă,
Iar acum lacrimi de bucurie. Iartă-mi acea emoțiune,
Cum și aceasta; ca să-mi simțesc deplin fericirea,
La care nu m'așteptam și care acum văd că mi-e dată.
Da, supărarea, a cărei, în rătăcire fui vina,
Să fie cea de pe urmă! Și slujba ce eu cu iubire
V'ași fi făcut-o ca slujnică, vi-o voi face ca fiică».

Tatăl îndat' ascunzând două lacrimi, o îmbrățișează.
Mama cu drag o sărută strângând-o la sân, ș'amândouă
Dându-și mâinile ca două prietene, plâng în tăcere.

Mult iscusitul preot de grabă ia apoi mâna
Tatălui, scoate din deget inelul lui de logodnă,
— Nu prea ușor, că inelul se înțepenise pe deget;
Ia și mamei inelul, apoi logodește pe tineri.
«Fie ca asta inele de aur să lege o unire»
Zice preotul — «tot așa de fericite și tare
Ca și cea veche. Hermann iubește ferbinte pe fată,
Și Dorothea mărturisește aceeași iubire.

Cu a părinților voie, și având pe acest prieten ca martor,
Vă logodesc dar și vă binecuvânt viitorul.»

Și vecinul le face 'ndată o urare ferbinte
De fericire îndelungată. Preotul însă,
Când vrea să pună în degetul fetei inelul de aur,
Vede uimit încă unul, pe care-l zărise și Hermann
«Cu 'ngrijorare 'ntâiu la fântână»— zise dânsul
Cu un ton prietinesc și glumind «este a doua logodnă?
Nu cumva 'ntâiul logodnic să vină, să ne oprească

Chiar la altar!»

«Să-mi dați, vă rog, voie», răspunse atunci fata,
Ca să jertfesc un minut suvenirii acesteia. Bunul
Tânăr, ce-mi dete la despărțire inelul acesta,
Și după aceea n'a mai venit înapoi la căminu-i.

Merit 'acest 'amintire. El toate le prevăzuse,
 Când iubirea de libertate și calda dorință.
 De a luă parte la marea revoluțiune-l împinse
 Ca să se ducă 'n Paris, unde află închisoarea și moartea,
 «Fii fericită!» îmi zise, eu plec. Acum lumea 'ntreagă
 Par'că se mișcă și toate se desunesc și se schimbă.
 Temeliile statelor celor mai tari se desfac azi,
 Eu azi te las și dacă vr'odată voiu reveni... dar
 Cine știe? Poate vorbim pentru ultima oară.

Omul e numai un călător pe pământ, acesta-i
 Un adevăr, și astăzi mai mult ca ori când altă dată
 Nu mai i-al nostru pământu, comorile se înstrăinează;
 Se topește argintul și aurul din templele sfinte.

Toate se mișcă, ca și cum lumea puternic zidită,
 S'ar descompune 'ntr'un chaos întunecos, ca pe urmă
 Să se formeze din nou. Tu păstrează-mi inima ta, și
 Dacă vreodată ne regăsim pe ruinile lumii,
 Suntem ființe reînoite și transformate,
 Vom trăi liberi și neatârnați de capriciul soartei.

Ce-ar mai sta în cale cui a trăi în astfel de zile?!
 Iar de va fi să nu mai scăpăm din aceste primejdii,
 Dacă această îmbrățișare e cea de pe urmă,
 O, păstrează-mi atuncea imaginea sufletului tău, și
 Fii pregătită cu același curaj la or și ce soarte.
 Și dac' un nou cămin și o nouă unire te așteaptă,
 Fii mulțumită cu ce-ți pregătește ursita. lubește,
 Fii devotată celor ce te iubesc și-ți fac bine.
 Dar cu luare aminte să faci ori ce pas căci o nouă
 Nenorocire o îndoită durere-ți aduce.
 Sfânt fie-ți orice minut; dar să nu-ți fie viața mai scumpă
 Decât un alt bun, și amăgitoare sunt ori și ce bunuri».
 Astfel vorbi; și de atunci eu n'am mai văzut pe acest tânăr.
 Tot am pierdut dup'aceea. Și la înțeleptele-i vorbe
 Eu mă gândesc și acum, când o dulce speranță-mi deschide
 Cel mai frumos viitor, prin o mult fericită iubire.
 Iartă-mi-o, scumpul meu prietin, că chiar și la brațul tău tremur.
 Corăbierului, ce a izbutit ca să scape din valuri,
 Și țarmul cel mai solid i se pare că se clătește».

Și vorbind astfel puse amândouă inelele 'n deget.
 «Cu atât mai solidă să fie a noastră unire,
 O Dorothea, 'n furtună ce are să sgudue lumea!»
 Zise ei Hermann c'un nobil curaj și plin de iubire;
 «Vom apăra cu curaj o viață ce ne e scumpă,
 Și bogatele bunuri menite s'o înfrumsețeze.

Pentru că omul, care se clatină 'n vremi de primejdii,
 Inmulțește dezastrul și mai departe-l întinde.
 Iar cine stă neclintit, își formează el singur o lume.
 Nu se cuvine Germanului să răspândească mișcarea
 Plină de groază, dintr'un extrem plecând la un altul.
 Să ne fie purtarea conformă cu firea! Aceasta
 Fie-ne a noastră deviză, și cu glas mare s'o spunem!
 Sunt prea mărite pururea popoarale, cari hotărîte
 Și vitejește se luptă pentru lege și țară
 Și pentru cei scumpi inimii lor; sunt mari chiar și atuncia
 Când ele apun în crâncene lupte. Tu ești a mea și
 Ce este al meu mai scump îmi e azi ca oricând altădată.
 Nu cu frică și grijă îmi voi păstră eu comoara,
 Dar hotărît și cu siguranță voi apăra-o.
 Și dacă astăzi sau mâne ne amenință dușmanul,
 Tu dă-mi armele însă-ți și mă gătește de luptă.
 Cât timp voi ști eu părinții sub grijile tale
 O, voi opune dușmanului pieptul meu fără frică.
 Și de-ar gândi toți ca mine, puterile ar sta față 'n față,
 Și 'ntre popoară-ar fi pace spre a tuturor bucurie».

COOPERATIVELE SĂTEȘTI.

— Felul și însemnătatea lor. —

III. Forma cooperativelor.

Aproape în toate țările, legea recunoaște de cooperative pe acele societăți cu un număr nelimitat de membrii, cari au de scop promovarea câștigului sau a economiei membrilor ei, printr'o acțiune comună.

Unele state au pentru cooperative legi speciale, cum sunt Germania și după exemplul ei Japonia; altele au legiferat aceste tovarășii în legătură cu alte societăți financiare, prin dispoziții speciale cuprinse în codul comercial.

Și la unele și la altele găsim două forme de cooperative:

- a) cooperative cu responsabilitate limitată și
- b) cooperative cu responsabilitate nelimitată.

Legea germană din 1899 mai recunoaște un soi de cooperative și anume cu responsabilitate nelimitată ulterioară: o formă juridică introdusă mai mult silit în lege și care găsește foarte puțină aplicare. Zeidler se exprimă astfel despre aceste cooperative: «Din acestea se vede (datele statistice), că tovarășiiile cu responsabilitate nelimitată ulterioară sunt tare puține la număr și probabil vor și rămâne. În cercurile conducătoare ale cooperativelor s'a arătat tot mai mult convingerea, că această formă nouă e un copil născut fără vieată și că n'o s'ajungă să aibă vre-o însemnătate practică.¹

Afară de acestea în unele țări între cari și România, se găsesc unele tovarășii, la cari membrii garantează numai cu cvotele subscrise, nefiind responsabilitate nici limitată, nici nelimitată, cari însă nu se mai pot considera de societăți pur cooperative.

De aceea cu aceste cooperative nici nu ne vom mai ocupa.

Organele cari administrează aceste tovarășii sunt ca și la societățile pe acții;

- a) consiliul de administrație;
- b) comitetul de supraveghiere;
- c) adunarea generală.

La cooperativele cu responsabilitate limitată, în caz de lichidare sau concurs, membrii garantează față de tovarășie și creditorii ei, pe lângă cvotele subscrise și cu o sumă stabilită înainte în statute, care nu poate fi mai mică decât mărimea cvotelor.

La cooperativele cu responsabilitate nelimitată, membrii garantează, în caz de lichidare sau concurs, cu întreaga lor avere

¹ H. Zeidler, Geschichte des deut. Genossenschaftswesen der Neuzeit, p. 398.

solidar, întrucât averea tovarășiei nu ajunge să acopere toate pretensiunile creditorilor.

Care formă juridică din aceste două e mai accesibilă pentru cooperative, este o întrebare asupra căreia se discută foarte mult și astăzi. Avantajii și desavantajii găsim la amândouă și aplicarea lor depinde pe lângă alte împrejurări și de locul, persoanele și felul tovarășiei.

Pentru cooperativele, cari nu au trebuință de un credit așa de mare, cum sunt cele productive, de cumpărare și vânzare în comun sau cele de consum, forma cooperativelor cu responsabilitate limitată s'a dovedit de suficientă, ba chiar se recomandă. Dimpotrivă la însoțirile de credit sătești, responsabilitatea nelimitată e mai practică, atât pentru credit, cât mai ales pentru siguranța creditorilor.

La băncile populare în caz de concurs, creditorii sunt în primul rând deponenții și cassa centrală de unde a împrumutat bani. Partea cea mai mare din acești deponenți sunt țărani sau muncitori cu ziua, cari și-au câștigat destul de amar banul care le mai prisosește și care l-au pus în păstrare pentru vremuri grele. Ar fi un mare păcat dacă garanția membrilor unei tovarășii ajunsă în concurs, n'ar fi suficientă ca să împace pretensiunile acestor deponenți și astfel ar contribui la ruina lor financiară. La cooperativele cu responsabilitate nelimitată acest caz, dacă nu ar fi exclus, dar la orice întâmplare ar fi mai rar. Afară de acestea la însoțirile de credit, fiind o învârtire mare de bani, aceste tovarășii au și trebuință de un credit mai mare, pe care-l poate câștiga mai cu înlesnire, dacă la spatele tovarășiei stă garanția nelimitată a membrilor.

Chiar și datele statistice ne dovedesc o răspândire mai mare a cooperativelor cu responsabilitate nelimitată. Astfel în Germania din 24061 de tovarășii, 16151 sunt cu responsabilitate nelimitată, 7132 cu responsabilitate limitată, 148 cu responsabilitate nelimitată ulterioară și 625 neinduse. Dela 14280 de însoțiri de credit, 12578 sunt cu responsabilitate nelimitată, 1555 cu responsabilitate limitată, 46 cu responsabilitate nelimitată ulterioară și 101 neinduse, prin urmare vedem că din aceste bănci populare 94% au adoptat forma unei cooperative cu responsabilitate nelimitată și numai 5·8% sunt cu responsabilitate limitată.

Al doilea moment, care sprijinește cooperativele cu responsabilitate nelimitată este, că garantând în măsură egală, bogat și sărac, în împrejurări normale, i-se oferă și celui mai lipsit ocazia să-și întărească prin credit situația economică, deoarece e controlat de organele administrative.

Cooperativele cu responsabilitate limitată găsesc aplicare mai ales la orașe sau în acele părți unde sunt proprietari mari de pământ, cărora le mai convine o graniță în ce privește responsabilitatea.

În dezvoltarea cooperației, ele au o mare importanță, căci dupăcum am amintit, pentru unele soiuri de cooperative sunt foarte practice.

IV. Felul cooperativelor.

Pentru o mai adâncă pătrundere a cooperației, teoreticienii acestui sistem au căutat să împartă felurile de cooperative în mai multe grupe. O grupare exactă însă n'a reușit să ne dea nimenea până acum, deoarece e greu de stabilit granița unde o cooperativă începe să fie productivă sau mijlocește numai schimbul de mărfuri.

Poate din punctul de vedere al propagandei nici nu e necezară o grupare exactă, totuși pentru orientare dăm aci cele mai răspândite împărțiri.

Astfel legea germană din 1889 împarte cooperativele în *cooperative de câștig și gospodărie*.

Huber, Schulze-Delitzsch și Valleroux împart toate cooperativele în două grupe mari: *distributive și productive*, întrucât tovarășia are de scop numai distribuirea produselor sau fabricarea lor. În gruparea primă ar intra: cooperativele de credit, de cumpărare și vânzare în comun, cele de consum, clădiri, de colonizare; în a doua tot felul de tovarășii industriale, de fabrici, lăptării, cooperative de viticultori, mori, brutării, obștii sătești etc.

Oppenheimer*) 1896 împarte în cooperative de *cumpărători și vânzători*.

Kaufmann**) le împarte în cooperative de *cumpărare, preface și vânzare* și care se pare a fi mai nimerită.

Hetz le împarte în cooperative de *producenți și consumenți*, alții le împart în tovarășii *de bani și de mărfuri* sau *agricole și industriale*.

Examinarea amănunțită a acestor teorii, căzând departe de sfera acestor pagini, o voiu lăsa în sarcina altor vremuri sau altor cercetători și ne vom alătura și noi la cea mai populară împărțire, adică la aceia de cooperative distributive și productive.

a) Cooperative de credit.

Sub numirea aceasta înțelegem toate casele de economii, însoțiri de credit, bănci populare, puse pe baze cooperative. Scopul

*) Die Siedlungsgenossenschaften, Leipzig.

**) Wesen und Arten der Genossenschaften, Sozialist-Monatshefte 1903 p. 59.

acestor tovarășii pe de-o parte este dezvoltarea spiritului de cruțare și fructificarea depunerilor, pe de altă parte mulțumirea trebuințelor de credit a membrilor lor și sprijinirea acțiunii de despovorare. Izvoarele de bogăție oricât de mari ar fi ele, niodată nu pot aduce bunăstare, dacă nu sunt împreunate cu păstrare și popoarele din apusul Europei, convinse de aceste principii, pornesc cea mai întetită propagandă pentru cruțare. În hotărârile adunării generale a coperativelor germane din anul 1900 din Halle, ni-se dă chiar felul cum trebuie făcută această mișcare socială. Acolo se recomandă:

1. «La toate adunările generale, să se instrueze membrii, prin conferințe potrivite asupra însemnătății însoțirilor de credit și economii și să se năzuiască a-i crește ca adevărați tovarăși.

2. Muncitorii și servitorimea, din vreme în vreme să se facă atentă asupra avantajilor casselor de economii.

3. Cei cari dau de lucru sau țin servitor să fie rugați, ca eventualele daruri de Crăciun sau premii să le dea în forma unor libele de depuneri.

4. Prin introducerea micilor casse de economii, fie aceasta prin folosirea cărților, a mărcilor sau a libelelor de depuneri.

5. Strângerea sumelor economizate de singuraticile casse.

6. Introducerea de rețete ale casselor de economii în localitățile mai îndepărtate»¹.

Suma acestor depuneri formează — după cum vom vedea mai târziu — capitalul cel mai efin în afacerile băncilor.

De mare importanță este însă acțiunea de despovorare, lupta pentru regularea creditului și contra uzurei. În nici o parte a lumii nu se pot vedea așa de lămurit dezastrele uzurei, ca în țările locuite de Români. Aici ținuturi întregi sunt vândute — deși nu formal — unor cămătari fără inimă și ce e mai dureros chiar și unele bănci sub lozinca desființării uzurei, bat aceleaș drumuri. Căci cum se poate numi altfel decât uzură, îngreunarea sumelor împrumutate, pe lângă camătă legală — cu fel de fel de taxe, cari scumpesc creditul până la 14 procente. Exemple de astea putem aduce dintre băncile române, ba chiar și dintre puținele însoțiri Raiffeisen, cari le avem. Sunt niște stări, cari trebuiesc neapărat delăturate, prin orice acțiune posibilă.

Ce privește forma lor, în cele mai multe părți s'a adoptat sistemul băncilor lui Schulze-Delitzsch sau al însoților lui Raiffeisen, a căror deosebiri le-am cunoscut cu altă ocazie, iar în timpul mai nou o împreunare a acestor sisteme.

¹ Taschenbuch f. land. Genoss. 412.

Capitalul trebuincios în afaceri e de două feluri: capital propriu și străin. Cele dintâi năzuiesc să-și adune cât mai mult capital propriu, fixând cvote mari, pentru cari plătesc dividende și înmulțind fondurile de rezervă, celelalte pun mai puțin preț pe cvote, dau dividende mici sau deloc și lucră mai mult cu capital străin, cum sunt depunerile.

Capitalul străin se recrutează din depuneri (depozite) cari fiind fructificate cu procente mici, formează un capital ieftin și astfel este adoptat de aproape toate băncile. În al doilea rând și numai când se simte mare necesitate se folosește calea creditului, care se ia dela casele centrale sau alte bănci mai mari în formă de cont-curent, lombard sau reescompt.

Balanța între aceste două feluri de capitale, formează pentru conducerea băncilor, una din cele mai grele probleme, pentru că nu arareori s'a arătat, că prisosința de numărare a adus ruina în- treprinderii. Oricât ar părea aceasta de paradoxal, e lucru ade- vărat, pentru că în astfel de împrejurări, pentru a nu pierde ca- mătă după bani, se plasează acest prisos de numărare grabnic, în afaceri nesigure, cari cu vremea cauzează pierderi de nesu- portat și aduc falimentele. De aceea atât la membri, cât mai ales la tovărășie baza pe care se acoardă creditul e cel mai de căpetenie lucru.

Acî cooperativele prezintă mari avantagii față de alte bănci, pentru că pe lângă averea proprie, ele oferă garanță și întreaga avere a membrilor sau numai o parte a ei, după cum e și tovă- rășia, cu responsabilitate nelimitată sau limitată. De aici și stă- ruințele lui Schulze-Delitzsch de a adopta toate cooperativele în forma unei tovărășii cu garanță nelimitată.

Creditele ce se dau membrilor tot pe baza averii lor se acordă. La fiecare membru se examinează referințele de avere și se fixează suma maximală de credit. Când aceasta nu e su- ficientă pentru suma împrumutului se mai cer și alte garanții, ca de pildă ipotecă, cavenți, efecte, mărfuri, pro ducte etc. În toate cazurile însă, cooperativele au datoria să controleze pentru ce se folosește creditul și să împiedece pornirile ușuraticе. Felul împrumutului iubit de țărănime este obligația cu termen lung și numai în al doilea rând pe cambiul; între meseriași și comercianți contul curent sau cambiul.

Ce privește împărțirea dividendei între sistemul lui Sch. D. și R. e o deosebire. Cele dintâi dau dividende mai mari, ca să înlesnească o mai mare răspândire a acestor bănci și numai restul se alătură fondurilor de rezervă. Cele din urmă n'au dat divi- dende la început, pe urmă au fost silite să dea dividende, însă le-au dat foarte mici și restul profitului se varsă în fondurile de

rezervă. În timpul mai nou s'a adoptat principiul, că mărimea dividendelor să nu întrecă procentul cu care se fructifică depozitele în partea locului.

Pe lângă afacerile de bancă, aceste cooperative pot să întreprindă și alte afaceri, cari nu sunt împreunate cu rizic și nu reclamă pierdere multă de vreme. Astfel de afaceri ar fi procurarea de nutreț, vinderea de cereale, arendarea locurilor de pășunat etc. Dar mai cu succes ar putea lucra ele, fiind răspândite la țară, la câștigarea de pământ, la colonizări. Unei organizații în această direcție, i-se simte necesitatea de multă vreme și mai ales acum când relațiile dușmănoase, între cari trăește poporul românesc cu celelalte neamuri s'au înăsprit atât de mult încât sprijinul băncilor populare nu e iertat să mai întârzie.

b) Cooperative pentru cumpărarea în comun.

Obiectul acestor întreprinderi îl formează cumpărarea de articole brute pe seama membrilor, cari le folosesc pentru trebuințele lor. După soiul trebuințelor putem distinge: cooperative țărănești, pentru cumpărarea în comun de sămânțe, nutreț, îngrășăminte chimice și alte articole necesare în lucrarea pământului; tovărășii de meseriași, cari au de scop cumpărarea în comun de produse pentru prelucrare, ca piele, scânduri, oleiuri, fier, unelte ș. a. și tovărășiile comercianților, cari își procură în comun mărfuri de negoț, pentru esoperarea unui rabat mai mare.

Dintre tovărășiile amintite, cele dintâi, având o organizație simplă, au luat o răspândire mai mare și sunt mai rentabile.

Aceasta e și natural când ne gândim, că întreaga comandă de articole se desface imediat, pentrucă de obicei nu se cumpără mai mult, decât s'a subscris de totalitatea membrilor. Împărțirea acestor articole se poate face la stațiunea unde se descarcă. Fiecare membru, sub controlul organelor cooperativei, își ia partea cât a comandat, așa că în cele mai multe cazuri nu e lipsă de un magazin. Marfa comandată și neridicată se licitează pe risicul celui care a comandat-o.

Întemeierea unui magazin comun nu e recomandabilă, decât numai în cazurile când cooperativa e puternică și are o desfacere mare. La astfel de tovărășii, de multeori pentru completarea vagoanelor, ca să se cruțe spesele de transport, se comandă o cantitate mai mare, al cărei prisos se înmagazinează până la alte vremuri. În orice caz însă să nu se bage prea mult capital în astfel de magazine.

În ce privește forma lor, în cele mai multe cazuri s'a adoptat cea cu garanție limitată,, care s'a dovedit de suficientă. Cercul

de activitate trebuie astfel stabilit, ca întreprinderea să aibă o învârtire suficientă.

È o concepție greșită, când la diferite ocaziuni — mai ales când bilanțul e slab — se aduce ca motiv, că scopul acestor cooperative nu este facerea de câștiguri, ci ajutorarea membrilor. Aceasta nu se poate admite din motivul, că până când cooperativa e o întreprindere supusă la schimbări cari pot să aducă pagube, nu e permis să se lase lucrurile ca să vie în joc garanția membrilor, ci trebuie să se nizuiască la întemeierea unor fonduri de rezervă, cari numai din câștiguri se pot adună. Prin urmare, din amândouă punctele de vedere, trebuie judecată înființarea unei cooperative.

Unele bănci populare pot să ia în programul lor și cumpărarea în comun de articole pe seama membrilor. În primul loc trebuie să se aibă în vedere calitatea mărfii comandate și să se ceară pentru acest lucru totdeauna o garanție în scris dela vânzător. Mai favorabil este dacă toate comenzile și plățile se fac prin *cassele centrale de cumpărări*, cari sunt informate atât asupra prețurilor ce sunt în curs, cât și a calității ce diferite firme produc. Pentru calitatea mărfurilor și pentru controlul lor garantează casele centrale, cari țin în serviciul lor specialiști. Vânzarea să se facă după puțință numai pe bani gata, unde nu e posibil să se dea termene scurte, sau să fie îndreptați la banca poporală din localitate pentru credite.

Cam tot aceste principii trebuie să domnească și la cooperativele meseriașilor pentru cumpărarea în comun.

Acestea au să lupte cu mai multe greutate decât cooperativele agricultorilor, de aceia și răspândirea lor merge anevoios. Deși aceiaș calitate de marfă se comandă pentru toți membrii tovarășiei, totuș prelucrarea lor nefiind egală (pentrucă nu toți meseriașii au aceleaș cunoștințe și aptitudini), nu arareori s'a întâmplat, că concurența membrilor, mărită de invidie, au dus lucrurile la desființarea cooperativei.

Prima condiție de rentabilitate este ca în fruntea acestor întreprinderi să fie pus un om cu cunoștințe temeinice de mărfuri, și nepărtinitor.

Unde aceste cooperative au și un magazin comun de desfacere, e prudent dacă întreaga marfă depusă în vânzare, să ia în comisiune. În felul acesta se împiedecă grămădirea de mărfuri eșite din uz.

Cooperativele negustorilor, fiind vorba mai mult de rabat, nu prea au o deosebită importanță.

O parte a presei și mai ales jurnalele cercurilor negustorești, atacă înființarea acestor cooperative, de cumpărare în comun, pe motivul că ar fi stricătioase comerțului și ar cauza slăbirea lui. Și — nu fără dreptate.

De cât în toată lumea, organizarea claselor se face pentru apărarea intereselor proprii și numai în al doilea loc vin interesele celorlalți.

c) Cooperativele pentru vânzare în comun.

Între aceste cooperative găsim două grupe mai de importanță: cooperative de meseriași, cari au de scop strângerea supraproduției într'un magazin comun, în care să se adune articole pentru trebuințele tuturor claselor și cooperative agricole, prin cari să vinde în comun cele mai de căpetenie produse ale gospodăriei țărănești.

Între cele dintâi pot să fie tovărășii de cismari, de măsurari, tăbăcari, cojocari etc.

Motivele cari au determinat înființarea acestor fel de tovărășii sunt a se căută parte în lipsa de cunoștințe și legături comerciale, parte în lipsa de localuri potrivite de desfacere, de prăvălii în apropierea pieței.

O greșală care se repetă foarte des și îngreunează reușita acestor fel de întreprinderi este obiceiul că se depun spre vânzare mai ales articole de calitate slabă sau eșite din uz, cele bune vânzându-se direct dela producenți. Constrânse de aceste împrejurări, multe cooperative de acestea, nu cumpără mărfurile depositate, ci le primește în comisiune.

Mai de însemnătate sunt cooperativele agricole, pentru vânzarea în comun de cereale, ouă sau poame.

Organizația economică în direcția aceasta, reduce în parte specula neomenească ce se face cu aceste produse din partea străinilor, mai ales cu cerealele, și ar aduce an de an sute de mii de fcs mai mult în punga agricultorilor.

Aceste tovărășii cumpără producția dela membrii ei, o sortează și îngrijește și prin legăturile de desfacere, ce trebuie să-și facă, o vinde într'o vreme, când prețurile de piață par mai favorabile.

Neorientarea asupra producției din alte state, asupra prețurilor, depărtările de târguri, lipsa mijloacelor de comunicațiune sunt tot atâtea momente, cari celor mai mulți agricultori îngreunează o valoare multămitoare a cerealelor.

Strânși la olaltă printr'o tovărășie, condusă de oameni cinștiți și cu cunoștințe de piață, printr'o îngrijire, curățire și sor-

tare, făcută în magazine comune și cu cheltueli puține, căci acestea se împart pe mai mulți inși, valorarea cerealelor poate să ajungă, dacă se vinde la timp potrivit, prețuri cu mult mai mari, decât dacă fiecare econom își vinde singuratic producția de cereale.

Deși problema magaziiilor comune e una dintre cele mai grele de rezolvat și state culte ca Bavaria, Statele-unite și Italia ect. abia au ajuns după atâtea dezastre să aibă o organizație mai sănătoasă, agitarea pentru aceste magazine de cereale nu trebuie abandonată, căci dacă din punct de vedere financiar nu dau tocmai rezultatele dorite, pentru educația țăranimii sunt de mare preț.

Nici odată însă să nu se investească prea mare capital în clădirile de magazine, căci acest capital rămânând neînvârtit, constituie o pierdere simțitoare pentru tovărășie, iar la o eventuală lichidare, nu se găsesc cumpărători, cari să le cumpere și să ofere prețul costului lor.

Aceasta constituie o lege, pentru stabilirea căreia s'au pierdut mari sume.

Începuturi modeste în centre agricole, cari au și linii ferate, credem că s'ar putea face și la noi.

d) Cooperativele de consum.

Aceste feluri de societăți, cari se pot număra între cele dintâi tovărășii și cari își au obârșia în începuturile iscușțiilor țășători dela Rochdale, dela cari am moștenit organizația lor cea minunată; au de scop procurarea de articole necesare pentru traiu (alimente etc.) pe seama membrilor.

Cauzele cari au determinat înființarea lor sunt a se căuta parte în desele crize ce le-au adus recoltele slabe, parte într'o împărțire ilegală a izvoarelor de câștig între clasele unei națiuni și a rebonificării nedrepte a muncii, dar mai ales în tendințele neumane și egoiste ale capitaliștilor, cari iau proporții tot mai mari.

Cu toată înaintarea tehnicei și-a științei fabricarea de produse și împărțirea lor se află aproape întregă în mâinile capitaliștilor cari urmăresc o singură tendință, să se îmbogățească.

Marele industriaș nu întreabă, dacă o piață are de ajuns produse de cari fabrică el sau nu, ci caută ca să câștige toți consumătorii pentru produsele lui. Tendințele acestea duc la o concurență între capitaliști, fiecare își angajază o armată întregă de agenți și voiajori, tipăresc reclame peste reclame, trimit prețuri curente, cari toate costă o grămadă de parale.

Cine plătește toate aceste sarcine, de bună seamă consumenții în prețul fabricatelor.

Pe lângă astea mai punem și beneficiile oamenilor cari îngrijesc împărțirea produselor, a comercianților, cari încă urmăresc aceeași tendință și atunci ne vom putea da seamă de ce produsele sunt așa de urcate în preț și de unde vine scumpirea traiului.

De serviciile acestor agenți voiajori, ai reclamelor și ale comercianților ne putem lipsi, dacă cumpărăm produsele direct dela producător. Pentru consumator e egal dela cine ia articolul necesar, vorba e să corăspundă.

Și aici zace rolul cel mai important al acestor tovărășii de consum, *procurarea de articole pe seama membrilor direct dela producători și liberarea de sub tutela economică și stăpânirea socială a capitaliștilor.*

Dacă va socoti cineva plățile agenților și al reclamelor, am vedeă ce sume enorme, ar putea rămâne în punga consumenților.

Secretul acestor interprinderi ni l-au arătat pionerii dela Rochdale, acești muncitori săraci a căror societate a ajuns în felul acesta punctul cel mai ideal; consumenții tovărășiei lor sunt în acelaș timp și producători.

La început în magazinul lor vindeau numai cafea, zahar, făină, cu prețuri potrivite spre mulțămirea membrilor. După șase ani de activitate cooperativa lor a întemeiat o moară care a mers foarte bine și care i-a îndemnat să cerce și cu alte ramuri de producțiune. Astfel au înființat o măcelărie, o brutărie, o croitorie și cizmărie, iar după 15 ani în 1859 și o țesătorie, care da de lucru la o grămadă de muncitori și toate acestea succese au să le mulțamească numai *cinstei și spiritului de solidaritate*, care i-a condus.

În Anglia organizarea acestor cooperative a ajuns până acolo, încât sunt în stare să lifereze mobile și unelte și chiar și locuințe. Au câmpuri pentru cultivarea ceaiului și a cafelei prin colonii, în cele mai mari porturi din lume au agenturi, cari fac cumpărările de produse en gros pe seama federalei societăților de consum.

Cooperativele de consum au mult de luptat, mai ales cu clasa comercianților și spre mulțămirea noastră, ele ies învingătoare, dovadă e răspândirea atât de repede a acestor societăți. Față de comercianți ele au acel favor, că încep cu un număr stabil de consumatori, pe când comerciantul trebuie să și-l câștige. Mai departe fiecare primește aceeași calitate de marfă, deoarece nu se urmează principiul profitului, nu e protejat față de altul și nu e servit mai rău. În caz de nemulțumire organele de administrație se pot schimba, fiind această pu-

tere în mâna membrilor. Organizarea centralelor pentru cumpărarea en gros contribuie la păstrarea independenței și la ușurarea concurenței. Astfel se organizează puterea de consumație a poporului, care e cea mai puternică armă în lupta economică dintre diferitele popoare.

În decursul vremii practica a stabilit și unele principii, de cari e bine să se țină seama în conducerea unor astfel de cooperative.

Mai întâi de toate numărul membrilor să nu fie hotărît și membrii să nu se recruteze numai dintr'o clasă de oameni. Prin faptul acesta tovarășia se mărește și primește o mai mare putere de rezistență.

Să se introducă cvote, cari țin pe membrii legați de tovarășie și cari să nu fie mai mici de 20 fcs.

Mărfurile să nu se vândă cu prețul cât au costat ele, ci ceva mai urcat, însă mai scăzut ca cel de piață, iar din profitul curat să se rebonifice la membri un procent oarecare în raport cu suma de cât a cumpărat. Principiul acesta al rebonificării, adoptat mai întâi de pionirii dela Rochdale, are o mare însemnătate.

O parte din venitul curat să se întrebuințeze pentru crearea unui fond de rezervă. Mulți combat principiul acesta, ca nefiind în armonie cu ideile cooperative, decât în lupta economică, care are atâtea surprinderi, unele rezerve sunt necesare pentru siguranța învingerii și ori cum acestea măresc averea națională.

Să se țină strict de plățile în numărar, pentru că altfel tovarășia în curând ajunge în criză de capitale și-și pierde independența, pe lângă astea interesele după împrumuturi scumpesc mărfurile. Chiar pentru consumenți prezintă avantajii, deoarece îi silește să-și reguleze cheltuielile casei, văd cât este necesar pentru susținerea familiei și nu se spesează mai mult decât veniturile cari le au. Aceasta mărește încrederea în lupta pentru pâne.

Cea mai grea problemă în conducerea acestor tovarășii de sigur e controlul și administrarea. Nesuccesele acestor întreprinderi au fost cauzate aproape toate din lipsurile ce s'au semnalat la control sau conducere. Sau că s'au ales persoane, cari erau interesate ca particulari în întreprindere, sau controlul slab a dat loc înstrăinărilor de mărfuri, să nu zicem furturi și funcționarii aplicați în afacere au dat de mal tovarășia, iar pe ruinele ei și-au întemeiat dânsii întreprinderi înfloritoare. Pentruca să se împedec astfel de năzuinți egoiste se recomandă în tot locul, ca funcționarii angajați să depună cauțiuni cât de urcate. Mai ales însă administrarea și controlul să fie în mâna membrilor, înțelegem numai cei din tovarășie să ia conducerea și nici decum comercianți falși sau marii industriași, fie ei și membri.

Cele mai însemnate afaceri numai prin conziliul administrativ să se rezolve, iar controlul comitetului de supraveghere nu numai să fie cât se poate de des, ci mai cu seamă de specialiști exercitat, iar întru cât nu sunt în tovărășie să se ceară ajutorul lor de altă parte.

Și cum aceste cooperative slujesc masele poporului, trebuie să i-se dea acestora posibilitatea, să poată pătrunde în secretele administrațiunei, să nu fie numai folosit sau chiar eliminat, ci dimpotrivă apropiat. O muncă pentru ridicarea poporului, numai prin el însuși se poate face.

Foloasele acestor cooperative de consum, credem că nu sunt greu de aflat, iar viața economică a altor popoare mai avansate ne oferă bogate dovezi. Prin faptul că într'o comună urbană sau rurală și-au făcut apariția o tovărășie de consum, comercianții sunt siliți să țină seamă de prețurile ce sunt la cooperativă, ca să nu-și piardă întreaga clientelă, se va interesă deci de calitatea mărfurilor și fără voie concurența îl va constrânge să-și aducă și el marfă de calitate mai superioară și nu falsificate ieftine, cari aduc câștig la comercianți însă ruinare fizică la consumenți. Tovărășiile căutând să mulțamească pe membrii, se va îngriji de mărfuri superioare și văzându-le cu prețuri nu prea exagerate va putea aduce un echilibru în negoț, distribuirea produselor se pune pe o bază reală și se mai potolesc tendințele de îmbogățire. Plățile în numărar, după cum am amintit, au o putere educativă în viața economică a familiilor, iar cu rebonificările ce primesc consumenții din profitul tovărășiei, câte lipsuri nu se acoper.

Răspândirea unor astfel de cooperative de consum deci, nu pot să fie decât spre cel mai mare folos și pentru poporul românesc și înființarea lor n'ar mai trebui întrelăsată.

c) Cooperativele productive.

I. Lăptăriile. Prelucrarea produselor brute zăcea până decurând, aproape în toate țările, în mâinile capitalismului, așa că după datele statistice numai o mică parte se făcea direct de către producători și micii industriași. În urma speculațiunii capitaliste, consumatorii, cari erau totodată și producători de bunuri, au ajuns să plătească tare scump derivatele produselor lor, ba de cele mai multe ori cumpărau produse falsificate. Desvoltarea ce a luat în timpul mai nou societățile, i-a adus la ideia că cu ajutorul cooperativelor pot singuri să-și prelucre produsele ce privesc și astfel, nu numai, că au în consum mărfuri de calitate

bună, dar chiar venitul ce derivă pe urma prefacerilor, curge în folosul lor.

Țara în care aceste cooperative productive a luat o dezvoltare frumoasă e Franța.

Cum au luat aceste cooperative productive o așa de mare extensiune, se explică prin faptul că au fost sprijinite de societățile de consum, cari se află în mare număr și cari sânt angajate cu cvote la aceste întreprinderi.

Vedem deci, că atât producțiunea, cât și valorizarea a mers mână în mână. Lăsând la o parte cooperația productivă industrială, vom trece la cea agricolă, fiind mai de însemnătate pentru condițiile noastre economice.

În coloniile agricole din Anglia s'a început mai întâi valorarea laptelui și prefacerea lui în produse căutate de consum în unt și brânză.

Experiențele făcute în Anglia au fost adoptate de economii din Holanda și Elveția. Acolo existând o economie de vite dezvoltată și în multe locuri, în urma pozițiunii geografice, neputându-se valoră laptele destul de avantajos, au înființat așa numitele: *cooperative pentru valorarea laptelui* (lăptării), în cari se fabrică unt și brânză pentru consumul de toate zilele. Lăptăriile din Holanda au ajuns la cel mai perfect aranjament și ele au servit de model lăptăriilor din Germania, unde acestea încă au dezvoltare frumoasă.

Fiind producțiune de lapte în mai toate țările, o producțiune de căpetenie, credem că nu e de prisos, dacă vom stăruî puțin asupra acestor feluri de cooperative productive.

Să luăm de pildă Germania, care are o producțiune anuală de 30 miliarde litrii de lapte.

Din această producțiune, după statistică, merg în consum direct cam 7 miliarde de litre. (Această cifră crește mereu, mai ales în urma mișcării antialcooliste). 3352 de lăptării cumpără 6 jum. miliarde, pentru prăsilă se pierde cam 3½ miliarde iar pentru trebuințele casnice se folosesc 13½ miliarde de litri.

După aceste cifre destul de însemnate, putem vedea cum se împarte valoarea acestui ram de producțiune și ce cantitate e valorată de lăptării.

Rentabilitatea lăptăriilor nu poate fi fixată în studii economice, ea variază și depinde de atâtea împrejurări, iar asupra însemnătății lor vorbim cu altă ocazie. Acî ne vom ocupa puțin de aranjamentul acestor fel de cooperative, după experiențele altor țări.

În cazul când într'un ținut e o producțiune mare de lapte și laptele brut nu poate fi vândut direct în consumație, iar pe

de altă parte prelucrarea lui nu se face destul de rațional, e bine dacă se îndeamnă acești producători la o asociere pentru valorarea în comun a acestui prisos de producțiune, la înființarea de lăptării. În aceste așezăminte, prin mașini speciale (Alfa-Separator), se desface laptele în smântână și zăr. Din cel dintâi se fabrică untul, din al doilea brânza pentru consumație, iar resturile pe urma acestor fabricate se folosesc pentru îngrășarea porcilor.

Pentru rentabilitatea unei astfel de lăptării, e necesar mai întâi de toate un centru sigur de desfacere (orașe, stațiuni balneare) și o cantitate de cel puțin 3000 litrii de lapte la zi pentru fabricare; iar ținutul din care se adună această cantitate trebuie să fie așa stabilit, încât nunumai să fie posibilă, dar totdeauna asigurată strângerea cantității. Toți liferanții de lapte e bine, dacă sânt totodată și membrii ai acestei cooperative. Cât privește forma ei, în cele mai multe locuri s'a adoptat: responsabilitatea limitată.

Liferanții de lapte, cari sunt în acelaș timp și membrii ai cooperativei, iau un preț mai mic pentru litrul de lapte vândut, ca d. e. nemembrii.

În schimb însă la sfârșitul anului primesc din venitul curat dividende, în raport cu cantitatea de lapte liferată. Prețul laptelui e bine dacă se stabilește după conținutul de grăsime și cantitate, iar vinderea productelor să se facă direct la consumenți, după posibilitate, și nu la comercianți, a căror soliditate e foarte schimbăcioasă.

Laptele ce merge direct în consum, înainte de a se transporta trebuie *pasteurizat* (incălzitorul: Regenerativ). În Germania sânt obligați, chiar prin lege la aceasta, pentruca să se împedecă răspândirea ofitei. În multe provincii lăptăriile susțin laolaltă *laboratoriile chimice* pentru examinarea chemică și bacterologică a laptelui.

Directorul acestei întreprinderi să nu fie membru al direcțiunii, ci angajat cu contract. Ce privește trebuința de numărare, e consult dacă își deschide cont-curent la cea mai apropiată bancă populară.

Aranjarea unei astfel de lăptării cere un capital de cel puțin 25.000 coroane, de aceea înainte de înființare, trebuie să se judece bine asupra rentabilității ei, căci un calcul greșit aduce în caz de lichidare mari pierderi, mai ales la vinderea clădirilor și mașinelor.

f) Cooperativele de viticultori.

A doua grupă mai importantă de cooperative productive o formează tovarășile pentru valorarea vinului.

Scopul acestor cooperative este îmbunătățirea stării financiare a viticultorilor, printr'o valorare mai avantajioasă a vinului, cumpărarea în comun a uneltelor necesare pentru lucrarea viilor, instruirea viticultorilor asupra influențelor stricătioase și combaterea acestora în cultura viilor, precum și perfecționarea îngrijirii vinului, după progresele științei de azi.

Negustorii și comisionarii de vinuri, legați la olaltă în cele mai multe locuri în trusturi, folosindu-se de neorientarea asupra prețului și mai ales de sărăcia micilor producători; ajung să fixeze pe lângă toată calitatea ineseptionabilă, niște prețuri la vin cari de multeori pun în cumpănă rentabilitatea acestui ram de producțiune. Ba în unele țări, unde controlul statului e slab, vinurile falsificate au ajuns să ia o răspândire îngrijitoare, care toată se desvoaltă pe spinarea viticultorilor.

Având de a suportă și concurența vinurilor străine, producții de vinuri dintr'un cerc oarecare, s'au grupat pentru apărarea intereselor lor în cooperative, cari în vremea din urmă au luat o răspândire vrednică de atențiune. În Germania din producțiunea anuală de 120 milioane mărci, 5% se valorează de cooperative.

Aceste tovărășii cumpără producțiia de struguri dela membrii lor, care o preface prin întocmiri speciale în vin. Când vinul a ajuns format pentru vânzare și transport, tovărășia publică un anunț prin gazete, unde fixează o zi de licitare, la care iau parte de regulă comisionari, negustori de vinuri sau alți cumpărători. Astfel de zile de licitare (Weinprobe) pot fi mai multe pe an, depinde de preț și producțiune.

În unele locuri strugurii se plătesc după prețul ce-l au în timpul culesului, în alte locuri mai ales la membrii tovărășiei se dă un preț mai mic, la cumpărarea strugurilor, iar după încheerea anului din venit se împarte dividende de furnizare, ca la lăptării. Când însă concurența negustorilor de vinuri e mare, aceasta din urmă e cu greu de adus la îndeplinire.

Experințele ce se fac cu acest fel de cooperative, au să se lupte, chiar în țările cu un sistem cooperativ mai dezvoltat, cu multe neajunsuri.

Cauzele acestor nesuccese sânt a se căută parte în greutatea ce se întâmpină la vânzarea vinului, parte în concurența vinurilor străine, a capitalului prea băgat în instalațiuni și a micului capital ce rămâne pentru negoț, sau în fixarea unui preț prea mare pentru struguri. Dar mai ales în conducerea greșită a acestor fel de întreprinderi.

Pentruca desfacerea vinului să fie mai ușoară, cooperativele au înființat *centrale pentru mijlocirea vânzării*, cari au în sânul lor un inspector pentru controlul pivnițelor.

Înainte de toate, însă, înființarea astorfel de cooperative, trebuie sprijinită numai acolo unde se găsesc în mare măsură condițiile de prosperare și unde conducerea ei stă în mâna unui om, care are nu numai cunoștințe temeinice, privitor la îngrijirea vinului, ci și cunoștințele comerciale.

Regulamente privitoare la conducerea acestor cooperative sunt necesare, însă nu pot cuprinde totdeauna tot și de multeori întreaga afacere depinde de capacitatea și onestitatea conducătorului. De aceea nu putem fixa regulile în această privință, recomandăm, ca în fruntea astorfel de întreprinderi să se angajeze numai puteri probate, cărora să li se dea o mai mare libertate în afaceri și să nu facă, cum e obiceiul, economie la plata ce e legată de o astfel de conducere.

g) Mori, brutării.

O altă grupă însemnată de cooperative productive o formează fabricile de spirt și zahăr, morile și brutăriile.

Unde desfacerea cartofilor sau a sfeclilor e anevoioasă sau nu destul de favorabilă, prin prelucrarea lor, se poate ajunge la o valorizare mai avantajoasă.

În condițiile noastre economice însă, unde fabricarea zăharului și mai ales a spirtului e legată de legi speciale și de licențe, cari se dau de obicei boerimii scăpătate pentruca să o precupească la ovrei; acest ram de producțiune nu prea are importanță pentru mișcarea noastră cooperativă. El formează mai mult un obiect de studiu al claselor privilegiate, sau e posibil în țările unde egala îndreptățire e respectată. Că o să aibă o mare dezvoltare în sistemul cooperativ, ne dovedesc datele statistice ale cooperativelor din Germania și Franța, unde acest soi de întreprinderi găsește o aplicare însemnată.

Fiind spiritul de întreprindere atât de puțin dezvoltat la români, o deosebită importanță nici cooperativele pentru producerea electricității n'au. Înființarea lor reclamă cunoștințe tehnice temeinice și puteri foarte ieftine de producțiune, de aceea e bine ca astfel de întreprinderi să se lase mai ales pe seama comunelor politice.

De interes ar fi pentru noi morile și brutăriile, cari au luat în Franța o dezvoltare atât de desăvârșită încât au servit de model tuturor celorlalte țări.

În comune rurale mai mari, sau în apropierea orașelor cu abundentă producțiune de grâne, aceste cooperative pot și din punct de vedere financiar să se desvolte destul de bine, deoarece cumpărarea produselor brute dela membrii se face în condiții mai avantajoase, iar asupra calității e totdeauna garanție.

Mai rămâne ca desfacerea să se facă cu ușurință și în împrejurări favorabile.

Să nu se caute câștiguri mari și neasigurate, ci după putință întreaga vânzare să se încheie pe bani gata.

Nesuccesele acestor întreprinderi, cari în decursul vremii s'au semnalat ici și colo, în cele mai multe cazuri au fost pricinuite de aceste imprudențe. Mai departe, ca să se poată suportă concurența întreprinderilor private, multe cooperative și-au făcut mori cu instalațiuni enorm de costisitoare, au angajat pentru un interval lung un capital mort, ce nu se poate amortiza așa ușor. Calitatea mașinilor întrebuițate în aceste instalațiuni, nu a fost garantată și controlată și astfel dese reparaturi au mărit speșele de producțiune într'atât, până când rentabilitatea a fost exclusă.

Ca să se încunjure aceste daune, în Germania mașinile și instalațiunile acestor întreprinderi se controlează până în cele mai mici amănunte de biroul tehnic, care funcționează la centrala cooperativelor și astfel se împedecă tragerile pe sfoară împreunate cu furnizările de mașini.

Mai rentabile s'au dovedit acele cooperative productive, cari pe lângă mori au înființat și brutării. În astfel de cazuri întreg venitul ce rezultă dela producerea făinei și a pânei intră în punga agricultorilor, ca primii producători de mărfuri brute.

Consumul de pâne fiind mai mare la orașe, pe deoparte în urma populației mai mari, pe de altă parte neavând fiecare familie întocmiri pentru facerea pânei, e natural ca brutăriile să se desvoalte mai mult în aceste centre.

Orașele Franciei, în cari găsim atâtea sindicate și tovărășii de consum, unde desfacerea pânei se face cu ușurință, ne pot servi cu multe experiențe și învățături, ce privește cooperativele de brutării.

h) Alte soiuri de cooperative.

Cu toate că sistemul cooperativ poate cuprinde aproape toți ramii economiei, o aplicare mai intensivă n'a găsit până acum decât numai la unele soiuri de întreprinderi. Din acestea cele mai însemnate sânt cooperativele de prăsilă, măcelării, obștiile sătești pentru pășunat, tovărășiile pentru folosirea de mașini agricole, de asigurări, ș. a.

Comunele, cari nu sânt aplicate să lucreze pentru îmbunătățirea rasei vitelor sau a galițelor, sau unde Românii trăesc la olaltă cu alte naționalități, cari au conducerea politică în mână, sistemul cooperativ poate veni totdeauna celor părăsiți în ajutor, ba de multeori s'a dovedit, că o astfel de asociare a dat mai frumoase rezultate.

Îmbunătățirea rasei și asigurarea vitelor, sunt pentru împrejurările noastre de mare importanță și ne place să sperăm, că stăruințele puse în privința aceasta de unii oameni vor găsi o largă răspândire, care ne va aduce mari foloase.

Poate de o mai mare importanță pentru noi ar fi obștiile sătești pentru pășunat. Desvoltarea ce au luat aceste tovărășii în Anglia, a găsit aplicare și la Români din regat, ba partidul liberal a fost în privința aceasta un puternic sprijinitor. Economia de vite a mărginenimii, în urma nenorocitelor convenții vamale, a ajuns la nimicire. O schimbare a situației în unele părți, credem că numai cu obștiile sătești se mai poate creia, de aceia studiul și aplicarea lor, constituie o problemă din cele mai însemnate.

Cumpărarea de mașini agricole, mai ales de mașini de treerat sunt în condițiile financiare ale țaranului nostru lucruri greu de realizat. Foarte puțini pot să-și procure singuri câte-o mașină de treerat și astfel sunt avizați la mărinimia cutărui străin plătită foarte scump de mulțorii și aceea. Intovărășiți laolaltă agricultorii însă pot să-și cumpere o astfel de mașină, care îngrijită, aproape în toate cazurile a arătat o rentabilitate multă-mitoare.

Ba în Thuringia, băncile populare raiffeiseniene și-au procurat ele mașini agricole, cari le dau în întrebuințare la membrii pe lângă o taxă potrivită. Astfel în 1903 aveau în întrebuințare 474 de mașini agricole, iar statistica Germaniei din 1894/5 arată, chiar «la micii proprietari o mai răspândită întrebuințare»), poate în urma lipsei brațelor de muncă.

V. Organizarea și scopul federalelor.

În vederea unor rezultate mai multămitoare și durabile, pe urma muncii lor de regenerare a vieții economice — cooperativele sătești — s'au asociat așanumitele *federale* cari sânt niște societăți cu statute, în cari membrii sânt tovărășii dintr'un ținut oarecare, al căror număr nu se limitează și cari plătesc ca taxă de membru o cvotă stabilită mai înainte de statute.

Aceste federale, cari trebuie induse la tribunal se conduc și administrează de:

a) adunarea generală și de

b) consiliul de administrație ales de adunarea generală.

Fiecare tovărășie, care a primit decretul de membru în această federală, are drept să trimită la adunarea generală un plenipotențiat care însuși trebuie să fie membru al vreunei tovărășii și care are drept de un vot, ceilalți membri ai tovărășiilor pot să aziste la adunarea generală a federalei, însă fără drept de vot.

Scopul acestor federale este arătat în statute și de regulă cuprinde:

1. răspândirea ideilor cooperative pe calea publicității.
2. agitarea și înființarea de cooperative acolo unde se simte necesitatea și par rentabile;
3. promovarea intereselor comune;
4. revizuirea bilanțului la tovarășii;
5. înființarea de casse centrale de credit;
6. perfecționarea organizării administrative prin conziii de specialiști etc.

Pentruca să aducă la îndeplinire aceste probleme la cari s'au angajat, federalele aranjază cursuri instructive pentru organele de administrație și revizuire, redactează gazete, broșuri, statute tip. și registre, trimite conferențieri ambulanti, plătesc instructori pentru lăptării (ingineri, mecanici), pentru cultura și valorizarea vinului, a poamelor, a bucatelor, controlează planuri de zidire pentru magazine de bucate, comandă mașini agricole și îngrășăminte chimice etc.

Aceste federale concentrează în jurul lor toate forțele, cari în urma activității lor au dat dovadă de o adâncă pătrundere a sistemului cooperativ și cari cu o mare abnegație s'au alăturat la această mișcare. De regulă la aceste federale să cheamă bărbații de pe la diferite tovarășii, cari au excelat fie pe terenul administrativ, sau pe cel publicistic.

O limită a cercului de activitate al acestor federale nu se poate stabili, el se mărește cu cât sistemul cooperativ ia o lățire mai mare și cu cât cuprinde mai mulți rami de operațiune.

VI. Centralele cooperative.

În organismul cooperativ un rol foarte important îl au *cassele centrale*. După obiectul întreprinderii lor deosebim casse centrale pentru băncile populare, cari au de scop alimentarea cu credit și înlesnirea tuturor afacerilor de bancă pe seama băncilor populare, cari s'au atașat la aceste centrale pentru cumpărarea și vânzarea în comun de articole în contul diferitelor cooperative.

Pe piețele de bani, oricât ar fi de ușoare condițiile de credit, pentru însoțirile dela sate, folosirea lui e împreună de foarte multeori cu multe neajunsuri, așa încât s'a simțit necesitatea, ca tovarășii pentru aceste trebuințe, să-și creeze singur un izvor de alimentare.

Condițiile în cari aceste centrale acoardă creditele sunt în împrejurări normale, foarte avantajoase, căci nu se are în vedere numai strângerea de venite, ci mai ales ajutorarea tovarășiiilor.

Acordarea de credit la băncile populare se face după o examinare amănunțită a tuturor evidențelor, din cari se poate stabili averea cooperativei și a membrilor ei.

În astfel de cazuri, se cercetează:

1. Statutele cooperativei;
2. Lista membrilor cooperativei și a averii ce reprezintă fiecare;
3. Bilanțul anului care a expirat;
4. Bilanțul brut al ultimei luni;
5. Raportul ultim al revizorului;
6. O copie a concluzelor direcțiunii referitoare la îndreptarea greșelilor observate de revizor;
7. O listă a dării ce plătesc membrii cooperativei.

Fiind adoptată la cele mai multe bănci populare, garanția nelimitată, acordarea creditului nu prea întimpină greutatea, fiind rizicul împărțit pe averea privată a atâtor membrii.

Forma acestor casse centrale este cea a cooperativei cu responsabilitatea limitată, sau a societăților pe acții. Membrii pot fi însoțirile de credit și alte cooperative din ținutul respectiv. E bine dacă înființarea astorfel de centrale se face după județe, provincii sau ținuturi, deoarece se naște o raionare necesară pentru viața economică.

Cassele centrale pentru cumpărarea și vânzarea în comun, au de scop cumpărarea în mare, de articole necesare pe seama cooperativei sătești, sau vinderea în comun de produse agricole.

Prin faptul că se cumpără o cantitate mai mare de articole, se obține totdeauna un preț mai favorabil. Mai departe se asigură calitatea mărfii și se ia rizicul pentru orice pagube. Aceste casse centrale n'au magazine, ele mijlocesc pe lângă o proviziune minimală, cumpărarea și vânzarea de articole. Au legătură pe toate piețele și sunt orientate asupra prețurilor și calității diferitelor mărfuri.

În cele mai multe state, serviciul casselor centrale se face de către federale, unde e întreaga conducere concentrată.

Principiul diviziunii muncii, s'a arătat și la cooperative de folositor și s'a dovedit că un avânt mai puternic numai așa se poate da, dacă se decentralizează această muncă și fiecare își ia organizația ei de sine stătătoare. Astfel întâlnim în Germania casse centrale pentru însoțirile de credit, pentru cumpărarea și vânzarea în comun, centrele de lăptării de vieri ș. a. Chiar și organizația raiffeiseiană a adoptat punctul acesta de vedere.

În Austria încă s'a arătat tendința aceasta de decentralizare.

VII. Insemnătatea economică a cooperativelor.

Oricare organizație, care lucrează pentru desrobirea economică a clasei în serviciul căreia s'a pus, ne prezintă deosebite arme de luptă, al căror succes depinde de felul cum sunt aplicate și conduse.

Fiind sistemul cooperativ unul din cel mai răspândit ni se impune o datorie să cunoaștem mai de aproape avantajile ce ne oferă, atât ce privește răspândirea lui, cât și mai ales pentru combaterea adversarilor acestui sistem și concentrându-le toate laolaltă să ne putem da seama ce putere ne stă la dispoziție.

În primul loc găsim la *însoțirile de credit satești* două mari avantagii ce privesc depunerile și creditul.

Aproape întreaga populație a noastră trăește la țară. Prin faptul că avem bănci populare la sate, oferim ocazia oricărui țăran să-și depună prisosul de bani spre păstrare, să nu-și ia refugiul la ciorap sau la alte obiceiuri cunoscute. De multeori se întâmplă, că din cauza depărtărilor, țăranii noștri așteaptă vremea, când pot adună o sumă mai mare de bani, care să o ducă apoi la banca din oraș spre păstrare. În această vreme însă ispita bate la ușă și cu nădejdea că se vor pune iar la loc să risipește agoniseala. În chipul acesta se pierd sume enorme de bani sau rămân nefructificate.

E drept că avem bănci pe la orașe, dar acestea nu ajung pentru trebuințele economice ale țăranilor.

Înlesnirile ce ni le dă aceste însoțiri din apropierea noastră, ajută la promovarea spiritului, de cruțare, care cultivat prin prelegeri și școli de conducătorii poporului, poate aduce mari foloase.

Mai ales pentru micii deponenți, îndemnurile acestea au o deosebită importanță.

O mare parte din depuneri, adunate cu multă sudoare ajunge în păstrare pela bancheri sau societăți cu o conducere slabă sau de o soliditate problematică. Asupra solidității acestor bănci, țăranul nu e informat, ba în zilele noastre chiar intelectualii întâmpină greutăți la controlarea bilanțului și de foarte multeori s'a întâmplat, că falimentul acestor case a ruinat economicește sate întregi.

La cooperative și mai cu seamă la cele cu responsabilitate nelimitată, dupăcum am amintit și cu altă ocazie, cazurile acestea dacă nu sunt excluse, dar se întâmplă rar, pentru că pretensiunile creditorilor sunt garantate de averea membrilor și cazurile când această avere n'a ajuns la acoperirea tuturor pretensiunilor se pot număra pe degete.

Pe lângă siguranță și comoditate, cooperativele pot oferi mai multe avantagii și cu privire la fructificarea depunerilor, deoarece n'au atâtea spese de administrație cu alte societăți.

Din aceleaș motive și creditul ce-l dă membrilor poate fi cu mult mai ieftin, ca la societățile pe acții. Cercul de activitate al unei tovarășii e mic, oamenii se cunosc foarte bine, atât ce privește starea materială cât și caracterul. Un econom dacă are lipsă de parale nu trebuie să alerge pela notari după acte de avere, sau după recomandății pe la bărbați de încredere și agenți, cari cer pentru serviciile lor taxe enorme, ci merge la însoțirea de credit unde e membru șiși ridică fără multă așteptare suma ce i-se poate acorda după garanția ce oferă. În astfel de împrejurări se economisesc bani, timp și alergătură.

Mai departe faptul că la cooperative, ori ce credit ce se votează trebuie controlat pentru ce scopuri se întrebuițează și numai acelor persoane li se dă credit, cari îl întrebuițează rațional, înlesnește acțiunea de despovorare, care este cea mai principală în lupta pentru desrobirea economică.

Chiar la cumpărările de pământ, (un lucru de mare însemnătate în viața noastră economică), cooperativele pot veni în ajutor și mai iute și mai rațional.

Neținerea terminelor de plată, protestele, cari la alte societăți aduc atâtea pagube țărânilor, la cooperative nu sunt ținute așa strict, pentru că conducătorii acestor tovarășii știu, că banii după muncă și produse nu se pot încasa așa de regulat cum se încasează de pildă lefurile.

Pe lângă acestea, legăturile ce au cooperativele, pot chiar la țară să mijlocească orice fel de afaceri de bancă.

Tovărășiile pentru cumpărarea în comun ne prezintă alte avantagii. Prin faptul, că se cumpără totdeauna cantități mari de articole, cari se plătesc cu bani gata, rezultă că membrii unei astfel de cooperative pot primi articolul necesar cu un preț cu mult mai mic ca alții, pentru că tovarășia nu caută să facă afaceri bune, ci să ajute pe membrii ei, mulțumindu-se cu un profit mai modest.

La astfel de cantități mari de marfă se cruță nu numai la cheltuielile de transport, dar și la timp.

Mai departe asupra calității unui articol se poate face mai ușor controlul, dacă se comandă în mare, decât dacă se cumpără în mic, pentru că spesele de control d. e. la îngrășămintele chimice sau nutreț, se împart pe mai multe persoane.

În caz când tovarășia e în legătură cu o centrală de cumpărare și vânzare în comun, aceasta garantează pentru calitatea

articolelor, pentru că controlul se face de ea pentru mai multe cooperative deodată.

Intemeindu-se astfel de cooperative la sate, cu vremea și agricultura ia o dezvoltare mai frumoasă, pentru că agricultorii văd foloasele ce aduc d. e. îngrășămintele chimice, mașinile, unele soiuri de sămânțe etc.

Se mărește producțiunea și se îmbunătățește calitatea produselor.

Obiceiul ce unele cooperative l-a adoptat, ca anume plata articolelor comandate să se facă imediat și în bani gata, a avut o mare influință educativă asupra țărănimii. S'au dat la rânduială, nunumai în raporturile cu tovărășia, ci și cu alți oameni și astfel au ajuns să se țină independenți.

Să nu rămână datori pela ovreii din sat și dependenți de ei, căci așteptarea lor se plătește totdeauna foarte scump.

Mai mare importanță au *cooperativele la valorizarea produselor agricole*, a vitelor și a ouălor. Sunt destul de cunoscute greutatea ce întâmpină agricultorii pela târguri, când trebuie să-și vândă bucatele. Nefiind bine orientat asupra prețului, ajunge la oraș între negustorii de bucate cartelați, cari le oferă nește prețuri scăzute. Dacă are lipsă mare de parale, ceea ce se întâmplă mai în toate cazurile, e bun bucuros dacă își vinde bucatele cu oricare preț, ca să se întoarcă acasă. Ba în unele ținuturi e și mai rău. Copleșit de datorii și de biruri, țăranul își vinde bucatele de pe câmp înainte de recoltă. Iși poate oricine închipui, ce prețuri poate lua la vremea aceea pe produse.

Printr'o vânzare în comun, în cantități mari și direct la mori sau fabrici se delătură amestecul negustorilor și se ajunge la prețuri mai favorabile. Cele mai multe tovărășii își au magaziiile lor, unde prin instalațiuni tehnice se curăță, uscă și sortează bucatele. Spesele acestea de curățire sunt foarte mici în raport cu prețurile ce se obțin de pe bucatele îngrijite. În cazurile când prețurile sunt tare scăzute, până la urcarea lor, bucatele înmagazinate se pot lombardă și astfel se mulțămesc deocamdată cererile de numărare. Curățirea și sortarea cerealelor, îmbunătățește producțiunea, se ajunge în privința calității la omogenitate, atâta de căutată pe piețele străinătății.

Tot astfel stăm și cu vânzarea vitelor. Transporte mari de vite vândute direct la măcelării, ne oferă prețuri cu mult mai ridicate, decât vânzările parțiale, făcute la negustori, cari în cele mai multe cazuri nici nu plătesc cu bani gata. Pentru prăsila vitelor și îngrijirea lor, cooperativele totdeauna au avut o influință binefăcătoare; cu ajutorul lor sate întregi au ajuns pe

neobservate să aibă rasele cele mai bune de vite. În ținuturile unde sunt cooperative, în comerțul de vite, nu obvin diferențe așa enorme de prețuri; prin concurența lor se ține o măsură în preț, se regulează oarecum și se câștigă un centru stabil de desfacere.

Vânzarea poamelor și a ouălor făcută pe calea tovarășiei a dat cele mai frumoase rezultate. Nu numai că a delăturat speculațiunile ovreești, dar printr'o sortare și vânzare în cantități mari s'a exoperat prețuri mai bune. Mai ales la valorizarea ouălor, organizația cooperativă a adus mari foloase. Sortate și îngrijite până în timpul ernii, ouăle ajung să aibă prețuri îndoite, rentabilitatea creșterii galițelor se mărește și pentru multe familii sărace el formează un izvor de câștig. În apropierea stațiunilor balneare, câte familii nu se susțin din această ocupație?

În domeniul *cooperativelor productive* întâlnim deasemenea o mulțime de avantagii. Să luăm de pildă lăptăriile. Atât vânzarea laptelui, cât și a untului, făcută în cantități mici și la diferiți consumatori nu se poate compara în privința prețului cu vânzarea efectuită de tovarășii, unde prin instalațiuni tehnice se dă o îngrijire mai mare acestor produse.

Pregătirea untului la economia noastră se face într'un chip de tot primitiv. Laptele se adună în vase necurate, se ține prin camere de unde ia diferite mirosuri, se pregătește la intervale nepotrivite și astfel se obține o calitate inferioară, care nu prea e căutată și care are un preț slab. Vândut laptele la tovarășii, acestea prin aranjamentele speciale produc și mai mult și mai bun unt, curat, de aceiaș calitate, care are și un preț mai mare.

Laptele care intră direct în consumație, se pasteurizează și e ținut totdeauna la o temperatură favorabilă. În chipul acesta economii nu numai cruță timp cu pregătirea untului și cu vânzarea lui pela orașe, dar își valorizează mai avantajios laptele și nu e dependent de consumenți. Sunt timpuri unde munca brațelor e așa de scumpă și trebuincioasă, ca de pildă pe vremea recoltei, încât ceasurile pierdute cu pregătirea untului sunt mai scumpe decât untul însuși. Pe lângă astea plata laptelui se face lunar, în sume mai mari cu cari mai poți acoperi câte un năcaz, nu se face zilnic sau la târguri unde banii se cheltuesc de cele mai multeori pe nimicuri. O valorizare avantajioasă a laptelui, aduce cu sine desvoltarea economiei de vite.

Mai interesante sunt experiențele făcute în cercul cultivătorilor de vii. În anii cu o recoltă bogată, în lipsa aranjamentelor pentru strângerea mustului, se vând struguri cu prețuri de bațjocură, iar în anii slabi nu ese nici munca, nici capitalul

băgat în cultura viței de vie. Schimbările acestea ruinează gospodării întregi. Uniți prin cooperative viticultorii pot nunumai să-și valorizeze mai avantajos strugurii, dar ajung să fie independenți de comerț, să-și cultive mai bine via, să-și pună soiuri nobile și să nu aibă așa mari greutateți cu desfacerea vinului, care în urma concurenței străine devine tot mai grea.

În *centralele cooperativelor*, fie ele de credit sau de cumpărare și vânzare în comun, prin faptul că sunt conduse de oameni de specialitate și concentrează în ele toată producțiunea și cererea de articole, poate să ne dea nunumai credite și articole mai eftine și să ține în evidență puterea de consum, dar avem totdeauna garanția unor afaceri cinstitute, ne apară și ne servesc cu informații și deslușiri în problemele noastre.

VIII. Însemnătatea socială a cooperativelor.

Dupăce cunoaștem însemnătatea economică a cooperativelor, o întrebare firească se naște, oare în alte direcții această organizație să n'aibă nici o importanță?

Servește ea numai dezvoltării financiare a unui popor, sau efectele ei trec și alte hotare mai îndepărtate și mai setoase de regenerare? Hotărît mișcarea cooperativă este o mișcare socială de înaltă valoare, ba unii sociologi îi prevestesc o importanță din cele mai mari.

Dintre problemele vremurilor noastre, la a cărei rezolvire în stat și afară de stat, se lucră fără încetare, problema împăcării claselor sociale reclamă foarte multe puteri; acolo se depune o mare parte din munca legislatorilor, savanților și scriitorilor.

În ce măsură organizația cooperativă servește acestui scop, vom vedea în cele următoare:

Lucrând în comun -- fiind legați de aceleaș interese -- țăran cu cărturar, sărac cu bogat, după un anumit interval, membrii aceleiaș tovărășii, încep să se cunoască mai bine, să se înțeleagă unii cu alții, să se ajute și să se iubească. Sfiala și neîncrederea dela început, încetul pe încetul dispăre; țăranul nu mai vede (cel puțin într'o organizație sinceră, așa ar trebui să fie) în cărturar un exploatator, care pândeste la puținul lui avut, ci un povățuitor și sprijinitor, care îl luminează și ajută la năcazuri. Pe neobservate, între membrii unei tovărășii, trebuie să coboare *pacea și încrederea socială*. Ce rol frumos ar avea în această direcție cărturărimea noastră, eșită mai toată din păturile țărănești? În măsura în care cărturării trăesc după munca țăranului, în aceeaș măsură trebuie să lucre la susținerea, înaintarea și ridicarea lui, fie el ca agronom sau muncitor de fabrică. Pentrucă îndatăce țărănimea va slăbi, slăbește temelia statelor, a neamurilor.

Deosebiriile de clasă, boala de care pătimim așa grozav, nu numai că se alimentează prin tovarășii, dar se micșorează.

Chiar baza de drept a tovarășiiilor, fiind cât se poate de democratică, aduce cu sine o egalitate între membrii lor, prin aceea că fiecare membru are numai un vot la adunarea generală, care nu se poate cedă. În felul acesta mai greu pot să se înjghebeze așa numitele clice, cari guvernează în mod absolutistic și de cari gem societățile noastre pe acții. Materialiștii și uzurarii nu găsesc teren ca să-și mulțamească lăcomia lor, sunt nevoiți să iasă din șirul membrilor și să-și caute alte culcușuri unde pot lucra. Astfel se face o selecționare a valorilor, rămânând numai cele folositoare.

Țăranul, în contactul des ce-l are la tovarășie cu preotul și învățătorul, mai ales la adunări, aude și învață o mulțime de lucruri folositoare ce privește cultura rațională a pământului, chiverniseala și vinderea produselor de negoț; prin regulile de administrație ale cooperativelor i se deschide mintea asupra multor părți din legea comercială etc.

I se face în parte o *educație economică*, de care mai ales la noi, are multă trebuință și care e destul de neglijată. Având povățuitori buni și fiind supravegheat de aproape atât în școale cât și în familie, i se desvoaltă spiritul de cruțare, i se mărește încrederea în puterile sale și astfel dispune de o mai mare dragoste de muncă.

Prin ușurarea traiului se deschide mai ușor calea spre o cultură mai aleasă și astfel se ajunge ca toate elementele să se poată folosi la munca cea mare a desăvârșirii omului sub toate raporturile, a civilizațiunii.

Din punct de vedere național ele pot să fie de mai mare folos decât societățile pe acții, pentru că în tovarășie nu poate intra cine n'are aprobarea consiliului de administrație, pe când la societățile pe acții, pot să ajungă — mai ales la dese emisiuni — în posesiunea de acții chiar și străini, dușmani ai neamului nostru, cari ne pot face multe neajunsuri.

Prin urmare ele ne îndrumă la o *solidaritate națională*, singura armă ce ne-a rămas în împrejurările de trai ale neamului nostru.

IX. Monumentul etic în sistemul cooperativ.

Cu toate că sistemul cooperativ poate cuprinde o mulțime de așezăminte economice, prin cari atât producțiunea cât și valorizarea se desvoltă în condiții mai prielnice; totuș tovarășiiile la noi nu găsesc o aplicare mai intensivă și răspândirea lor merge cam anevoios. Faptul acesta de altfel îl întâlnim și la alte po-

poare și îndeosebi acolo unde tovărășiile n'au fost puse sub scutul statului.

Cauzele acestei întârzieri, dupăcum am amintit și în altă parte (Capitolul al doilea) cred că sunt a se căuta parte în concurența ce o fac societățile speculative, parte în neorientarea publicului asupra minunatelor rezultate ce dă acest sistem. Societățile speculative și între ele în primul rând băncile sânt pentru capitaliști cu mult mai seducătoare, ca d. e. tovărășiile lui Raiffeisen, unde tendințele capitaliste sunt ciontate de limitarea dividendelor și unde pe întâiul plan vin principiile caritative. Raiffeisen, acest suflet de-o nobleță uimitoare, eră pătruns de principiile caritative și întreaga lui activitate și toate așezămintele lui sânt clădite pe aceste principii. În ediția a treia din cartea lui, zice într'un loc: «În prima linie scopul societăților este să delătore sărăcia, asta înseamnă ca cea dintâi grijă a lor să se îndrepte spre cel scăpătat. O îngrijire plină de dragoste a claselor stăpânitoare pentru cei săraci într'o legătură strânsă cum o oferă tovărășia, e singurul mijloc să se întemeieze adevărata închegare a viitorului». Dar nu numai scris, ci chiar și în faptele lui, Raiffeisen a dat dovadă că e sincer în propagandă. Când a înființat tovărășia de consum: Raiffeisen și consorții. fiind privită la început cu neîncredere, s'a obligat în statutele acestei cooperative, ca întreg deficitul să-l suporte el și consorții lui, dinpotrivă orice venit ar fi să se împartă tovarășiilor cu cari stă în legătură.

Pe lângă toate atacurile ce le-a stârnit, aceste principii au fost ținute cu îndărătnicie și ele formează și astăzi baza pe care se întemeiază tovărășiile sistem Raiffeisen. Chiar și Schultze-Delitsch, care a combătut mult unele principii ale lui Raiffeisen, într'un punct se apropie de acesta, când zice: «Sub toate împrejurările e de cea mai mare însemnătate, ca să strângem simpatiile claselor mai sărace pentru institutele noastre: odată pentru problemele înalte ideale ale sistemului cooperativ, cari pătrund așa de adânc în dezvoltarea socială a timpului și pe urmă și pentru beneficiile materiale».

Cu alte cuvinte *îmbunătățirea materială și morală a claselor de jos*, iată lozinca pentru care luptă acești pioniri ai sistemului cooperativ.

Ceva mai ideal și mai uman nici nu se poate închipui. Dacă problema ce și-a pus Raiffeisen: «restaurarea moravurilor creștinești și sociale» nu ar fi fost așa de îndepărtată, poate că sistemul lui ar fi găsit o aplicare generală. Pentru alte lipsuri mai imperative, s'a simțit necesitatea în multe locuri, să se abandoneze aceste principii și să-și caute sistemele cooperative ținte mai apropiate. Oricari ar fi necesitățile, cari determină înființarea

vre-unei cooperative — găesc că se comite o greșală, dacă se abandonează cu totul aceste principii caritative, pentru că ele formează o parte întregitoare a corpului cooperativ și numai cu ele se poate închipui un sistem cooperativ.

X. Așezămintele caritative ale cooperativelor.

Principiile etice pe cari e clădit sistemul cooperativ sunt, ce privesc foloasele tovărășiilor, tot atât de importante ca și principiile economice. Un sistem cooperativ fără de acestea nici nu se poate închipui și ele au contribuit în mare măsură, ca tovărășiile să ia o răspândire așa de vastă.

Ca orice sistem nou astfel și cooperativele au avut la început să se lupte cu multă neîncredere, mai ales din partea țărănimii. S'a cheltuit multă elocvență, pentru ca să desvoalte interesul și entuziasmul pentru aceste însoțiri care însă nici pe departe n'a avut rezultatul acela, care l-a avut umanitarismul, ce păturile de jos l-a zărit în decursul vremii în faptele tovărășiilor.

Aceste principii sunt legătura ideală, care ține pe membrii unei societăți la o acțiune comună și cu cât acestea se vor găsi în mai mare măsură, cu atât puterea de viață e mai viguroasă și binefacerile mai abundente. De aceea la întemeierea tovărășiilor trebuie să stăruim, ca pe lângă desrobirea economică, să se ia ca problemă și sprijinirea așezămintelor caritative.

Pe acest teren, mai ales la noi, e atât de făcut, încât ajutorul cooperativelor este indispensabil. Nu înțelegem sub orice împrejurări, ci numai atunci când situația financiară a cooperativelor e întărită.

Cât interes poartă Nemții pentru aceste acțiuni, se poate vedea din următoarea hotărîre luată în adunarea generală a cooperativelor ținută în 1907 la Münster:

1. «Sub îngrijirea caritativă făcută pe calea cooperativă, înțelegem acea acțiune de bună voie a tovărășiilor, care e născută din propriile puteri și care nizește să delătore la țară neajunsurile de natură economică, socială, intelectuală și morală, întrucât intervenția statului, a comunelor sau a bisericii nu e de ajuns.

2. La îngrijirea caritativă tovărășiile de aceea sunt obligate și accesibile, pentru că lor le stau la dispoziție în mai însemnată măsură toată puterea intelectuală, socială și materială a populației dela țară și cooperativele sunt chemate să rezolve pe lângă cele economice și problemele morale și sociale.

3. Întâi de toate se recomandă, ca tovărășiile să ajutore pentru îngrijirea sănătății sau a bolnavilor, a educației, a culturii, mai departe pentru întemeierea azilurilor de copii și a reuniunilor de înmormântare.

4. Cu toate că pentru îngrijirea caritativă s'au dat deja sume destul de mari, totuș o activitate mai mare pe acest teren e însă de nizuit. De bună seamă aceasta numai atunci poate avea loc, când tovarășiiile sunt economicește destul de întărite»¹.

Ca aceste ajutoare să nu se risipească pentru trebuințe de a doua mână, federala imp. a ales o comisiune anume pentru împărțirea acestor cvote de binefacere. Astfel 408 de cooperative din Hessen au dat în decurs de 7 ani 158,050 mărci cvote de binefacere. Din 2037 așezăminte caritative dintr'un cerc cooperativ, 350 erau întemeiate și 190 sprijinite de tovarășii². Pentru muncitori s'a întemeiat în anul 1907 două așezăminte de recreație, unde afară de cei atinși de offică, poate fiecare să petreacă acolo câteva săptămâni și să-și recâștige nouă forțe de muncă pentru slujba la care s'a angajat. Un așezământ dintre acestea se află în pădurea «Odenwald» (castelul Lichtenberg), altul e pe insula Rügen în marea ostică, folosit pentru băi de mare.

La noi împărțirea cvotelor de binefacere nu e organizată, cu toate că s'a adus de multe ori în discuție. Nici chiar o casă de pensiuni pentru funcționarii români privați, nu am fost în stare să înșghebăm și credem, că la întemeierea de tovarășii un program în privința aceasta nu e de prisos.

Cea mai mare parte din ajutoare se reclamă de școale și cu multă îndreptățire. Dacă în comunele românești din Ungaria am avea câte-o cooperativă, care ar ajuta sau chiar susține școala, să nu mai fie avizată la ajutoare de stat, unde am fi noi cu școalele acum? Nu e permis însă să uităm de neajunsurile igienice ale noastre, prin cari se prăpădesc atâtea puteri folositoare și pentru cari n'am făcut până acum chiar nimic.

XI. Popularizarea ideilor cooperative.

Cunoscând acum însemnătatea economică și socială a cooperativelor, credem că nu e de prisos dacă vom căuta prin ce mijloace se pot încetățeni și populariza ideile cooperative.

Statele, cari au un sistem cooperativ înaintat, pentru rezolvirea acestei probleme și-au creat organizații speciale. Cea mai mare parte de muncă însă se face în această privință de federale. Așa d. e Germania aproape fiecare federală are un *organ propriu de publicitate*, unde pe lângă că se agită în continuu organizarea de cooperative, se urmărește partea legislativă și financiară, se publică experiențele făcute cu anumite tovarășii, ba unele

¹ Taschenbuch für landw. Genossensch. Darrnstadt 19.

² Dr. Grabein, Wirtsch. u. soc. Bedent. der I. Gen.

trimit chiar zilnic cursuri hectografate despre prețul produselor din cutare piață.

La anumite intervale și cu diferite ocaziuni se împart *broșuri*, cari tratează unele teme din domeniul cooperativ. O răspândire mare află cooperativele și prin *cursurile speciale*. Mai multă importanță — pe baza experiențelor câștigate — se dă în timpul din urmă conferințelor. În mai multe state, federalele au angajat pentru acest scop, *conferențieri ambulanti*, în sarcina cărora cade o mare parte de muncă în această privință.

Felul, de a se agita pe cale ziaristică pentru popularizarea ideilor cooperative, se cunoaște și la noi. El s'a practicat cu mult devotament de unii oameni — care în lipsă de sprijin constant — au trebuit să cheltuiască multe forțe de muncă.

Asupra acestui fel de propagandă deci nu vom mai stăruî, nici asupra activității de federale, pentru că nu le avem. Ne vom mărgini mai mult la rolul ce l-ar putea avea la noi conferențierii ambulanti și cursurile.

Împrejurarea că la noi conferențierii țin conferințe numai când le permite ocupația, aduce cu sine să se piardă o mare parte din această muncă apostolească, sau cel puțin să nu fie așa de rodnică.

Apoi, siliți de împrejurări, rolul de conferențiar de multeori cade în sarcina unor persoane, cari nu au destulă pregătire în această materie (cum s'a constatat și la alte activități) și de aci se naște o mulțime de confuzii și de o interpretare falsă asupra rolului și însemnătății ce trebuie să aibă o tovărășie.

Se impune deci ca la această muncă să angajăm numai oameni pregătiți și probați.

În programul de muncă al unui astfel de conferențiar ambulant ar putea intra:

1. ținerea de prelegeri gratuite pela seminarii sau pedagogii;
2. conferințe la sate asupra însemnătății cooperativelor;
3. înființarea de cooperative;
4. controlarea și revizuirea administrației cooperativelor;
5. deslușiri cu privire la lege, dări, taxe; etc.
6. deslușiri asupra raporturilor cu cassa centrală dela care se alimentează cu credit;
7. urmărirea mișcării cooperative în România și străinătate etc.

Programul e destul de vast, de aceea pentru a se putea aduce la îndeplinire, angajarea forțelor de muncă numai pentru acest scop e absolut necesară, iar remunerarea unei astfel de munci trebuie să împace nevoile traiului din ziua de azi, ca să nu fie siliți acești conferențieri să-și câștige pâinea și cu alte ocupații.

DOCUMENTE ISTORICE.

O scrisoare a episcopului Pataki.

— Comunicată de A. Crişan. —

2213

Stimate Domnule Grof!
Bunul meu Domn confident!

Tekintetes Groff Ur!
Confidens Jó Uram!

Închin Ilustrităţii Tale, serviciul meu cu care-Ţi datoresc. şi-Ţi poftesc dela Dumnezeu vieaţă îndelungată plină de noroc.

Eri am primit preţioasa scrisoare a Ilustrităţii Tale datată din Ghernisig, luna Novembre, anul trecut, din care am înţeles indetstul jalba Ilustrităţii Tale, împotriva protopopului meu din Sân Mihai (părţile Gurghiului). Înainte de toate, cece priveşte faptul, că Il. Ta eşti indulgent faţă de preoţii valahi de pe domeniul Ilustrităţii Tale, că din pietate le ierţi darea şi doreşti a le veni în ajutor şi în alte afaceri, — e o procedură foarte corectă din partea Ilustrităţii Tale, ca om cult şi cu frica lui D-zeu, din multe feluri de consideraţii: odată din motivul, că înaintea lui D-zeu faptele de pietate îşi au dreapta răsplătire, atât în vieaţa aceasta, cât şi în cea viitoare, de altă parte: re şi un folos real, întru cât fără de preot, fără de administrarea sfiintelor taine şi fără de săvârşirea serviciilor divine obicinuite nici iobagii Ilustrităţii Tale, dar nici ai altor oameni de omenie nu pot subsista, prin urmare ar fi foarte consult, demn şi foarte de lipsă, ca Ilustritatea Ta sau oamenii Ilustrităţii Tale, să ajutore pe preoţii lipsiţi (nyavalyás papokat) căci «vrednic este slujitorul de plata sa», iar plata deţinută sau nesolvită strigă la cer.

Cât priveşte afirmarea, că protopopul meu numit ar fi acuzat pe preotul din satul Ilustrităţii Tale Urisiul-de-sus pe motivul că acesta ar fi zis, că încrezându-se Ilustrităţii Tale, depinde mai mult de Ilustritatea Ta decât de mine, acestei afirmări nici eu nu-i pot da crezământ întru întregime, ştiind prea bine Ilustr. Ta, că jurisdicţiunea peste preoţi nu s'a dat nimănui altuia decât numai mie, chiar şi în cazul că n'aş fi demn de ea, pe baza căreia cât

Kötelességgel való szolgálatomat ajánlom kegyelmednek és Istenől szerencsés hosszszú életet kívánok.

Kegyelmed anno pre lapso mensis Novembris Gernyeszegről dátált nékem becsülettel irt levelit tegnapi napon hasonló observantiával vöttem Görgény vidéki Sz. Mihályi Esperessem ellen abban való panaszzát az egész dolognak declaratiojával edgiütt belölle bővön megértettem. Legelőszöris annak okáért ami azt illeti, hogy Kegyelmed maga jóságiban ez oláh Papokkal jól conniveal, ex pretate azoknak desmájokat condonállya és egyebekben is kíván nékiek succurralni, azt Kglmet mint bölc, Istenfélő Uri ember sok féle Consyderatiokra nézve igen helyesen cselekeszi, először azért, hogy Isten előtt a kegyesség munkájának csalhatatlan jutalma vagjon, mind ezen s mind a más világon, másodsor külső haszon is származik abból, mert Pap nélkül, Sacramentumok adminisztratioja és szokott isteni szolgálatok véghez vitele nélkül sem a Kglmed, sem a más becsülletes emberek jobbágyi nem lehetnek s nem subsistálhatnak, annak okáért ha meg többet segiténé maga Kegyelmed, vagy embereivel segiténé is a nyavalás papokat, méltó illendő és igen szükséges volna, dignum enim est operarius mercede sua. Isten eleibe hat a munkás bére jutalmának eltartása vagy nem prestatioja.

Pro secundo, hogy azon esperessem azzal vádolta Kglmed Felső orosz falujában levő Papot, mintha azt mondotta volna hogy ő Kglmedbe bizván, inkább függ Kglmedtől mint töllem egész hitelt annak magam sem adok, tudván igen bölcse Kglmed, hogy a Papokon való hatalom és jurisdicctio sem onnan fellyül sem innen alól nem másnak, hanem, ha szinte méltatlan voltomra, is nékem adatot, mellynekis szoros kötelessége szerint a Sz. Mi-

de curând o să cercetez cauza părelor ridicată împotriva protopopului meu din Sân Mihai pe cale disciplinară și pe baza celor aflate o să-i împărtaşesc pedeapsa meritată. Intre altele, că ar fi oprit pe iobagii Ilustrității Tale din Urșiul-de-sus aceasta de sigur n'a făcut-o fără de motiv. Căci nu numai odată sau de două ori, ci în nenumărate rânduri am dat felurite porunci aspre, că să nu li se permită intrarea în biserică, pruncii să nu li se boteze, bolnavii să nu le spovedească și să nu li se împărtaşească mijloacele de lipsă pentru mântuire, (quia sunt media ad salutem necessaria, sine quibus non) ci unde sunt motive, să li se interzică taina căsătoriei, ceremoniile de îngropare și altele de asemenea. Iar dacă (ppresbiterul) ar fi greșit cumva în aplicarea acestora, [e știut că] iobagii sau oamenii Ilustrității Tale — dacă părăsesc viața aceasta cu harul și mila cerească — ori cum li se vor îngropa trupurile, sufletele lor și așa se vor mântui. însă de-l ajunge pe cineva altcum sfârșitul, nici o pompă de îngropare nu-l va mântui, De altă parte cred, că nici iobagii des amintiți ai Ilustrității Tale din Urșiul-de-sus nu vor tăgădui, că au bătut pe ppresbiterul lor, săvârșind astfel o faptă sacrilegă, care aduce cu sine meritată pedeapsă ecleziastică. Cu toate acestea nădăduesc, că cercetarea disciplinară va aduce mai multă lumină în toată afacerea. Căci chiar de am presupune, că un protopresbiter a săvârșit sau ar săvârși fapte nedemne și contrare oficiului său, totuși nu se poate suferi, ca orice om din afară, oricine fie, să-l bată sau în felul acesta să-l tracteze, căci așa ceva nu îngăduie nici dreptul canonic și nici privilegiile date preagrațios de Maiestatea Sa preoților valahi, cari privilegii au fost oficios publicate și aprobate și cari sunt și azi în vigoare. Au și dâștii (adece ppresbiterii) foruri competente, la cari părțile neîndreptățite au voie a se adresa. Eu din partea mea pot asigura nu numai pe Il. Ta, dar pe ori care domn bun și de omenie, că i se va face dreptate, și că cei neîndreptății nu vor rămâne fără satisfacție. Dar ca cineva să maltrateze și chinuie, sau să păgubească pe bietul popă, după placul său, așa ceva nu se poate suferi.

hăllyi esperessem ellen való panaszok, mivoltát hová hamarébb Inquisitione mediante megláttatom és pro re nata valamit az igazsághoz magával azt fogom véllé cselekedni; Ceterum hogy a Kmed felső-oroszi jobágyait a templomtól eltoltotta, amennyiben constat specios facti, nem ok nélkül cseleketta, hanem ha a modalitásba errált volna valamit, mivel már nem egyszer-kétszer sok sokszor minden felé kemény parancsolatokat adtam ki, hogy seholt úgy a templomokba bé ne filcsák, hogy a kisdedeket meg ne kereszteljék, a betegeket meg ne gyontassák és ne komunkáltassák, quia sunt media ad salutem necessaria, sine quibus non, hanem ahol méltó oka vagjon, interdiktatit a copulatio, funebris ceremonia és egyebek affélék, mert a Kgimed és akárki jobbágyja vagy embere ha lstenkegyelmébe, Gratiájába múlik ki e világból, akár mint temessék el a testit, a lelke csak üdvözül, ha pedig másként történik halála semmi temetési pompa bizony nem üdvözíti; külömben hogy a kegyelmed azon sokszor említett felső oroszi-Jobbagij az Espereset megverték és azzal sacrilegiumba, per Consequens méltó Ecclesiastica penába incurráltak, azt úgy vélem maguk sem tagadhatják; az iquivisítő mind azáltal reménlem jobban meg fogja világosítani a dolgot, jóllehet ámbár az espereset illetlen tisztivel hivatalyával ellenkező dolgokat mivelt volna, vagy mivélne is, de még sem külső embernek akárkinek is megverni s a több afféle, mert azt sem a jus canonicum, sem az Ó felsége olah papokknak kegyelmesen adatott legitime publikáltatott, helybe hagyatott s a mai napig in vigoare maradott Privilegiumi meg nem engedik; vagjon, nékiek is competens forumok, a meg bantodott felek keressék ott ökött, valakinek igazsága, helyes pretensioja lénen ellenek, assicuráalom akár kegyelmed akár más becsületes jó Uramat, comperta rei veritate, az igazság administráltatit és a querulansok illendő consolatio és satisfactio nélkül nem maradnak, de hogy valakinek tetszik, csak verje, rongállja s károsítsa a szegény papot, a bizony nem lehet.

Mai departe, ce atinge obiectele necesare la biserică, fără îndoială, porunca mea e, că, unde numai se poate, protopopii să se străduiască a procura înșiși sau prin alții vasele potrivite și corăspunzătoare ritului nostru, și hainele preoțești indispensabile la serviciul divin căci fiind — după mărturisirea infalibilă a sfinteii noastre credințe și religiuni — sub simbolul materiei euharistice, însuși sfântul trup și sânge al dulcelui nostru mântuitor de față, e de tot nedemn, ba chiar grozav, ca acestea să se împărtășească și păstreze în vase de lemn. Căci omul, întru cât puțină și străduința sa mărginită îi îngăduie, trebuie să caute a da acestora cinstea, onoarea și reverința cuvenită nu numai în lăuntrul său ci și în afară, de aceea am lăsat poruncă protopopului, că, sau să restituie banii credincioșilor din Urisiul-de-sus, ca aceștia să procure vasele, sau dânsul să le procure pe seama bisericii lor și să le aducă mie, ca să le sfințesc și astfel să poată fi folosite în biserică. Am scris totodată protopopului și în cauza deslegării acelor urisieni de sus de sub povara pedepsei, căci nu e potrivit, ca cel nevinovat să sufere împreună cu cel vinovat, ci numai acela să-și ispășească păcatul, care merită pedeapsa. În urmăre, dacă aceia, cari au bănut pe protopopul lor, nu vor cere iertare dela acesta, vor fi supuși nu numai pedepsei bisericesti, ci și osândeii de veci.

Cu părere de rău am trebuit să constat mediocritatea și ignorața parohului din Urisiul-de-sus în afacerile bisericesti și la împlinirea oficiului său, din care cauză am dat de știre parohului din Urisiul-de-jos ca să provadă serviciile divine și în Urisiul-de-sus și să dascălească și să instrueze pe parohul acestei parohii un timp oarecare, până ce-l voi chema de nou la mine și examinându-l, mă voi convinge despre cele profitate în acest timp, căci sincer spunând, regret din inimă și mă doare cumplit nefericirea și număr-oasele defecte în cele sufletești ale sârmanelor parohii, cari neajunsuri toate provin din vina preoților și pe cari după datorința, voiesc să le delătur cu tot adînsul, întru cât mă ajutoră puterile.

În fine nu voi întârziă nici când a primi îndrumările și a satisface cu îndato-

Továbbá ami concernálja a Templomokhoz kivántató eszközöket, tagadatlan dolog, az én parancsolatom hogy valahol lehet igyekezzenek az esperesek a Templomokba, ami ritusunk szerint való tiszteséges edényeket és Isteni szolgálathoz kivántató ruhákat szerezni és szereztetni, mert szent hitünk és religionk csalhatatlan vallása szerint, jelen lévén sub speciebus eucharisticis édes idvezítőknek szent teste és vére igen illetlen méltatlan sött rettenetes dolog annak aféle fa paraszt faedényekbe adminisztráltatni és tartatni. Hanem a menyire az emberi szorgalmatosság és tehetség engedti, mind belső mint külső tiszteletet becsületet s reventiát kell neki venni ahhoz képest parancsoltan az iránt is az esperestnek, hogy vagy a pénzt adja vissza az oroszoknak, a kivel azon edényeket megvetesék vagy maga vásárolja meg számokra és hozzám hozván megszentelni s úgy, aztán éljenek s szolgáljanak vélek a templomban. Azon oroszok felszabadítások felől is hasonlóképpen irtam az esperestnek minthogy nem is méltó hogy az bűnös a büntelennel együtt szenvedjenek, hanem a ki megérdemli a bűnhődjék; ahhoz képest akik megverték az esperestet azok ha meg nem egyeznek véle szubjacealnak, nem csak az ayaszentegyház hanem a saecularo forum büntetésének is.

Condolenter tapasztalom ezen felső orosz papnak maga hivataljában és egyházi funciójában való simplicítását és tudatlanságát melyre nézve az alsó orosz papnak communicáltam hogy szolgáljan felső orosziban is és eztet oktassa és tanítsa egy darab ideig, amig ujabban magamhoz hivatom és ismét examenre fogván, meglátom mit fog az idő alatt tanulni, mivel bizony szívesen bánom s fáj-lalom a szegény községnek az ő illyenek miatt való úgy boldogtalanságok és a lelkeszi dolgokban való fogyatkozását melyet minden uton modon tehetségemhez képest kőtelesegem szerint kívánok meg-
orvosolni.

Kegyelmed nékem egyéb tölem kitelhető dolgokban is bizvást parancsoljan

rire poruncilor Ilustrității Tale, întru cât împlinirea lor mi-e cu puțință.

Incredințându-Te sub paza cerească și sub scutul providinței divine am rămas totdeauna al Ilustrității Tale sincer binevoitor și îndatorat serv:

*baronul Ioan de Pataki m. p.,
episcopul Făgărașului.*

Sâmbăta-de-jos, 1726 în 15 Ianuarie.

valamire kapacítaltatom, igaz obligatioval szolgálni kegyelmednek minden időben el nem mulatom. Ezek után a Szt. Istennek kegyelmes oltalma es gond viselése alá ajálván kegyelmedet maradok mindenkor kegyelmed igaz jó akaroja köteles szolgálja.

*Báró Pataki Nemes Iános m., p.,
Fogarasi pispök.*

Dat: Alsó szombatfalva, anno 1726 die 15 Ian.

Aron de Budai.

Preamărite și de Nobil Gen, născute Domnule secretariu!

Familiaritatea și adevărata simpatie națională, care ai avut Măria Ta cătră bunii și străbunii mei, încă înainte cu o jumătate de secul, ca cătră unii cei-ce asemenea purtă oarecare posturi cinstite în clerul neunit de aici sub episcopii sârbi, iară de altă parte ferbintele zel ce'l nutrești în peptu-ți atât pentru fericirea zisului cler, cât și a nației, române întregi, îmi dau îndrăsneală spre a dedica această carte unui bărbat cu merite alese, cătră domnitoriu, cătră patrie și cătră nație.

Lung ași fi, când aș stă să enumăr toate faptele Mării Tale în favoarea gintei române — dar deodată și mai crud în virtute, fiindcă acele sânt mai mărețe, decât să le poată descrie o peană așa restrânsă și simplă, săvârșindu-le mai mult în secret, decât la vedere, nevoind a fi grămădit de deșertele laude mundane: totuș nu mă pot contenii a atinge batâr cât de puțin aceia, că mai cu seamă ostenelelor Mării Tale, și înțeleptelor dispusăciuni, ca notar și referent ordinar al conzistoriului¹ pe acel timp fiind, are de a mulțami clerul neunit al Transilvaniei, dobândirea dreptului dela înaltul Tron de *libera alegere a unui episcop pământean din însuși sânul nației*. Și ce e încă mai de netrecut cu tăcerea, că după ce fii norocit clerul neunit cu dobândirea întâiului episcop prin sloboda alegere din nația sa, hotărîrea prea înaltă eră, ca acesta să treacă cu locuința sa la Cluj, unde și guvernul r. își are reședința sa; iar ca să se poată folosi de înțeleptele principe și sănătoasele Mării Tale sfaturi, fii îngăduit a rămânea în Sibiiu, și recomandat de cătră înalt îndurata stăpânire, sfatului Mării Tale, ca unui Mentor cunoscut de expert².

Între alte multe laude ce Te învredniciși ale câștiga dela fericții întru aducere aminte guvernatori ai acestii patrii groful George Banfi și baronul Ioan Iozsika, pentru dreapta povățuire, acurateță, și buna întocmire a trebilor, clerului și conzistorului neunit sub îndelungatul timp al vacanței de episcop, dobândiși în anii trecuți confidența înaltei stăpâniri, a fii orânduit pentru lucrarea organizației conzistorului, cu împreună ființa fericitului consiliariu guvernial Samuil Pop de M. Ciugud, și după moartea acestuia, pentru lucrarea operatului scaunelor protopopești singur numai; însă durere că amândouă aceste scumpe operate până acum stau zăpăcite, și neduse în împlinire! Ce voiu zice despre alte scumpe operate cu jertfe de necurmăte ostănele în favoarea nației române întregi, precum în timpul de mainainte și în cel de curând trecut — așa și pentru nemuritoarea memorie a viitorimei, la cele ce nu puțin ai ajutat cu fapta și cu cuvântul, ca unul carele prin o lungă experiență și deșteaptă ispitire a lucrurilor ai câștigat o înțelepciune și judecată sănătoasă, pentru care cu dreptul Te adoară genul român întreg

¹ Vezi Nr. prezid. guv. 35 din 1811 Ian. 31.

² Vezi decret. curții din 1811 Nr. curții 866 și guv. 4002.

Tac de ajutoriul, părinteasca povăuire și îndreptare, ce ai arătat cătră deosebite comunități și particulari, din a căror inimi curate nu răsufală alta, decât mulțămiri pie-toase și o dorire fiiască de a-ți lungi atotputernicul scumpa viață, precăt se poate mai mult unui muritoriu, spre a vedea și fruptul atâtor nepregetate ostenele.

Pentru că cine a asudat mai mult acum de o jumătate de secul, sau 54 ani, întru îmbunarea stării politice a unei nații asuprite de înjuria veacurilor, ca Măria Ta? Cine grăind adevărul s'a jertfit mai mult pentru soartea unui popor mizer, vrednic de com-pătimire, singur din acel punct de vedere ca să-l vezi fericit? Nu sânt aceste himere, Preamărite D-le secretariu, sunt fapte prea bine cunoscute stăpânirii, publicului și neam-lui, carele nespus să bucură, că are în mijlocul și din sinul său un bărbat, în care s'au concentrat toate nobilele daruri ale naturei, între care primatul ține filantropia.

Prea potrivit dară să poate aplică și la Măria Ta, ceiace cânta nu așa de mult zelosul poet, și marele literat român I. Eliad într'unul din numerii foaiei noastre periodice:

«Suspînul mă adoarme, și mă deștept suspîne,
Veghiez întreagă noaptea, și ziua iar veghiez:
În cugete spinoase, și în răpiri divine,
La soartea unui popor, neadormit lucrez.

Lucrez, și îmi deseacă și sânge și puterea
Creșitumi-sa fruntea, și palid mă rașăz;
În lunga mea lucrare peritumi-a vederea,
Închid și deshid ochii, și singur eu mă vād».

Și cu adevărat că toată viața o ai jertfit și viețuit pentru fericirea patriei și folosul nației române. «Et diu et totus». Drept aceea respectabilu-ți nume, neintinat de interesul material, și strălucitele bătrânețe sânt cunoscute, binecuvântate, și în mare reverință nu numai la fii patriei, ci și la cei mai depărtați strănepoți ai lui Romul, în a căror inimi ți-ai zidit un monument tare, — nemuritor, pre care dintele cel a toate rozător al timpului nici când nu-l va putea strica.

Primește dară bunule mec:nat această părăg a ostenelelor mele, ca un mic și poate nesocotit tribut, în asemănare cu multele Mării Tale merite, într'u semnul profundeii venerații ce am avut, și am deapurarea cătră mult onorata-ți persoană, rugându-mă deodată ca să binevoiești a ținea în favoarea și grația obicinuită pre al Mării Tale.

Rașinari, în 1 Ianuarie 1846.

mult prețuitor și plecat serv

Sava Popovici,

paroh neunit și învățător național.

*

Parohul Sava Popovici tipărește la anul 1847 «*Epistolar, sau carte de învățătură pentru deprinderea în corespondințe și scrisori, atât private, cât și politice, care vin mai ales în viața omenească înainte*».

Cartea să estinde pe 202 pag. împărțită în 3 părți, cu o dedicație cătră Aron Budai, și o precuvântare de părintele Sava. Partea I. cuprinde: Despre întocmirea epistolelor preste tot. II. Despre întocmirea epistolelor deosebi răs-picată prin exemple. III. De stilul politicesc, sau de compozițiile cele de trebi, care afară de epistole în vieața cetățeană ne vin a-le face.

În «precuvântare» ne spune că o asemenea carte s'a tipărit la anul 1792 de dir. școalelor D Eustatievici sub titlul: Scurt izvod pentru lucruri de obște și dechilin scrisori de multe chipuri etc. și tot aceasta numai cu titlul mutat sub «Învățătură foarte folositoare pentru facerea Răvașelor, 1803».

Autorul «Epistolarului» ne spune mai departe că aceste ediții «erau prea nedep-linite pentru timpurile de acum». Pe baza acestor ediții românești și alte nemțești a compus numitul paroh «Epistolarul» care a apărut la anul 1847. Scopul pentru care s'a

scris, e lipsa de mult simțita și dorința de a contribui la înaintarea culturală a poporului român. Dacă acest «Epistolar» zice autorul — nu va răspunde pe dintreg așteptării onorat. public, rog pe fiecare cetitor să socotească și prejudece aceia ce zice un literat vrednic de peste Carpați: «Că până nu se vor face câteva începuturi proaste, nu vor veni cele bune; și că dacă să vor sfii toți ca să înceapă, vom rămânea deapănarea în prăpastia întunerecului». Iar mai departe zice părintele Sava «și cine poate aștepta cu drept cuvânt dela un preot sătesc, și încă neunit! un astfel de lucru, vrednic de a să pertractă de o peană mai iscusită ca a mea». Epistolarul tipărit la 1847, apare în a II-a ediție la 1863 într'o formă mai redusă.

*

Scopul acestor șire e, ca să cunoaștem pe Aron Budai, căruia autorul Epistolarului dedică această carte: «Preamăritului și de nobil gen născutului Domn Aron de Budai, emeritului secretariu la înălțatul Tesaurariat din Transilvania întru semnul profunde reverințe închină acest Epistolar, autorul»

În cele zise la început am transcris întreaga «închinare» din care reiese clar cine a fost și ce a făcut Aron de Budai pentru poporul român, în special pentru biserica ortodoxă. La cele zise de numitul paroh și învățător național mai adaug următoarele:

Aron Budai s'a născut la anul 1763 în satul Ciemău, comit. Hunedoara. Învățăturile gimnaziale în Blaj, științele înalte, filozofia și drepturile patriei în Cluj, cu deschilinită laudă le-a încheiat. Diregătoriu sa o a început la comitat, de aici curând trecu la venerabilul cler neunit ca notar konzistorial, sub răposatul episcop din acel timp G. Adamovici. În timpul acesta să aplică și la Înaltul crăiesc Tesaurariat ca practicant, unde în decursul a mai multor ani treptat pășind ajunse până la rangul de secretariu. Timpul, care spre a Monarhului și-a statului credincioasă servire le-a jertfit, suie la 42 ani. Sub vacanta episcopie în timp de 15 ani și mai încolo, *pe venerabilul cler neunit în toate și cele mai delicate și ponderoase obiecte, fără de a aștepta ceva răsplătire*, din singură iubirea nației, cu cea mai deplină încredințare a mai marilor și mulțămirea supușilor, până la ciasul morții sale necurmat l-a servit... Împăratul Francisc cu o prea frumoasă dăruire l-a încununat, ridicând pe acel serv credincios la rangul nobililor. A murit la anul 1847 în vârstă de 84 ani. Aceste date le-am luat din «Cuvântul funebru» rostit de prot. Kertu? la înmormântarea lui A. Budai, apărut în «Telegraful Român» Nr. 113 din 1910

*

Cine a fost preotul Sava Popovici, preste tot familia aceasta de preoți, în vechime Bărsan Popovici, Popovici și mai în urmă Barcianu toți în Rășinari — cărțile scrise și decopiate de ei începând cu anul 1764, altădată mai pe larg.

Emilian Cioran preot.

— — —

1.

1394 Mai. 26 Buda.

Regele Sigismund trimite pe Gavril Bethlen ca sol la voevodul Mircea și-i poruncește ca pe baza informațiilor voevodului Franko din Ardeal să isprăvească misiunea cu care a fost încredințat.

Sigismundus, dei gratia rex Hungarie etc. Dilecte fidelis noster, fiduciam concernentes specialem de vestra legalitate eandem fidelitatem vestram ex affecto duximus requirendam omnino volentes quatenus iuxta informationem dilecti fidelis nostri viri magnifici domini Frankonis wayvode Transsilvani, in nostris legationibus ad Merche wayvodam Transalpinum dirigatis gressus vestros. Scribimus etiam et dirigimus per vos eidem Merche wayvode credenciales literas nostras in vestri persona loquentes, in quarum virtute ea, que oportuna fuerint, queque idem dominus Frank wayvoda nostri in persona vobis committenda duxerit, ipsa vestra fidelitas poterit et deberit prefato

domino Merche wayvoda suo ordine explicari, secus non facturi. Datum Bude, feria tertia proxima ante festum ascensionis Domini, ano eiusdem etc. nonagesimo quarto.

Din afară: Nobili viro magistro Gregorio de Bethlen aule nostre militi, fideli dilecto.

Pe hârtie originală, cu urme de pecet. În Muzeul național din Budapesta, arhiva familiei cont. Bethlen.

II.

1395. apr. 6. Pétermonostora.

Propria commissio domini regis. Sigismundus dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. marchioque Brandenburgensis etc. fideli suo magistro Gregorio de Bethlen aule nostre militi, salutem et gratiam. Quia nos viros magnificos Stephanum de Lossonch pridem banum et magistrum Franciscum, filium condam comitis Stephani Brobek et quosdam alios barones, milites et proceres nostros nunc pro nostra expeditione exercituali contra turcos directa ad partes Transalpinas cum gentibus eorum duximus transmittendos, eapropter vestre fidelitati firmiter et districte mandamus omnino volentes, quatenus visis presentibus vos personaliter in ipsam nostram expeditionem exercitualement ad ipsas partes Transalpinas et in medium gentis nostre predictae vestra in persona accedere, ibique cum eisdem stare et residere, ipsasque gentes nostras omni et quolibet mense sic et adeo revidere debeatis, ut hii, quibus pecunias nostras distribuimus ad numerum lancearum, ad quamlibet lanceam duos bonos archerarios sese faretrarios habeant, hii vero quibus ipsas nostras pecunias ad pharetriariorum seu archerariorum numerum dinoscuntur distribuuisse, bonos et aptos archerarios habere debeant effective, qui autem in demonstratione seu ostensione hominum seu gentis suorum aprodianos suos vel alios non valentes nomine archerariorum propter apparentiam demonstraverint et adduxerint, tales aprodianos eorum et ipsos alios non volentes ad numerum archerariorum seu pharetriariorum recipere, acceptare et computare minime audeatis et aliud in premissis pro nostra gratia non facturi.

Datum in Petrimonostora, feria tertia proxima post Dominicam Ramispalmarum, anno Domini millesimo CCC-mo LXXXX-mo quinto.).

Pe hârtie originală, de desupt cu frânturi de pecet, sub care «propria commissio domini regis». Muzeul național, arhiva familiei Cont. Bethlen.

comunicate de S. Gagyí.

DĂRI DE SEAMĂ.

Dr. Sztripszky Hiador és Dr. Alexics György: Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban. Budapest 1911. 232 pag.

Nu am cetit românește încă nici o dare de seamă despre partea istorică-literară și lingvistică a acestei cărți, tocmai aceea care ar fi trebuit să se facă, ci numai despre cea istorică-culturală.¹ Și aceasta a fost apreciată în felurite chipuri. Istoricii dela noi au condamnat-o ca tendențioasă și cuprinzătoare de date puțin controlate, societatea istorică din Țară însă a răsplătit-o alegând pe autorii cărții de care grăim între membrii ei. Aceste împrejurări, precum și aceea că istoria nu este specialitatea noastră, în sfârșit credința că tocmai această parte nici nu avea ce căuta în o carte în care se vorbește numai despre un fragment literar, ce e drept destul de important, cum e fragmentul *Todorescu*, ne dispensează de a ne ocupa cu ea mai amănunțit. În adevăr nu ne putem da samă ce legătură poate să fie între capitolele: «A görög vallású hazai népek ethnikumának egybevetése» («Comparația etnicului popoarelor de rit grecesc din patrie», pag. 11--27) și «Párhuzam Nyugot és Kelet műveltségi tényezői között» («Paralelă între factorii culturali ai Apusului și ai Răsăritului», pag. 28--81) cu un biet fragment de psal-

¹ În «*Lucefărul*», 1911, 24 și în «*Tribuna*».

tire tipărit la îndemnul și sub înrăurirea calvinismului. Cartea ar fi fost mult mai bine primită și în adevăr mult mai bine alcătuită, deși dinșor mai puțin voluminoasă, dacă după predoslavia intitulată «Beköszöntő» ar fi urmat capitolul «Nyugot hatásának első jelenségei a románságban («Cele dintâi apariții ale înrăuririi Apusului la Români», pag. 82–89), în care se vorbește despre husitism, protestantism, catolicism și înrăurirea acestora asupra începuturilor literaturii românești, ori chiar numai cel următor: «A kalvinizmus hatása a románságra» (Influența calvinismului asupra românimii», pag. 91–115), în sfera căruia intră și fragmentul Todorescu, deoarece nici cel dintâi dintre aceste capitole din urmă nu eră absolut de lipsă, mai ales după ce nu adaugă nimic nou la cele spuse despre husitism și luteranism, despre Catehismul dela 1544 și tipăriturile lui Coresi, de d-l *N. Iorga* în a sa *Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688* (București, 1904), pe care autorii noștri se feresc să o citeze. Nu este iertat să scriem capitole întregi numai de dragul vorbei și al grosimei volumului, nici să căutăm cu tot prețul prilejul să ne facem plăcuți unora și urțiți de alții.

Dar să ne întoarcem la obiect. E vorba despre 4 foi sau 8 pagini rămase din o psaltire românească tradusă din ungurește și tipărită cu litere latine și cu ortografie ungurească, pe cari le-a descoperit la un anticar din Budapesta unul din autorii cărții despre care vorbim, d-l *Dr. Sztripszky Hiador*, în 7 Februarie 1911, în scoarțele unei cărți tipărite în 1516 și compactate în 1601. Cartea împreună cu fragmentul românesc se află astăzi în posesia cunoscutului bibliofil român *Dr. Iuliu Todorescu*, mare proprietar în Budapesta. Alături de cele 4 foi românești s'au mai găsit în scoarțele cărții amintite fragmente din alte 7 tipărituri vechi și anume:

1. Epicedion de morte Ioannis Femmigeri Leskircheri rectoris scholae Claudio-politanae a. D. 1586.
2. Epicteti philosophi stoici Enchiridion. Claudiopoli, 1585.
3. Squarcialupus (Marcellus): Ciceronis morales definitiones et in eisdem scholia phisosophica. Claudiopoli, 1584.
4. Görösönyi Ambrus: Historiás ének Mátyás királyról. Kolozsvár, 1581.
5. Hunyadi Ferenc: Trója megszállása és veszedelme. Kolozsvár, 1577.
6. Molnár (Gregorius): Catechesis Scholae Claudiopolitanae. Claudiopoli, 1564.
7. În sfârșit 8 foi (coala K) din o carte nemțească tipărită cu litere gotice poate tot în Cluj.

Din acese 7 tipărituri cele dintâi 6 așadar sunt tipărite cu siguranță în Cluj, iar a șaptea tot acolo. Numai despre a 8-a, cele 4 foi românești, cred autorii că s'au tipărit în Oradea-mare între anii 1570 și 1573. Unii specialiști unguri, cari au scris dări de seamă despre cartea d-lor *Sztripszky* și *Alexics*, cred însă că e greșit a se spune că s'a tipărit altundeva decât în Cluj (*M. Könyvszemle*, 1911. 4 și *Egyet. phil. közlöny*, 1812. 3), tocmai fiindcă toate celelalte fragmente găsite în acelaș loc au fost tipărite în Cluj, apoi fiindcă ortografia foilor românești este identică cu a tipăriturilor din Cluj, chiar și caracterele literelor sunt poate aceleaș, deși e greu să se statorească în mod definitiv numai din copia fotolito grafiată că oare literele de aici au aceeaș mărime cu a acelora pe cari le putem întâlni în unele din cărțile tipărite în Cluj în veacul al XVI-lea. Altfel d-nii *Sztripszky* și *Alexics* studiază chestia aceasta destul de temeinic (p. 126 - 143) și, dată fiind împrejurarea că ei aveau la îndemână originalul, poate că nici nu se înșală.

Cele patru foi românești n'ar fi după autori, cum arată litera B aplicată ca *custos* pe pag. 1, decât coala a doua din *un graduale românesc complet, care ar fi alcătuit astfel cea dintâi carte românească tipărită (între 1570 și 1573) cu litere latine* fiind tradusă probabil de *Pavel Tordași* — după cât pare a arăta, de neam Ungur, care știă și românește (?) (p. 137, 140 și 143-4), — care fusese impus Românilor ca episcop din partea calvinilor. Autorii în lipsă de date sigure bănuiesc numai că lucrul trebuie să se fi petrecut astfel — și în genere nici nu greșesc, — deși aveau puțința să statorească mai hotărât atât autorul, cât și anul tipăririi. Le-a scăpat adecă din vedere documentul publicat de d-l *N. Iorga* în *Analele Academiei române, Mem. șept. lit. S. II. T. XXVII*

(1904—5), p. 29, o epistolă chiar a lui «Tordasi Pál pap, az olah pöspeok» către județul crăesc din Bistrița, dată din Lancrăm, 9 Decembrie 1570, în care scrie următoarele: «Ezt is tutokra adom az olah papoknak, hogj keolheget hozzanak mellyel olah keonjueket vegyenek: soltart az fizesse flor. 1, mas keoniw lyurgia az fizettesse den 32», adică românește: «Mai dau de știri preoților românești, ca să-și aducă și bani de cheltuială, ca să cumpere cărți românești: Psaltirea, pe care s'o plătească cu 1 florin, altă carte, Liturgia — d-l *N. Iorga* notează că aceasta nu s'a găsit până acum, — pe care s'o plătească cu 32 dinari». Baniii trebuiau să-i «aducă preoții la sinodul care eră să se țină în Cluj «în zilele Crăciunului» («Kis Karachon nappyan»), când cărțile trebuiau să fie tipărite, ca să și-le poată «cumpără». Anul tipăririi fragmentului de psaltire numit după proprietarul său de astăzi fragmentul *Todorescu* este așadar 1570, iar traducătorul e mai mult ca probabil că a fost *Pavel Tordași*.

Aceste constatări însă erau de lipsă și din alt punct de vedere. Dacă n'am ști adevăc că *Tordași* a tipărit o «psaltire», cuvânt sub care n'avem de ce să nu putem înțelege psaltirea întreagă, ușor am putea presupune: 1. că acest fragment nu e decât o coală de probă din o carte, care întreagă ar fi putut să nu se tipărească năcicând, în tocmăi ca și fragmentul cracovian Comjáthy, care e analogic și prin împrejurarea că și din el ni s'a păstrat tocmăi coala a doua; 2. că nu s'a tipărit de tot decât două coale, iar coala păstrată ar fi fost cea din urmă, deoarece pagina din urmă a coalei B s'a tipărit numai de jumătate, iar cuvântul care indică începutul paginei următoare lipsește, cântecele tipărite nu-s de acelaș fel și cel din urmă se sfârșește cu *Amen*, deși lipsește *Finis* (p. 168, cf. și *Egyet. phil. Közlöny*, l. c.). Mai ales bănuiala din urmă nu e lipsită de temei și ar putea să rămână, dacă nu ne-am gândi la prețul fixat de *Tordași* pentru «Psaltirea» lui: 1 fl. ar fi fost totuș — și pentru timpul acela — cam mult numai pentru două coale de tipar.

Autorii cred că traducătorul și-a scos materialul din două cărți și anume: un graduale tipărit la Orade în 1566 și altul unitar — al lui *Fr. Dávid* în ediția l. — tipărit înainte de 1574. În acest din urmă au trebuit să fie și originalele bucăților 2 și 5, cari lipsesc din edițiile de mai târziu ale aceleiași cărți, dar le găsim în cel dela 1569 al lui *Gr. Szegedi* (p. 130). În cea dintâi ediție a cărții sale adevăc *Dávid* împrumutase mai mult decât mai târziu din *Szegedi*, a căruia carte fusese foarte iubită în secolul al XVI-lea și a servit de izvor și unitarilor, iar prin ei în mod indirect traducătorului fragmentului *Todorescu*. Partea aceasta, în care se arată influența covârșitoare a lui *Gr. Szegedi* asupra tuturor alcătuiturilor de graduale protestante din secolul al XVI-lea, este negreșit cea mai de valoare din întreagă cartea.

Textul e publicat în facsimile și în transcriere. Transcrierea ni se dă atât cu ortografia originală, cât și în cea modernă, îndreptându-se aici unele greșele de tipar. La sfârșit se adauge un studiu asupra limbii textului insistându-se mai ales asupra influenței ungurești atât ce privește lexicul, cât și sintaxa și ortografia. Nu putem trece cu vederea unele greșeli ori scăpări din vedere, cari se fac în aceste părți. Astfel în cântecul III: v. 1 «*iszpana*» (= «üdvösség») se transcrie: «*ispravá?*», deși e evident că avem de lucru cu o eroare de tipar: s'a înturnat *b* prefăcându-se în *p* (cf. V, v. 14: «*puná*» = «*buná*»), deci trebuia să se cetească «*isbavá*». Eroarea se repețește la III, v. 8. În c. VII, v. 3 aflăm în faximile tipărit «...*me*», iar înainte de aceste două litere se vede bine jumătatea a doua a literei *u*, care rămăsese împreună cu *e* neuns cu ne-greală; în textul reproduș din cartea lui *Grigore Sándor de Agyagfalva* în acelaș loc cetim — foarte la loc: — «*lume*», cu toate acestea în transcriere ni-se dă: «...*má*» — o scăpare din vedere în adevăr regretabilă și neexplicabilă. Despre «*enoakasze*» (c. VI, v 15) și autorii bănuesc că e eroare de tipar și că trebuie să fie vr'o formă a verbului *impac*: «*impăcădă* sau «*impăcăză*» = «*impacă*» (p. 219). Forma corectă și întreagă însă e «*impacă-ți*». În general acest «*ți*» euclitic îi dă mult de lucru traducătorului, care nu știe cum să-l scrie. Astfel «*feritureszk*» (c. IV, v. 3) și «*pereczesk*» (c. IV, v. 4) se vor transcrie: «*feritură-ți* și «*împărăție-ți*, și nu «*feritura ta*, «*împărăția ta*, cum fac autorii.

Dar chiar și pe *-fi* dela sfârșitul cuvintelor îl scrie traducătorul tot așa (v. c. IV, v. 9 «*enpereczeszki*» = *împărățești*, nu *împărățesc*, ceea ce observă bine și autorii). Pe «*sti*» din «iunde y va sti sze more» (c. II, v. 4) poate ar fi fost mai bine să-l fi transcris: *s'i* (= ca un fel de *și* moale rezultat din *hi* < *fi*). Despre verbul *dosedesc* se spune (p. 220) că înseamnă: «*emészt*», care îi corespunde în textul unguresc — îi corespunde însă și «*elront*» — (c. VIII, v. 7: «In aceie și soarele tine și nece luna nu te va do-sedi»), și că «csak a régi nyelv ismeri». Faptul este însă că cuvântul îl aflăm și la *Ispirescu* («eșiră deci la mal, dosădiți de ei») și e cunoscut în unele ținuturi și astăzi, iar de însemnat înseamnă: «Iemanden quälen, ihm Ungemach bereiten, ihm Unbill antum», adică «a măhni pe cineva, a-i face neplăceri». «*Vernicu*» (c. VI, v. 4) se traduce cu «*hű*», redându-se întocmai cuvântul corăspunzător în textul unguresc, și se adaoage că «ebben a formában ma már nem járatos». Cuvântul însă se întrebuițează și astăzi tocmai în forma aceasta și este identic cu *vrednic*. Pe Valea Someșului chiar mai mult se zice *verníc* decât *vrednic*, d. p. «*nu-i verníc doi grîțari*». Ș. a.

Voind să întregească lacunele fragmentului *Todorescu*, precum și să arate înrăurirea cărții lui *Grigore Szegedi*, autorilor li se dă prilej să vorbească despre cântările românești copiate în 1642 de *Grigore Sándor de Agyagfalva* și păstrate în manuscris în biblioteca colegiului reformat din Dobrișin, precum și despre cei «*O sutye si csind-zecs de saltari*» ai lui *Ioan Viski* din 1697. În manuscrisul lui *Grigore Sándor de Agyagfalva*, care cuprinsese 64, iar acum are 62 de foi, între cele 66 de cântări păstrate se află cu oarecari mici deosebiri și 4 din cântările fragmentului *Todorescu*. Dintre celelalte cântări cele mai multe au aceleași proprietăți ca și cântările fragmentului *Todorescu*. Cu toate acestea — tocmai fiindcă s'au aflat aici numai 4 din cântările păstrate în fragmentul *Todorescu* — cu greu putem admite că *Grigore Sándor de Agyagfalva* ar fi copiat deadreptul de pe *Psaltirea* lui *Tordasi*. A putut să copieze și de pe o altă copie eclectică mai veche a *Psaltirii* lui *Tordasi*, în care adică se făcuseră oare cari schimbări, omisiuni și adaosuri.

Dintre psalmii lui *Viski* 35 par a avea tipul caracteristic al psalmilor lui *Szegedi*. Dintre aceștia 20 se află și în cartea lui *Grigore Sándor de Agyagfalva*, 15 însă sunt cu totul noi. Astfel *Viski* nu ni se prezintă numai ca un fel de copiator și traducător al lui *Szenczi Molnár Albert*, ci și ca autor (pag. 190).

Tabloul sinoptic al titlurilor cântărilor din cărțile românești, despre cari a fost vorba, în comparație cu cele ungurești este cât se poate de instructiv. Autorii însă nu trebuia să se oprească la atât. Comparația amănunțită a însăși textelor, li se împunea, și fac foarte rău că renunță la această muncă cu cuvintele: «Az énekek — e vorba de psalmii lui *Grigore Sándor de Agyagfalva* — teljes szövegének adása nem a mi rendeltetésünk, de hiányzik ezenkívül több éneknek a magyarral való időrendi egybevetése is. Amazt erre hivatott kiadványra háriytyuk, emezt pedig utánunk következő összehasonlítóra bizzuk». Dacă în locul părții istorico-culturale ne-ar fi dat tocmai la ce renunță, lucrarea lor ar fi câștigat mult în privința valorii, care din punct de vedere istoric-literar — ce e drept — nici așa nu i se poate tăgădăui. Dl *Alexics* mai are ocazie să o facă când va publica acel unic «Graduale» românesc complet (cvart mare, 422 de fețe), scris în veacul al XVII-lea pela 1612 — și folosit de Români calvini, descoperit de D-sa în cursul verii anului 1911 în biblioteca gimnaziului reformat din Cluj, care se află astăzi în biblioteca Academiei maghiare (vezi *Noaua Revistă Română*, 1912, 19). Ar face un serviciu real istoriei literaturii românești.

Autorii făgăduesc și o ediție românească a cărții lor. Va trebui însă să o lucre mai cu răgaz decât pe cea ungurească care arată multă pripeală — venită poate din teamă să nu fie luată pe dinainte. Pripeala e pricina că la pag. 93 se scrie: «A XV. század végén irogató mohácsi (erdélyi) Pópa Grigorie», iar la pag. 69: «a mohácsi (T.-Aranyos vm.) román kézirat is, a melyet *Grigorie* pópa irt össze 1590—1619 között, mai târziu (pag. 86): «szövegét... 1590—1618 között lemásolta». Noi știm că popa *Grigorie* a scris între anii 1580 și 1619, iar acești ani nu sunt în secolul XV-lea. «Pri-

pelile» bâjbăe mai ales în partea istorică-culturală. Nu arată destulă seriozitate științifică în această parte clădirea de teorii pe anecdote, ca bunăoară aceea despre un năcăjit de popă care nu știa ceti și care, deschizându-și cartea de predici, și-ar fi întrebat credincioșii: «Știți, iubiți creștini, ce e scris în cartea aceasta? — «Nu știm» — fu răspunsul. — «Apoi dacă nu știți voi, nu știu nici eu» Și s'a dus. În săptămâna următoare la aceeași întrebare sătenii au răspuns: «Știm». Popa atunci le-a zis: «Apoi dacă știți, n'am de ce să vă mai cetesc eu», și a continuat liturgia pe care o știa pe dinafară. În săptămâna a treia s'au înțeles credincioșii între sine și unii au zis că știu, alții că nu. Atunci șiretul de popă i-a îndemnat pe cei cari ziceau că nu știu să întrebe dela cei cari știu (pag. 65). Nu e mai presus de această anecdotă nici însemnarea de origine balcanică despre măgarul dus episcopului să-l sfințească. În vreme ce episcopul își examină candidatul, băgă de seamă că-i legaseră de coadă un săculeț de piele destul de respectabil. Scoțând cei 50 de galbini cari se aflau în acesta ar fi zis: «Az eleje ugyan szamárnak látszik, de a hátuljáról úgy látom, hogy papnak való» (p 66).

Ce să mai zicem despre epigrama:

«Nu te teme, tu, nimică
Până ce eu sânt vlădică;
Pune numai zloți o mie,
Și ți-oi da ție popie»,

care ar putea să dovedească, că simonia eră un lucru de toate zilele la episcopii români în vremile vechi (p. 66), etc.? Di *Alexics* nu probează absoluta autenticitate poporană a acestor anecdote, deși eră negreșit de lipsă dacă voia să scoată miezul istoric din ele. Forma lor însă tradează o origine cărturărească mai nouă și au putut foarte ușor să străbată în popor prin mijlocirea vreunei cărți poporane. Dar peste tot numai arareori ne reușește să aflăm adevărul istoric — de cele mai multeori alterat de fantazia poetului necunoscut — ascuns în poezia populară și păstrat mai ales în balade și mai puțin — în anecdote.

Ce privește alte tâlcuiri greșite de ale locuțiunilor și credințelor țaranilor noștri, unele neexactități privitoare la așezămintele și istoria bisericii românești scrise în partea istorică — culturală, e datorința istoricilor și preoților specialiști să-și spună cuvântul. Noi ne-am mărginit să ne facem aceste observații cât se poate de obiective numai asupra părții istorice-literare și ligvistice, singura care credem că se poate publica cu șanse bune în o nouă ediție, și mai ales în o ediție românească, pentruca autorii eventual să le poată întrebuița.

Dr. Nicolae Drăgan.

ÎNSEMNĂRI.

Despărțământul Giurgeu al „Asociațiunii“. «Asociațiunea» noastră își întinde mereu aripile ei ocrotitoare asupra ținuturilor, unde cultura românească e mai primejduită. Anul trecut a reușit să pătrundă în Maramurăș, iar anul acesta a cucerit ținutul Giurgeului. Acest ținut cuprinde 12 comune, situate între Săcuii din comitatul Ciucului, dintre cari aproape jumătate sunt maghiarizate, iar celelalte sunt amenințate dintr'o generație într'alta să se înstrăineze de trupul neamului nostru. Cele 12 comune sunt următoarele: 1. Alfalău, 2. Bilbor, 3. Bicz, 4. Ciuc-Sân-Dominic, 5. Ciuc-Szépviz, 6. Corbu, 7. Ghimeș, 8. Șermaș, 9. Giurgeu-Sân-Miclăuș, 10. Tulgheș, 11. Varviz și 12. Vașlab. Dintre acestea numai comunele înșirate dealungul frontierei României: Bilborul, Corbu, Tulgheșul și Biczul și au păstrat mai bine caracterul românesc. Șermașul și Varvizul de lângă gurile Murășului, deși sunt comune compacte românești, încep să slăbească; sătenii își corcesc portul și limba cu o grabă îngrijitoare. Între comunele din Giurgeu este și o minune, anume comuna Vașlab, care cu toate că e încinsă de un brâu strâns de comune săcuști, totuși își menține cu o îndărătnicie eroică caracterul etnic românesc. Celelalte cinci comune sunt aproape pierdute. Sătenii se poartă ungurește (afară de Ghimeș) și vorbesc ungurește în cea mai mare parte a lor. Peste câteva generații, mai ales dacă va izbuti planul să fie încorporate la noua episcopie maghiară — cum e vorba, — desigur că vom putea plânge pe mormântul înstrăinării lor.

Într'o excursie, pe care am făcut-o în toamna anului 1910, pentru a adună obiecte pe seama Muzeului «Asociațiunii» și pentru a studia acel ținut din punct de vedere etnografic, colindând din sat în sat, am lansat ideea înființării unui despărțământ al «Asociațiunii». Ideea a fost primită cu însuflețire mai cu seamă de cărturărirea din puternica comună Bicz, cu vre-o 7000 de locuitori, cu 4 preoți și cu mai mulți învățători activi și pensionați. Încredințat din partea comitetului central, am și hotărât, în înțelegere cu fruntașii din acel ținut, ca

în 1911, la sărbătorile Rosaliilor, când e hram în Valea Jidanului, una dintre parohiile Biczului, să ținem o sărbare culturală românească, cu prelegeri, reprezentație teatrală, expoziție etnografică și adunarea de constituire a despărțământului Giurgeu. Se făcuseră toate pregătirile și eram gata să plecăm la drum mai mulți din Sibiu prin pitoreștile chei ale Biczului, când primim o telegramă că adunarea este oprită de primpretorele din Tulgheș. Toate capacitările și apelurile noastre telegrafice pe la pretură, fișpanat și ministru au rămas zadarnice. Adunarea și sărbarea proiectată nu s'au putut ține. Cărturarii din împrejurimi, primind prea târziu știrea opreliștei, s'au adunat în Bicz, ca să asiste la serbări. După multe rugăminți, pretorul a permis celor din Bicz să joace nevinovata piesă «Ruga dela Chiseteu», eliminând câteva pasaje cari i-s'au părut primejdioase. Cu această reprezentație censurată și cu obicinuita petrecere s'au încheiat sărbările culturale proiectate anul trecut.

Ministrul s'a milostivit pe la sfârșitul anului trecut să nimicească opreliștea ilegală a subalternilor săi, așa că în anul acesta tot la Rusalii, am reușit să ținem, în Bicz, adunarea de constituire a despărțământului Giurgeu.

Din cauza vremii rele s'a adunat lume puțină. În ziua de Rusalii după prânz subsemnatul a vorbit poporului adunat în curtea școlii despre «Asociațiune» și despre foloasele învățaturii, iar conferențiarul agronomic, d-l Aurel Cosciuc, despre cultura vitelor. Sătenii ascultau cu multă luare aminte, ascultă și pretorul, notarul săcuiu și jandarmii ce ne păzeau. Pe urmă am deschis frumoasa expoziție etnografică aranjată în pavilionul din grădina domnului T. Crușitu, directorul băncii locale. Deschiderea expoziției e făcut-o d-l preot Al. Cojocariu, iar subsemnatul a vorbit țăranilor despre importanța portului și a industriei casnice. În pavilion erau adunate multe dintre minunatele cusături și țăsături ale femeilor din Bicz, și alte obiecte prețioase, dintre cari o bună parte au fost reținute pentru Muzeul «Asociațiunii». Meritul de

a fi adunat aceste obiecte revine: d-nei preotese Maria Cojocariu, mătușii Elisaveta Timariu și cumintei fetișcane Domnica Vaidoș, apoi domnilor preoți Butnariu și Cojocariu și altor cărturari.

A doua zi de Rosalii am ținut adunarea de constituire a despărțământului Giurgeu, d-l Cosciuc și d-l preot Cojocariu au ținut o prelegere cu schiopticonul despre viața lui Iisus și seara s'a reprezentat piesa plină de haz, «O viișoară» de Octavian Prie, profesor în Blaj. Toate au reușit deplin. Director al despărțământului Giurgeu s'a ales vrednicul protopop Elie Câmpeanu, iar membri în comitetul cercual d-nii: Dr. Mihail Dobrean, avocat, Vasile Urzică,

preot, Pompeiu Butnariu, preot, — căruia îi revine o bună parte din meritul de a se fi înființat acest despărțământ, — și Nicodim Rus, învățător în Vașlab. Din pricina drumurilor stricate și a ploilor, mulți dintre cărturarii și fruntașii din împrejurimi au lipsit, dar desigur toți au fost cu sufletul între noi. Nădăduim că după ce am reușit să arborăm, cu greutate și mari, stindardul culturii românești și în ținutul Giurgeului, va urmă o viață nouă națională pentru țaranii cinstiți și cuviincoși din aceste părți. Cărturărimea sperăm că se va așterne pe lucru serios și va căută să vină în ajutorul sătenilor năpăstuiți de străini.

O. C. T.

Cât cheltuște Ungaria pentru agricultură. Ministerul de comerț ungar publică în buletinul său, «Volkswirtschaftliche Mitteilungen», pe luna Octomvrie, budgetul Ministerului de agricultură pe anul 1912.

Din datele publicate în acest capitol vedem că statul ungar a prevăzut pentru exercițiul bugetar 1912, următoarele sume:

Cheltuieli ordinare . . .	Cor. 74.587,261
Cheltuieli extraordinare „	23.162,825
Total . . .	Cor. 97.750,086

	Chelt. ord.		Chelt. extraord. ¹		+ sau — față de 1911	
	Cor.	Cor.				Cor.
Pădurile statului, comunelor, inspecto- rate silvice, școli de silvicultură . . .	21.142,930	1.500,098	+	2.467,023	sau	12·23%
Herghelele statului, bunurile acestora și Domeniile Coroanei	15.825,911	1.081,665	+	1.257,552	„	8·04%
Creșterea vitelor și industria laptelui	3.849,730	10,000	—	2.171,221	„	36·00%
Sericicultură	6.762,100	450,000	—	40,600	„	3·47%
Domeniile statului și colonizarea . . .	908,043	1.841,444	+	213,853	„	8·43%
Serviciul apelor	2.941,785	9.316,690	+	2.670,546	„	27·85%
Diferitele ramuri agricole și economice	2.257,068	79,400	+	338,900	„	12·50%
Ajutorarea populației rurale din nordul Ungariei și Transilvania	1.899,354	400,000	+	595,792	„	34·97%
Viticultura	739,077	1.914,600	+	449,126	„	20·37%
Pomicultura și grădinărit	882,403	264,520	+	328,720	„	40·18%
Albinărit	235,123	80,000	+	161,240	„	104·78%
Cultura tutunului ²	77.449,874	1.187,000	+	4.913,025	„	6·66%

Evaluarea veniturilor se ridică la următoarele sume:

Venituri ordinare . . .	Cor. 50.303,201
Venituri extraordinare „	6.708,699
Total . . .	Cor. 57.011,900

Față de veniturile anului 1911, găsim o scădere de cor. 593,199, ceea ce reprezintă 1·03%.

Cercetând veniturile diferitelor ramuri de producțiune agricolă vedem că cele mai însemnate sunt acelea cari provin din:

¹ Din budgetul ministerului de finanțe.

² Aci se cuprind și investițiunile.

	Venit. ord. Cor.	Venit. extraord. Cor.	+ sau --	față de 1911 Cor.	
Pădurile statului, comunelor, inspecto- rate silvice, școli de silvicultură . . .	26.404,209	—	+	3.111,241	sau 13·39%
Hergheliile statului, bunurile acestora și Domeniile Coroanei	12.204,624	12,000	+	385,338	„ 3·26%
Sericicultură	6.732,100	—	+	—	„ 0·00%
Domeniile statului și colonizările . . .	914,084	2.176,000	+	34,120	„ 1·11%
Creșterea vitelor și industria laptelui	98,000	—	--	3.600,000	„ 97·35%
Serviciul apelor	450,012	250,000	+	30,000	„ 4·48%
Viticultură	233,140	651,000	+	150,100	„ 20·45%
Pomicultura	195,090	—	+	20,000	„ 11·43%
Albinărit	1,500	—	—	—	„ 0·00%
Cultura tutunului ¹	185.267,000	—	+	20.280,000	„ 12·29%

La capitolul creșterea vitelor și indu-
stria laptelui pe anul 1911 observăm, că
suma prevăzută la cheltuieli este mai mică
cu cor. 2.171,221, față de cheltuielile prevă-
zute în budgetul anului precedent. Această
scădere așa de mare este numai aparentă,

căci în realitate la cheltuielile anului 1912,
se vor mai adăoga peste 2 milioane cor.,
provenite din venitul anului 1911.

Totalul cheltuielilor se ridică cu un
plus de cor. 40.837,190, adecă cu 71·46%.

(«Vieța Agricolă»

V. P.

An. III Nr. 8 1912).

¹ Din budgetul ministerului de finanțe.

Partea oficială.

Ședința a IV-a a comitetului central, ținută la 27 Aprilie 1912.

Prezident: *Andrei Bârseanu*. Notar: *Octavian C. Tăslăuanu*. Membri prezenți: *Ioan Agârbiceanu, Dr. Ilie Beu, Dr. Vasile Bologa, P. Cosma, N. Ivan, Dr. I. Lupaș, Gavril Precup, Dr. Il. Pușcariu, R. Simu, Dr. Vasile Suciuc, N. Togan*, casierul *I. Banciu* și conferențiarul agronomic *A. Cosciuc*, iar la desbaterile obiectului de sub Nr. 160 a participat și d-l *Vasile C. Osvadă*.

Adunarea generală: (158 Nr. 795 - 1912). Se primește invitarea d-lui Dr. Aurel Vlad de a se convoca adunarea generală a Asociațiunii din acest an în Orăștie.

Centenarul nașterii lui Gh. Barițiu: (159 Nr. 762 - 1912). Se amână serbările proiectate cu ocazia desvălirii bustului G. Barițiu. Centenarul nașterii se va serba în Sibiiu, printr'un serviciu divin festiv în biserica gr.-cat., la care va lua parte întreg comitetul central, și printr'o conferință despre G. Barițiu pe care o va țineă secretarul literar în sala festivă a Muzeului Asociațiunii.

Cooperativele sătești. (160 Nr. 794 - 1912). Comisiunea numită în ședința din 22 Martie 1912 pentru a prezintă comitetului central propuneri concrete în ce privește realizarea cooperației la sate cu ajutorul donațiunii *V. Stroiescu*, prin referenful său dl *V. C. Osvadă*, raportează că s'a întrunit de două ori, odată în Blaj și odată în Sibiiu, și a discutat amănunțit chestiunea, ajungând să stabilească următoarele propuneri concrete:

1. comisiunea e convinsă că acțiunea cooperativă e absolut necesară și urgent reclamată de completarea, dezvoltarea și organizarea vieții noastre economice. În urmare propune ca acțiunea cooperativă organizată să fie pornită cât mai grabnic.

2. Pentru propagandă, pregătirea materialului și a cooperativelor, pentru intruparea și conducerea acțiunii economice cooperative, comisiunea recomandă să se înființeze fără amânare, cu sprijinul darului dlui Vasile de Stroiescu — *Biroul central cooperativ special* propus de dl Vasile C. Osvadă în cadrul raportului său.

În ce privește atașarea acestui birou în cadrele «Asociațiunii» sau în cadrele altor instituții de ale noastre deja existente — comisiunea lasă această chestiune la buna chibzuială a Onor. comitet central al Asociațiunii.

Părerea majorității membrilor comisiei este că activitatea Biroului central cooperativ ar fi mai rodnică și mai potrivită, dacă acest birou ar fi alcătuit independent de orice altă instituție și anume în felul următor:

Biroul cooperativ, compus din 3-5 cooperatori și funcționarii necesari, să fie organul executiv al mișcării cooperative, iar controlul și îndrumarea biroului să fie încredințată unui consiliu de administrație format din 12 membri, sau numiți de Onor. comitet central al Asociațiunii sau aleși de adunarea generală a însoțirii ce s'ar forma și înregistra — dintre bărbații ce stau în fruntea și în serviciul diferitelor noastre instituțiuni culturale, financiare și economice.

Față de această părere, membrul comisiei dl Ioan I. Lăpădatu a prezentat în scris părerea care se alătură mai jos la acest proces verbal.

Pentru fixarea cercului de activitate și a agendelor Biroului central cooperativ comisiunea recomandă cele cuprinse în propunerea dlui *V. C. Osvadă* din Raportul ce l-a prezentat Onor. comitet.

Referitor la principiile călăuzitoare în înfăptuirea cooperației noastre, comisiunea primește și recomandă în general cele expuse în propunerea dlui *V. C. Osvadă*, scoțând în relief și fixând următoarele:

a) cooperația, având să completeze începutul organizației noastre economice, făcut prin băncile noastre pe acțiuni, ea să se propage dar să nu se impună. Prin ur-

mare să se înființeze tovarășii numai acolo, unde aceste găesc teren prielnic de existență și unde și care vor fi cerute de interesele populației;

- b) Tovărășile, deși sub control central, își vor păstra independența în operațiunile lor, dar vor stă în strânsă legătură financiară cu băncile noastre existente;
- c) Felul tovarășiiilor de înființat va fi fixat de Biroul central, care va avea în vedere dezvoltarea lor firească și succesivă;
- d) Responsabilitatea membrilor să fie nelimitată sau limitată — după împrejurări și felul tovarășiiilor;
- e) În tovarășii nu se vor primi decât membri convinși și înțelegători ai cooperăției;
- f) Formarea respective cercul de activitate al unei tovarășii de regulă se va mărgini la o singură comună și numai unde interesele comunelor vor cere imperios, își va extinde activitatea asupra mai multor comune;
- g) Financierea tovarășiiilor se va face, după putință, de către băncile noastre pe acțiuni mai mari, prin mijlocirea biroului central;
- h) Formarea capitalului, a garanției la responsabilitatea limitată, a fondurilor; stabilirea drepturilor și datorințele membrilor, a direcțiunii, comitetului de supraveghere, dividende și toate celelalte chestiuni interne ale tovarășiiilor să se lase în competența Biroului, care le va fixa în statutele tip, după felul tovarășiiilor și după împrejurările locale — în tot cazul însă așa fel, ca principiilor altruiste și caritative, care formează temelia cooperativă, să li se asigure importanța cuvenită».

Propunerea d-lui I. I. Lăpădatu în comisiune:

«Comisiunea consideră acțiunea cooperativă ca o chestiune importantă și folositoare pentru progresul social-economic al poporului nostru și în scopul unei rezolviri corespunzătoare a acestei chestiuni află:

1. că acțiunea cooperativă va trebui — în primul rând — să aibă în vedere și să lucreze pentru propaganda ideilor, pentru educația economică a poporului și pentru formarea de conducători și că numai după aceea să urmeze — unde terenul va fi absolut pregătit — înființarea însoțirilor de lipsă, și

2. Ca mijloc potrivit pentru acțiunea cooperativă află de justificată ideea unui birou central cooperativ și lasă la buna chibzuială a Onor. comitet central al Asociațiunii să decidă dacă biroul acesta să se înființeze ca instituțiune de sine stătătoare sau în legătură cu vre-o altă instituțiune de a noastră, stăruint în același timp ca, întrucât biroul s'ar înființa în legătură cu altă instituțiune, să se poată susține în întregime ajutorul oferit de dl Vasile de Stroescu.

Principiile sau atribuțiunile după cari ar avea să se înființeze și să le aibă proiectatul birou central cooperativ, ar avea să se hotărască numai după rezolvirea chestiunilor de sub 1 și 2 din cele premăgătoare».

Prezidentul anunță că *direcțiunea «Solidarității»* de asemenea s'a ocupat cu această chestiune și, în ședința sa ținută la 11 Aprilie a. c. în Sibiu, a adus următoarea deciziune:

«In legătură cu raportul secretarului «Solidarității» relativ la lucrările inițiate de «Asociațiune» întru întruparea unei acțiuni cooperative, menite să contribuie la progresul social-economic al poporului nostru, se enunță următoarele:

I. Direcțiunea «Solidarității» care are și ea în programul lucrărilor sale o acțiune similiară se vede îndemnată în prima linie să-și exprime și ea recunoștința față de interesul și jertfele ce dl Vasile de Stroescu se arată hotărât să aducă în scopul propășirii social-economice a poporului român din această țară.

II. Pentruca însă scopul ce-l urmărește dl Vasile de Stroescu și ce trebuie să-l urmărim cu toții, să poată fi cât mai potrivit ajuns, direcțiunea «Solidarității» să vede obligată să atragă binevoitoarea atențiune a Onoratului comitet central al «Asociațiunii» asupra hotărârii adunării ei generale, ținută la 15 Iunie 1910 în Brașov,

în înțelesul căreia — date fiind împrejurările specifice în care s'a format și dezvoltat viața economică-financiară a poporului nostru — află că acțiunea cooperativă va trebui să aibă în vedere în special însoțirile menite să ușureze și perfecționeze mijloacele de producțiune și circulațiune a avutului poporului nostru și că și în această direcție va trebui urmat cu cea mai mare precauțiune.

III. Poporul nostru nu e pregătit și nici împrejurările în cari trăiește nu sunt întru toate prielnice unei acțiuni cooperative, care să dea rezultate apropiate și de aceea, și pentruca nu cumva prin o acțiune fără vreme să se producă o criză în satele noastre, — dupăcum, durere, avem chiar și exemple vii, — direcțiunea «Solidarității» e de părere că deocamdată acțiunea ar trebui să aibă în vedere propagandă, formarea de conducători și educația economică a poporului și că numai după aceea să urmeze — unde terenul va fi absolut pregătit — înființarea de însoțiri cu ajutorul moral și material al factorilor noștri financiari;

IV. Direcțiunea «Solidarității» — din motive ușor de explicat — crede că va fi practic ca acțiunea să nu se pornească dela «Asociațiune», ci dela acele instituțiuni ale noastre a căror scopuri și probleme sunt mai aproape de natura lucrurilor ce vor trebui efectuate în scopul acțiunii cooperative, lucrări la cari «Solidaritatea» din a sa parte se simte obligată să deie cel mai extins ajutor și

V. Întrucât Onorabilul comitet central al «Asociațiunii» ar fi de acord cu vederile direcțiunii «Solidarității», va face cel mai bun serviciu cauzei cooperative la noi, dacă în modul ce-l va afla de potrivit va interveni la dl Vasile de Stroescu, să dea sprijinul său acțiunii care — sub auspiciile și cu ajutorul moral și material al instituțiunii ce se va afla mai potrivită spre acest scop — va lua asupra-și îndatorirea să pregătească terenul și poporul pentru întruparea acțiunii cooperative în scopul indicat sub punct II și III ale acestei deciziuni.

Această deciziune direcțiunea «Solidarității» o motivează pe larg într'un memoriu adresat comitetului central, căruia i s'a dat citire.

După aceste se începe o discuție amănunțită la care au luat parte aproape toți membrii comitetului central. După un schimb de vederi de aproape patru ceasuri s'au prezentat în scris, pe lângă propunerile comisiunii, următoarele propuneri:

1. Propunerea dlui Nicolae Ivan:

«Asociațiunea nu poate înființa băncile populare cum le contemplează dl Vasile Stroescu; ea — în sensul statutelor sale — poate face numai propagandă prin presă și prin conferențieri exmiși din sânul său. Roagă deci pe dl Stroescu ca suma dată să o destineze spre acest scop».

2. Propunerea dlui Dr. Ilarion Pușcariu:

«Comitetul Asociațiunii» exmîte un bărbat expert, care eșind în anumite comune, va propaga ideea de însoțiri economice după împrejurările locale, va lumina oamenii în privința scopului, folosului, modalității înființării lor, punându-le în vedere 500 cor. ajutor dela dl V. Stroescu și despre rezultatele obținute a raportă din caz în caz comitetului central».

3. Propunerea dlui Dr. Vasile Bologa:

«Asociațiunea» să compună un exemplar de statute model cu instrucțiunea trebuitoare pentru realizarea băncilor sâtești, și să se publice pentru orientarea publicului român, iar satele noastre care vor fi harnice să se organizeze pe terenul economic în sensul statutelor aprobate de tribunalul regesc competent, să se anunțe aici cu dovezi oficiale, pentruca să se notifice donatorului și pe baza statutelor să-și înceapă lucrarea».

4. Propunerea dlui secretar Oct. C. Tăslăuanu. Proiecte de deciziuni pentru comitetul central:

1. **Comitetul central primește propunerile făcute de majoritatea membrilor comisiunii.**

2. Decide înființarea unui birou central cooperativ independent în cadrele secțiunii economice a «Asociațiunii», care în vederea acestui scop și conform deciziunii ultimei adunări generale, în proxima sa ședință plenară va avea să-și completeze numărul membrilor, alegând reprezentanți din sânul «Solidarității», a consistoarelor, a reuniunilor de agricultură, a însoșirilor și pe alți economiști.

3. Îndatoririle biroului vor fi cele fixate în propunerile comisiunii și anume:

- a) va propaga prin scris, prin prelegeri, prin cursuri și prin editarea de publicații ideea cooperativă;
- b) va da toate informațiile ce i se vor cere pentru înființarea, administrarea și conducerea însoșirilor;
- c) va tipări statute tip, regulamente tip, registre de contabilitate tip, formulare pentru actele de înregistrare, pentru procesele verbale, precum și alte tipărituri necesare administrației interne a însoșirilor;
- d) va controla activitatea însoșirilor existente și a celor ce se vor mai înființa;
- e) va adună datele statistice privitoare la cooperarea dela noi. Va publica un raport anual despre mișcarea cooperativă dela noi.

4. Acest birou se va compune deocamdată din următorii domni; Vasile C. Osvadă, V. Tordășianu, Oct. C. Tăslăuanu, Romul Simu, secretarul biroului și conferențiarul agronomic al Asociațiunii. Acești doi din urmă vor stă în permanență în serviciul biroului, pe care-l va conduce dl V. C. Osvadă. În serviciul biroului se vor mai angaja unul sau doi copiiști după trebuință. Despre toate lucrările sale biroul va avea să raporteze comitetului central și secției economice.

5. Biroul își va începe activitatea la 1 Iunie. În proxima ședință a comitetului central, membrii numiți ai biroului vor face propuneri în ce privește angajarea și retribuția secretarului biroului, a personalului ajutător, apoi un program de activitate și un proiect de buget.

6. Toate cheltuielile împreunate cu instituirea acestui birou și cu propaganda cooperativă se vor acoperi din donațiunea dlui Stroescu și din alte donațiuni ce eventual «Asociațiunea» le va mai primi spre acest scop.

7. Aceste deciziuni ale comitetului central să se comunice dlui V. Stroescu».

Prezidentul punând la vot propunerea dlui N. Ivan, ca cea mai îndepărtată de propunerea comisiunii, această propunere întrunind o majoritate de 5 voturi. (P. Cosma, N. Ivan, N. Togan, G. Precup și Dr. Lupaș)

Se declară de primită.

Fundațiuni: (161 Nr. 709—1912). S'a vândut un loc din lăsământul Avram Iancu în preț de 400 cor.

Căminul studentesc din Seghedin: (162 Nr. 759—1912). D-nii Romul Nestor, paroh și Dr. Vasile Lohan, profesor, din Seghedin cer Asociațiunii să fie fondatorul și patronul căminului studentesc ce voiesc să-l înființeze în Seghedin și să ajute înființarea lui cu 10,000 cor. Comitetul central decide ca Asociațiunea să primească numai patronajul moral al căminului, după ce va fi înființat, fără a lua asupra sa vre-o îndatorire de ordin material.

Despărțăminte: (163 Nr. 771—1912). Cluj. A decis să serbeze centenarul nașterii lui G. Barișiu în comuna sa natală Jucul-de-jos printr'o adunare comemorativă. Comitetul central roagă pe d-l v.-președinte Dr. V. Suciu să reprezinte Asociațiunea la aceste serbări.

— (164 Nr. 634—1912). La cererea d-lui Dr. N. Brinzeu se încredințează d-l Dr. Gavril Suciu, directorul desp. Hațeg, cu înființarea unui despărțământ nou pe Valea-Jiului.

Extras din procesul verbal al ședinței.

Oct. C. Tăslăuanu m. p.,
secretar.

Ședința a V-a a comitetului central ținută la 11 Maiu 1912.

Prezident: *Andreiu Bârseanu*. Notar: *Oct. C. Tăslăuanu*. Membri prezenți: *Dr. V. Bologa, Ars. Bunca, P. Cosma, Octavian Goga, Dr. Ioan Lupaș, Dr. Il. Pușcariu, R. Simu, N. Togan*, casierul *I. Banciu* și conf. agr. *A. Cosciuc*.

Bustul G. Barițiu: (172 Nr. 860—1912). Bustul G. Barițiu fiind terminat pentru a fi turnat în bronz, sculptorului O. Spaethe i se mandatează suma de 5000 cor.

Despărțăminte: (175 Nr. 661—1912) *Beclean*. A înființat șase agenturi în Bidiiu, Crișturul-Becleanului, Bendiu, Tirlişna, Cheltiu și Caianul-mic.

— (176 Nr. 656—1912) *Brad*. I-se dăruesc publicațiunile populare ale Asociațiunii pentru a înființa o bibliotecă în comuna Bulzești.

— (177 Nr. 670—1912) *Brașov*. Înaintează lista prelegerilor populare pe anul 1912.

— (178 Nr. 680—1912) *Lăpușul-unguresc*. A stabilit lista prelegerilor populare pe anul 1912 (șed. comit. cerc. din 26 Martie a. c.).

Agenturi: (179—180 Nrii 653 și 114—1912). S'au înființat agenturi în comunele Vucova și Sântionaș (Torontal).

Școala civilă de fete: (181—184 Nrii 845, 688, 689 și 690—1912). Se publică concurs pentru întregirea postului devenit vacant în urma încetării din viață a mult regretatului profesor Dr. Ion Borcea. — Se dispensează de taxa școlară pe a. 1911/12 8 eleve. — Ministerul a aprobat planul de învățământ al școalei, care se va tipări în anuarul școalei.

Conferințe: (186 Nr. 773—1912). În cursul iernii s'au ținut următoarele conferințe în sala festivă a Muzeului Asociațiunii: 1. H. P. Petrescu, O călătorie în Germania (cu proiecțiuni de schiopticon). 2. Dr. Silviu Dragomir, Călătorii români ardeleni din sec. XVII și XVIII în Rusia. 3. T. R. Popescu, O călătorie din Sibiiu prin Turnu-Roșu la R.-Vâlcea (cu proiecțiuni de schiopticon). 4. Dr. P. Roșca, Problema pesimismului. 5. Victor Stanciu, Părinți și copii. 6. Ioan Mihaiu, Lupta dela Königrätz. 7. Dr. Ion Mateiu, Vieața femeilor în trecutul românesc. 8. Aurel Esca, Un poet necunoscut. 9. Dr. N. Bălan, Credința noastră. Suma de K 255·30 încasată la aceste conferințe se destinează pentru înzestrarea Muzeului.

Donațiuni: (188 și 189 Nrii 841 și 678). *Albina* din Sibiiu dăruiește K 1000 pentru fondul G. Barițiu și K 1000 pentru fondul Muzeului. — Banca Avrigeana K 10 pentru Muzeu.

Muzeu: (190—194 Nrii 719, 748, 764, 774 și 692). Colecțiunile Muzeului s'au sporit cu următoarele obiecte: o cingătoare cu 14 ținte și 24 inele dăruite de Ioan Popița, înv. în Bedeleu; — un fer vechiu de plug dăruit de Ioan Mihacea lui Gligor din Bedeleu (Munții-Apuseni); — o icoană veche zugrăvită pe lemn găsită în Vurpăr (lângă Vințul-de-jos) dăruită de teologul Ioan Pleșa; — 6 monede dăruite de Ion Bologa; — 3 monede dăruite de George Comșa, notar în Poplaca; — două ciocane din epoca de piatră, un vârf de suliță, o crestomație latină din anul 1776, 3 monede vechi dăruite de Ion Ciocan, practicant de notar în Glâmboaca.

Cărți primite: (195 Nr. 693—1912). D-l I. E. Torouțiu dăruiește 100 ex. din broșura «A fost odată».

Cărți dăruite: (196—200 Nrii 726, 717, 698, 697 și 617). S'au dăruit publicațiunile populare ale Asociațiunii: În. I. Bârsan din Bedeu (Bihor) pentru a le împărți între popor; desp. Sătmăr—Ugocia pentru înființarea unei biblioteci în Sătari; Preotului Vincențiu Pantoș din Giula-Vârșand (Arad) pentru înființarea unei biblioteci populare; preotului Andreiu Moisa din Forotic (Caras-Severin) pentru înființarea unei biblioteci populare; teologilor din seminarul Andreian 22 ex. din lucrarea d-lui A. Cosciuc «Despre lucrarea pământului» și «Despre mașinile de spirt».

Socotelile și budgetul Asociațiunii: (203 Nr. 843 și 844—1912). Casierul prezintă socotelile Asociațiunii pe 1911 și budgetul pe 1913. Se dau spre revizuire unei comisiuni compuse din d-nii Dr. O. Russu, N. Ivan și Dr. I. Beu.

Cooperative sătești: (215 Nr. 859--1912). Pentru realizarea propagandei din partea «Asociațiunii» cu privire la înființarea băncilor populare și a altor însoțiri economice sătești, în legătură cu marimumosul ofert de K 50,000 al d-lui V. de Stroescu, conform hotărîrei Nr. 160 din ședința de data 27 Aprilie n. a. c.,

Comitetul central ia următoarele dispozițiuni:

1. Se invită Secția economică, ca în timpul cel mai scurt posibil să întocmească proiecte de statute-model pentru băncile populare și pentru cooperativele sătești de altă natură, precum și o instrucție pentru conducerea, controla și funcționarea acestor cooperative; mai departe să pregătească o cartică de contabilitate, simplă și practică, pe seama însoșirilor, despre care e vorba, — cum și regulamente și tot felul de tipărituri necesare.

Întrucât aceste lucrări nu s'ar putea îndeplini de membrii actuali ai Secției, aceasta să se completeze cu membri corespondenți noi, conform hotărîrei dela adunarea generală din Blaj, ținută în anul trecut.

2. Se va angaja (deocamdată provizoriu) un tânăr cu pregătire specială, care, împreună cu conferențiarul agronomic al «Asociațiunii», va cultrea ținuturile locuite de Români din patrie, ținând prelegeri populare, arătând poporului însemnătatea însoșirilor economice, felul și modul întocmirii lor, îndemnându-l să formeze astfel de însoșiri după trebuințele locale, dându-i toate informațiunile de lipsă pentru inițierea acestor însoșiri și punându-i la dispozițiune tipăriturile necesare.

Când nu vor fi în excursiuni, acest specialist, împreună cu conferențiarul agronomic, vor prevedea agendele de birou cu privire la propaganda pentru însoșirile economice, vor purta corespondența cu fruntașii diferitelor comune, și vor face rapoartele și propunerile de lipsă atât Secției economice cât și comitetului central. Totodată conferențiarul cooperativ angajat va fi și secretarul Secției economice a «Asociațiunii».

Cheltuielile împreunate cu angajarea acestui conferențiar cooperativ, precum și cheltuielile pentru tipăriturile amintite în punctul 1, se vor acoperi din donațiunea de K 50,000 a d-lui V. de Stroescu și din alte contribuiri și donațiuni, ce s'ar face spre acest scop.

Conferențiarul cooperativ va fi retribuit cu o sumă fixă anuală, cu acoperirea cheltuielilor de călătorie și cu un premiu, pe care îl va hotări comitetul «Asociațiunii» ulterior, pentru fiecare însoșire înființată în toată regula și cu prospect de durabilitate.

3. Comitetul se va adresa către Venerabilele Consistoare și ordinariile ale Bisericilor noastre cu rugarea, să binevoiască a înființa la seminariile preoțești și la preparandiile învățătorești un curs de Economie națională, la care să se dea și îndrumările necesare teoretice și practice pentru înființarea și conducerea cooperativelor sătești.

Totodată conferențiarul cooperativ al «Asociațiunii» va ține în fiecare vară cel puțin un curs de o săptămână, în care va da, celor ce vor afla de bine să se înscrie, toate informațiunile de lipsă cu privire la însoșirile economice, despre care e vorba.

4. Despărțămintele să fie îndrumate a da și ele pe viitor mai multă atențiune chestiei însoșirilor economice, și conform alineatului c) din §. 37 al Statutelor, să îndemne poporul la înființarea de însoșiri folositoare pentru membrii lor, provăzute cu statute speciale, care se vor înainta la autoritățile competente spre aprobare.

Câte unul din membrii comitetului cercual (d. e. secretarul) va însoți pe conferențiarul cooperativ al «Asociațiunii» în excursiunile sale prin comunele din despărțământ, dându-i mână de ajutor în lucrările sale de

propagandă și, cu deosebire, înlesnindu-i contactul cu locuitorii din diferite comune.

5. Se va deschide o rubrică permanentă în foaia «Transilvania», în care se va urmări mișcarea cooperativă la noi și se vor da împărtășiri cu privire la rezultatele obținute prin propaganda făcută de «Asociațiune».

Deasemenea în «Biblioteca populară» a «Asociațiunii» se vor tipări una sau mai multe broșuri, în care se va limpezi rostul cooperativelor sătești și însemnătatea lor pentru poporul nostru

6. Se vor împărtăși d-lui Stroescu dispozițiile de mai sus, adresându-i-se rugarea, ca donațiunea de K 50,000 să o destineze pentru scopurile amintite.

7. Având în vedere noul ofert pus în vedere de d-l V. de Stroescu, prin scrisoarea sa din 1/14 Martie a. c., pentru înlesnirea înființării băncilor populare, să i se atragă atențiunea d-lui Stroescu, că la noi creditul popular fiind înlesnit în mare parte prin băncile existente, se șimte mai mult lipsa însoțirilor economice de altă natură (de procurarea unor vite de soiu mai bun și de unelte și mașini agricole mai perfecționate, de valorizarea produselor agricole, de consum etc.); în consecință, să fie rugat d-l Stroescu, ca ajutoarele de câte K 500, puse în vedere pentru inițierea de cooperative sătești, să nu le mărginească numai la băncile populare, ci să binevoiască a le destina pentru orice fel de însoțire economică populară, care ar merita să fie sprijinită.

Aceste ajutoare să binevoiască a le distribui la recomandarea comitetului «Asociațiunii», cu condițiunea, ca după 5 ani ele să fie restituite «Asociațiunii» fără interese.

8. Să se atragă mai departe atențiunea d-lui Stroescu asupra împrejurării, că nu în toate comunele avem elementele trebuinciuase pentru conducerea însoțirilor proiectate și astfel să fie rugat a nu restrânge marimoasele dânsului ajutoare la un teritoriu limitat, ci a le oferi tuturor obștilor, care s'ar simți destoinice a înființa numitele însoțiri cu prospecte de trăinicie.

Totodată, considerând, că la noi organizarea comunelor politice nu coincide cu organizarea noastră națională, să fie rugat, ca ajutoarele puse în vedere să nu le ofere comunelor, ci obștilor românești din diferitele comune, dupăce aceste se vor fi constituit în cooperative economice.

9. Financierea și controla însoțirilor înființate se va lăsa în îngrijirea băncilor existente, prin mijlocirea «Solidarității».

Membrii noi: (216 Nr. 530—1912). Cassierul raportează că dela ședința din 10 Februarie n. a. c. s'au mai înscris următorii membri:

I. Membru fondator: 1. Cassa de păstrare în Săliște, achitând rata I de K 100.

II. Membri pe viață: 1. «Cordiana», institut de credit în Fofeldea, a achitat K 200. 2. «Parsimonia», institut de credit în Bran, a achitat K 50. 3. Cornel Mesaroșiu, inginer în Budapesta, a achitat K 50. 4. Cornel Strimbeiu, preot în Orașița, a achitat K 100. 5. Dr. Nicolae Ittu, medic în Sibiiu, a achitat ultima rată de K 100. 6. Dr. Romul Boca, avocat în Orașița, a achitat K 200. 7. Dr. Andreiu Ilie, avocat în Tinca, a achitat taxa întreagă de K 200. 8. Dr. Aurel Pintia, adv. în Tinca, a achitat taxa întreagă de K 200. 9. Vasile Pafucan, econom în Cociuba, desp. Tinca, a achitat K 100. 10. Dr. Desideriu Fülepp, avocat în Hunedoara, a achitat ultima rată din taxa de membru. 11. Victor Topan, contabil în Ciachigârboiu, a achitat rata I de K 20. 12. Jovian Andreiu, protopop în Ciachigârboiu, a achitat K 20. 13. Valeriu Goron, preot în Veczk, desp. Gârbău, a achitat K 20. 14. Dr. George Mureșan, medic în Beiuș, a achitat taxa întreagă de K 200. 15. Rusu Flu-

rilă, Lugoj, K 20. 16. Aurel Spătan, Lugoj, K 20. 17. Marian Groza, Lugoj, K 20, toți trei aparținători desp. Lugoj.

III. Membri ordinari : 1. Aurel Popescu, notar în Lazuri. 2. Nicolae Bogdan, preot în Lazuri; — ambii aparținători desp. Beiuș. 3. Pompeiu Belciug, inv. pens. în Sîntereag. 4. Ioan Manciu, inv. în Betlenkeresztur. 5. Ilie Gordon, preot în Betlenkeresztur. 6. Iuliu Pop, primar în Betlenkeresztur. 7. Aurel Mureșan, notar în Tirlîșina. 8. Ioan Băieș, preot în Tirlîșiu. 9. Pompeiu Mureșan, inv. în Tirlîșiu. 10. Pompeiu Boca, inv. în Caianul-mic. 11. Alexiu Berghezan, oficial de bancă în Caianul-mic. 12. Dr. Ioan Moldovan, cand. de adv. în Caianul-mic. 13. Valentin Boca, cand. de adv. în Caianul-mic. 14. George Moldovan, preot în Caianul-mic. 15. Mihail Baci, preot în Fellak, — toți 13 aparținători desp. Beclean. 16. Aurel Mureșan, preot în Sângotard, desp. Gherla. 17. Corneliu Cosma, funcționar de bancă în Tinca. 18. Ioan Costa, inv. com. în Cociuba. 19. Alexandru Popoviciu, preot în Ucuriș. 20. Stefan Moșiu, gornic erarial în Tinca. 21. Nestor Blaga, preot în Tulca. 22. Vasile Strauț, inv. în Vașand. 23. Atanasiu Căpitanu, preot în Bantalmács. 24. Sever Papp, cand. de adv. în Tinca, — toți 8 aparținători desp. Tinca. 25. Valeriu Opriș, stud. silv. în Șemnițbaia. 26. Alexandru Mihalca, stud. silv. în Șemnițbaia. 27. George Suci, stud. silv. în Șemnițbaia. 28. Aneta Tufan, învățătoare în Valea-Sasului, desp. Blaj. 29. Petru Popoviciu, comerciant în Reșița, desp. Bocșa. 30. George Popoviciu în Lugoj. 31. Nicolau Groza în Lugoj. 32. Dimitrie Socenianțu în Lugoj. 33. Adam Teodor, preot în Turdaș. 34. Ioan Roșu, preot în Turdaș. 35. Petru Lula, preot în Băbălna. 36. Silvia Migia, soție de preot în Geoagiul-de-jos, desp. Orăștie. 37. Dumitru Grecean, preot în Hărman, desp. Brașov. 38. Nicolae Duma, preot în Vărmaga. 39. Ioan Cămpian, inv. în Vărmaga, — ambii în desp. Deva. 40. Gregoriu Rusu, preot în Șieu-Odorheiu. 41. Teodor Ciboc, notar pens. în Șieu-Odorheiu. 42. Grigorie Mălinaș, inv. în Figa. 43. Vasilie Mititean, preot în Bidiu. 44. Iosif Mureșan, preot în Piatra. 45. Ioan Rotar, preot în Szentmáté. 46. Teodor Moldovan, preot în Șieu-Măgheruș. 47. Teofil Boroș, preot în Ienciu. 48. Iuliu Todoran, preot în Kékesujjalu, — desp. Beclean. 49. Dănilă Mălaiu, preot în Rodna-veche. 50. Flore Mureșan, profesor în Tirnavia. 51. Ieronim Groze, preot în Maier, — toți 3 aparținători desp. Năsăud. 52. Andreiu Popa, preot în Criscior, desp. Beiuș. 53. Romul Barbu, contabil în Tinca. 54. Eugen Sibilian, cassier de bancă în Tinca. 55. George Rocsin, preot în Tinca. 56. George Koós, cassier în Tinca. 57. Augustin Teochar, comerciant în Tinca. 58. Vasiliu Teoca, inv. în Feketetót. 59. Aron Popoviciu, inv. în Tinca. 60. Teodor Czech, cand. de avocat în Tinca. 61. Demetriu Deac, inv. în Cociuba. 62. Gavril Dudulescu, inv. în Giriș. 63. Marțian Andru, preot în Gepiș. 64. Ioan Păcală, econom în Tinca, — toți 12 aparținători desp. Tinca. 65. Dr. Moise Coș, cand. de adv. în Oradea-mare. 66. Ioan Bursu, preot în Ucea-de-sus. 67. «Ucea-mare», soc. pe acții în Ucea-de-sus. 68. Ioan Bursan, inv. în Corb, — toți 3 aparținători desp. Făgăraș. 69. Ioan Rus, preot în Dülöfalva. 70. Ioan Ilieșcu, proprietar în Cuzdrioara, — ambii aparținători desp. Dej. 71. Emil Mureșan, notar comunal în Ilva-mare. 72. Dr. Teodor Miron, medic în Ilva-mare. 73. Traian Slăvoacă, contabil în Ilva-mare, — aparținători desp. Năsăud. 74. Victor Varga, preot în Poptelec. 75. Ioan Sándor, proprietar în Gărbău. 76. Victor Pop, cand. de avocat în Gărbău. 77. Laurențiu Coste, preot în Bezdédteke. 78. Aurel Mezei, notar în Gărbău. 79. Ioan Gherman în Briglez. 80. Ioan Mihályi, preot în Kiskalocsa. 81. Alexandru Pop, preot în Buduș. 82. Vasiliu Popp, preot în Cristolțel. 83. Ioan Costin, preot în Rece-Cristur, toți 10 aparținători desp. Gărbău. 84. Alexiu Bogdan, proprietar în Reteag. 85. Augustin Leményi, preot în Husen Măcicaș, desp. Cluj. 86. George Vătășan, preot în Zoltan, desp. Sighișoara. 87. Teodor Nicoară, inv. în Mogoș, desp. Abrud-Câmpeni. 88. Ioan Roșu, fotograf în Bistrița. 89. George Curtean în Bistrița. 90. Alexiu Candale în Bistrița. 91. Valeriu Dragoș, preot în Fenteuș, desp. Șimleu. 92. Teofil Moldovan,

preot în Szamajenö. 93. Biserica gr.-cat. în Beiuș. 94. Victor Filip, rector în Beiuș. 95. Nicolae Popa, econom în Gara-Țândărei. 96. Vasilie Trifa în Mogoș, desp. Abrud-Câmpeni.

Extras din procesul verbal al ședinței.

Oct. C. Tăslăuanu,
secretar.

Ședința a VI-a a comitetului central ținută în 22 Iunie 1912.

Prezident: *Andrei Bârscanu*. Notar: *Oct. C. Tăslăuanu*. Membri prezenți: *Dr. Ilie Beu, Dr. Vasile Bologa, Arseniu Bunea, Parteniu Cosma, Octavian Goga, Ioan F. Negruțiu, Gavril Precup, Dr. Ilarion Pușcariu, R. Simu, Nicolae Togan*, cassierul *I. Banciu* și conf. agr. *A. Cosciuc*.

Adunarea generală (221: Nr. 1026—1912). Neputându-se țineă adunarea generală a Asociațiunii din acest an în Orăștie, se decide să se țină în Sibiiu, deodată cu festivitățile desvălirii bustului G. Barițiu. Ca termin al adunării se stabilesc zilele de 13 și 14 Octomvrie a. c.

Socotelile și budgetul Asociațiunii: (222 Nr. 997—1912). Comisiunea financiară raportează că a examinat socotelile pe 1911 și budgetul Asociațiunii pe 1913 și că le-a găsit în regulă. Cassierului i-se dă absolutoriu, iar socotelile și budgetul se aprobă și se decide a se prezenta adunării generale.

Fundațiuni: (223—228 Nrii 975, 974, 837, 992, 1011 și 990—1912). Judecătoria din Oravița predă Asociațiunii averea în sumă de K 39,850.33 rămasă dela fericitul *Dr. George Anca*, pe lângă anumite condițiuni. Biroul se încredințează să pregătească un proiect de litere fundamentale. — Judecătoria din Sibiiu predă Asociațiunii averea în sumă de K 40,000 rămasă dela fericita *Sidonia Munteanu*. Biroul se încredințează să pregătească un proiect de litere fundamentale. Direcțiunea financiară din Sibiiu șterge taxa de K 430 cerută pentru *fundațiunea Grigorie Săndean*. — Ioan Pleșa, stud. în med. bursierul *fundațiunii Petran* își justifică sporul în studii; bursa i-se votează și pe anul școlar 1912/13. — Ilariu Vilt, absolvent al liceului din Blaj, bursierul *fundațiunii N. Marinovici*, mulțumește pentru ajutorul ce i-s'a dat; bursa se dă la concurs. — Ajutoarele în sumă de K 80 din *fundațiunea George Boeriu* s'au împărțit între 2 eleva și 2 elevi dela școala din Vad.

Cooperative sătești: (229 Nr. 958—1912). D-l V. Stroescu răspunde la deciziunea Nr. 215 a comitetului central, declarând că nu e mulțumit cu dispozițiile ce le-a luat privitor la înființarea băncilor sătești. Comitetul central încredințează biroul să înainteze d-lui Stroescu un răspuns în care să-i explice că dispozițiile comitetului central corăspund dorinței d-sale exprimate în scrisoarea prin care a făcut donațiunea și să-i deie informații asupra situației economice a țărânimii dela noi, care reclamă pe lângă băncile sătești și înființarea altorfel de însoțiri. Totodată comitetul central, pe lângă dispozițiile cuprinse în punctele 2 alineatul întâiu, 3, 4 și 5, decide următoarele: Angajează deocamdată un fânăr cu pregătire specială, cu îndatorirea: *a)* să propage prin scris, prin prelegeri, prin cursuri și prin editarea de publicațiuni ideia înființării băncilor sătești și a altor însoțiri; *b)* să înființeze bănci sătești acolo unde e terenul prielnic și să deie toate informațiile pentru administrarea și conducerea lor; *c)* să tipărească statute tip, regulamente tip, registre de contabilitate tip, formulare pentru actele de înregistrare, pentru procesele verbale, precum și alte tipărături necesare administrației interne a însoțirilor. Toate aceste tipărături se vor pune gratuit la dispoziția băncilor; *d)* să controleze activitatea băncilor și să adune date statistice despre bănci și alte însoțiri.

Principiile de cari va avea să se conducă conferențiarul cooperativ la înființarea băncilor sătești, vor fi cele îndeobște cunoscute, cari sunt fixate și în raportul comisiunii admise pentru studierea chestiunii cooperative.

Aceste dispoziții ale comitetului central să se comunice d-lui V. Stroescu și să i se ceară autorizația a le pune în practică cât mai curând cu ajutorul donațiunii d-sale de K 50,000.

- (230 Nr. 890—1912). Direcțiunea institutului *Economul* din Cluj înaintează un memoriu, în care își exprimă părerile cum ar trebui îndrumată mișcarea cooperativă în cadrele Asociațiunii, ca să aibă sorți de izbândă. Trimite modele de statute și alte tipărituri pe cari le folosește *Economul* la înființarea însoțirilor de credit sistem Reiffeisen.

Bursele Stroescu: (231 Nr. 1027—1912). Se publică concurs pentru două burse de câte 500 cor. pe seama a doi tineri, cari vor avea să se specializeze în sculptura lemnului.

Despărțăminte: (232 Nr. 823—1912) *Beclean*. S'au luat dispoziții pentru ținerea prelegerilor populare și s'a fixat terminul adunării cercuale (*șed. comitetului cercual din 16 Aprilie a. c.*).

- (233 Nr. 996—1912) *Blaj*. Trimite două exemplare din publicația *Sărbările din Blaj*, care se recomandă despărțămintelor din partea comitetului central.

- (234 Nr. 1016—1912) *Brad*. S'au luat dispoziții pentru adunarea cercuală (*șed. com. cerc. din 12 Iunie a. c.*).

- (235 Nr. 871—1912) *Ciachi-Gârbău*. S'a constituit comitetul și s'au luat dispoziții pentru ținerea prelegerilor populare și pentru înființarea agenturilor și a bibliotecilor populare. I-se dăruiesc câte 5 ex. din toate publicațiunile populare ale «Asociațiunii». (*șed. comit. cerc. din 1 Maiu a. c.*)

- (236 Nr. 968—1912) *Făgăraș*. S'a fixat terminul adunării cercuale D-l Dr. N. Șerban se încredințează cu înființarea desp. Șercaia (*șed. comit. cerc. din 11 Maiu a. c.*).

- (237—238 Nr. 788 și 987—1912) *Gherla*. S'au ținut două prelegeri populare în comunele Dindeleag și Diviciorii. Din raportul comitetului către adunarea cercuală rezultă că intelectualii din Gherla nu prea au sprijinit activitatea despărțământului. S'au ținut 17 prelegeri populare și s'au înființat 8 agenturi, în cadrele cărora s'au ținut prelegeri populare împreunate cu reprezentațiunii teatrale. Cu ocazia adunării cercuale d-l Eugen Szabó, profesor, a ținut o conferință despre «Goga în poeziile sale social-politice». Adunarea cercuală a votat încredere directorului Dr. P. Fabian și secretarului Dr. V. V. Moldovan (*șed. comit. cerc. din 18 Aprilie și 23 Maiu a. c. adun. cerc. din Nicula ținută la 2 Iunie a. c.*).

- (239 Nr. 999—1912) *Bran*. Cu ocazia adunării cercuale s'au ținut două prelegeri: Aurel Stoian, cand. med., despre «Igienăa poporului» și Victor Pușcariu, preot, despre «Venerațiunea ce se cuvine bărbaților noștri mari». S'a decis să se facă un «fond cultural Ioan cavalier de Pușcariu al despărțământului Bran al Asociațiunii», cu scop să se înființeze un muzeu etnografic local, să se dea ajutoare autorilor de prelegeri populare și a le tipări, de a se premia lucrările favorabile la Bran, să se cumpere un schiopticon, să se procure și păstreze în muzeu petretele bărbaților distinși de origine din Bran și să se ajute tinerii cari îmbrățișează meseriile. Mijloacele pentru sporirea fondului sunt: contribuiri din partea membrilor familiei Pușcariu, colecte, răscumpărări de felicitări, venitul petrecerilor și donațiuni. Administrarea fondului se va face din partea casei centrale a «Asociațiunii» (*adun. cerc. din 31 Iulie 1911*).

- (240 Nr. 929—1912) *Giurgeu*. Secretarul Oct. C. Tăslăuanu a ținut adunarea de constituire a despărțământului — oprită anul trecut din partea autorităților administrative — la sărbătorile Rusaliiilor în comuna Bicaz. Cu ocazia adunării de constituire s'a aranjat o expoziție etnografică foarte reușită, s'a reprezentat piesa «O viișoară» de O. Prie, secretarul O. C. Tăslăuanu a vorbit poporului despre «Asociațiune» și despre portul românesc, d-l conf. agronomie A. Cosciuc despre creșterea vitelor și despre vieța lui Isus (cu proiecțiuni de schiopticon). D-l T. R. Popescu a făcut mai multe fotografii de porturi etc. Despărțământul se compune din comunele aparținătoare protopopiatului Giurgeu. Director al despărțământului s'a ales d-l Elie Câmpeanu, protopop.

- (241--243 Nrii 982, 985 și 984--1912). *Nocrichiu*. Cu ocazia adunării cercuale din Cornățel s'au ținut două prelegeri: Nic. Caliman, stud. în med. «Sfaturi despre Sănătate», iar Ioan Petrișor, preot, despre «Alcohol». Intre popor s'au împărțit 74 de broșuri. În comuna Săsăuș s'a ținut o șezătoare culturală. (*Adun. cerc. din 13 Aug. 1911. Șed. comit. cerc. din 9 Iunie și 30 Iulie 1912*).
- (244 Nr. 799--1912). *Oravița*. Directorul despărțământului d-l Victor Poruțiu, prezentându-și dimisia e învitat să convoace adunarea cercuală, care să aleagă un nou director.
- (245 Nr. 954--1912). *Sătmar-Ugocia*. S'a stabilit programul prelegerilor populare, pe cari le vor țineă teologii dela seminarul din Gherla. (*Șed. comit. cerc. din 8 Maiu a. c.*)
- (246 Nr. 855--1912). *Tășnad*. În șase comune s'au ținut prelegeri populare
- (247 Nr. 785--1912) *Timișoara*. Cu ocazia adunării cercuale din Bucovaț s'au ținut următoarele prelegeri: Dr. Pompil Cioban, avocat, despre «Tovărășii și foloasele lor»; Em. Ungureanu, adv., despre «Concubinate». (*Adun. cerc. din 15 Nov. 1911*).
- (248 Nr. 876--1912). *Tinca*. S'a constituit comitetul (*Șed. comit. din 16 Maiu a. c.*)
- Școala civilă de fete:** (250--252 Nrii 947, 966 și 1020--1912). S'a stabilit programul examenelor dela sfârșitul anului cu începere dela 15--29 Iunie a. c. -- Comisarul ministerial, d-l Andreiu Kılányi, a rămas pe deplin mulțumit cu școala. -- Cu începere dela 1 Septembrie 1912 se urcă onorarul profesorilor de muzică (pian) la 16 cor. pe lună de eleva.
- Muzeu și Bibliotecă:** (253--257 Nrii 998, 948, 801, 888, 863 și 1015--1912). Colecțiile s'au sporit cu următoarele obiecte: 21 monede de argint și 29 de aramă, aduse de secretarul Oct. C. Tăslăuanu dela expoziția etnografică din Biczaz; un pistol vechiu, dăruit de d-l Petru Sântion, funcționar la Albina; un sigil vechiu al comunei Boița, dăruit de d-l Ioan Moldovan, notar; 12 hârburi din coperișul unui sarcofag roman, 10 bucăți ceramică, un vârf de săgeată dăruite de d-l Rubin Pațiția, adv. Alba Iulă; 7 cărți vechi dăruite de d-l Anania Decei, paroh în Hamba; 2 icoane vechi, dăruite de d-l Romul Iacob, paroh în Gura Sada.
- Bustul Gh. Barițiu:** (258 Nr. 1028--1912). Se decide a cere magistratului orașenesc din Sibiu un loc în parcul orașului d'n fața Muzeului Asociațiunii pentru așezarea bustului Gh. Barițiu.
- Premiul Andreiu Murășan:** (259 Nr. 865--1912). Pentru premiul Murășan a intrat lucrarea «Ecursiuni în Ardeal» de T. R. Popescu. Se trimite secției literare spre cenzurare și recomandare.
- Conferențiarul agronomic:** (260 Nr. 935--1912) În 9 Iunie a înființat în comuna Herman o însoțire de credit sistem Reiffeisen.
- Conferințe:** (261 Nr. 805--1912). D-l Dr. Ioan Lupaș, protopop în Săliște, a ținut următoarele conferințe pentru intelectuali: În Săliște: Condițiile de dezvoltare ale literaturii române; Literatura noastră populară; Literatura noastră bisericească; Literatura noastră poetică. În Cluj și Sibiu: Misiunea episcopului G. Adamovici și I. Bob la curtea din Viena în 1792.
- Agenturi:** (265 Nr. 317--1912). În comuna Visca (desp. Dobra) s'a înființat o agentură.
- Biblioteca populară:** (262--264 Nrii 961 și 904--1912). Se decide a se tipări în Biblioteca populară Leonard și Gertruda de Pestalozzi, tradusă de V. Gr. Borgovanu. D-l N. Iosif se angajează administrator al Bibliotecii populare, având să facă și alte lucrări de birou.
- Membri decedați:** (218--220 Nrii 886, 900 și 962--1912). Simeon Stoica, membru al secțiilor științifice-literare și membru pe viață; Dr. Aurel Iuga, secretarul desp. Beclean; Nina Cergedi n. Ciato, membră fundatoare.

Extras din procesul verbal al ședinței.

Oct. C. Tăslăuanu m. p.
secretar.

Bursele V. Stroescu.

Școale de măiestri tâmplari.

CONCURS.

«Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român» dă la concurs următoarele burse din donațiunea de 10,000 cor. a d-lui Vasile Stroescu:

Două burse de câte 500 cor. pentru două calfe de tâmplar, care să urmeze cursurile de măiestri pentru tâmplăria de mobile și clădiri apoi cursul pentru industria casnică și sculptură la școala specială i. r. pentru lucrarea lemnului în Câmpulungul Bucovinei, cu scopul de a se desăvârși în meșteșugul tâmplăriei de mobile, în sculptură etc. Cursurile durează doi ani.

După terminarea acestei școale vor fi trimiși în străinătate ca să învețe confecționarea de jucării pentru copii.

Concurenții pe lângă cerere vor înainta următoarele acte:

- a) certificat de botez;
- b) certificat de școală;
- c) certificat de calfă de tâmplar;
- d) certificat de practica făcută;
- e) certificat de sănătate.

Bursierii la primirea bursei vor avea să deie o obligație iscălită de părinți sau tutori că după terminarea studiilor se vor stabili pe teritoriul locuit de Românii din Ungaria și în caz când s'ar deschide la noi o școală pentru industria lemnului să fie obligați a funcționa ca instructor la această școală cel puțin 5 ani.

Cererile pentru ambele categorii de burse se vor înainta biroului «Asociațiunii» Sibiiu (Nagyszeben) Str. Șaguna Nr. 6 până la 21 Iulie n. a. c.

Sibiiu, 22 Iunie 1912.

A. Bârseanu m. p.,
prezident.

Oct. C. Tăslăuanu m. p.,
secretar.

CONCURS.

Pentru ocuparea unui post de profesor ordinar la școala civilă de fete cu internat și drept de publicitate a Asociațiunii, se publică concurs până la terminul 30 Iunie n. 1912.

Concurenții să-și înainteze cererile până la terminul indicat comitetului central al Asociațiunii în Sibiu (Nagyszeben), Strada Șaguna, Nr. 6, însoțite de următoarele documente:

1. certificat de botez,
2. document despre cvalificațiunea cerută prin legea statului pentru ocuparea posturilor de profesori ordinari la școalele civile, cu pregătire specială pentru limbi și istorie,
3. document despre studiile pregătitoare și despre ocupațiunea de până acuma,
4. să dovedească că știu perfect limba română în vorbire și scriere.

Concurentul ales va avea să observe dispozițiunile Statutului de organizare al școalei (care se poate primi dela direcțiunea școalei pentru suma de 30 fil.)

Profesorul, până când e provizor, primește salar anual K 2000— în rate lunare anticipative și K 300— bani de cvartir, în rate trei-lunare anticipative. Devenind definitiv primește salar anual K 2530— și bani de cvartir K 600—, dacă proxima adunare va aproba deciziunea comitetului central privitoare la adausul de scumpete de 15% după salarul fundamental de K 2200—. 5 cvincvenale à K 200— și drept de pensie la fondul regnicolar al statului, unde va achită taxele prescrise.

Cererile intrate după termin nu vor fi luate în considerare.

Sibiu, din ședința comitetului central al Asociațiunii, ținută în 11 Maiu 1912.

Andrei Bârseanu m. p.,
prezident.

Oct. C. Tăslăuanu m. p.,
secretar.

